

पी. एण्ड एस. बैंक
पी.एस.बी

मार्च 2020

राजभाषा अंकुर

जनगणना से जन कल्याण

१९७३ में विहंगम ने नी ढडह ||
पंजाब एण्ड सिंध बैंक
Punjab & Sind Bank
ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

(भारत सरकार का उपक्रम / A Govt. of India Undertaking)

महिला सशक्तिकरण विशेषांक

स्वागतम्

बैंक के नए कार्यकारी निदेशक

श्री अजित कुमार दास ने बैंक के नए कार्यकारी निदेशक का पद ग्रहण किया।

श्री अजित कुमार दास, कार्यकारी निदेशक महोदय ने आंचलिक कार्यालय, कोलकाता में पद ग्रहण किया। आंचलिक प्रबंधक श्री कामेश सेठी तथा आंचलिक कार्यालय के समस्त उच्चाधिकारियों एवं स्टाफ सदस्यों ने उनके शुभागमन पर स्वागत किया।

ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਯਾਲਿਆ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ

(ਕੇਵਲ ਆਂਤਰਿਕ ਵਿਤਰਣ ਹੇਤੁ)

'ਬੈਂਕ ਹਾਊਸ' ਪ੍ਰਥਮ ਤਲ, 21, ਰਾਜੇਨਦ੍ਰ ਪਲੇਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110008

ਜਨਵਰੀ-ਮਾਰਚ, 2020

ਮੁਖ ਸੁਰਕ਼ਕ

ਏਮ. ਹਰਿਸ਼ਕਰ

ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ

ਮੁਖ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸੁਰਕ਼ਕ

ਡਾਕ ਫਰੀਦ ਅਹਮਦ

ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡੌਗੇ

ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ਕ

ਮੁਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਹ

ਮੁਖ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸੰਪਾਦਕ ਏਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਰਾਧ

ਵਰਿ਷ਠ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)

ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ

ਡਾਕ. ਨੀਰੂ ਪਾਠਕ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਵੇਨਦ੍ਰ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)

ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਕੁਮਾਰ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਡਾਕ. ਕੌਸ਼ਲੇਨਦ੍ਰ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਈ-ਮੇਲ : hindipatrika@psb.co.in

ਪੰਜਿਕਰਣ ਸਾਂਕੇ : ਏਫ. 2(25) ਪ੍ਰੈਸ. 91

(ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤਿਥੀ : 15/02/2020)

'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਮੈਂ ਦਿਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖਕਾਂ ਕੇ ਅਪਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਹਮਤ ਹਾਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਏਵਾਂ ਕੌਂਝੀ ਰਾਇਟ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭੀ ਲੇਖਕ ਸ਼ਵਯ ਤੱਤਰਦਾਵੀ ਹੈ।

ਮੁਦ्रਕ : ਸੁਧੀਰ ਪ੍ਰਿੰਟਸ

151, ਵੇਂਕਟੁ ਗੁਪਤਾ ਮਾਰਕੇਟ,
ਕਰੋਲ ਬਾਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ - 110005

ਫੋਨ: 011-23522683, ਮੋ. 9810334493
ਈ-ਮੇਲ: sudhirprinters1971@gmail.com

ਵਿ਷ਯ-ਸੂਚੀ

ਕ्र. ਸਾਂ.	ਵਿਵਰਣ	ਪ੃ਛ ਸਾਂ.
1.	ਵਿ਷ਯ ਸੂਚੀ	1
2.	ਸੰਧਾਰਨ ਕਾਰੀ	2
3.	ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤੀ	3
4.	ਮੇਰੀ ਬਿਟਿਆ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)	4
5.	ਮੇਰੀ ਬਿਟਿਆ (ਹਿੰਦੀ)	5
6.	ਉਦਘਾਟਨ / ਪ੍ਰਸ਼ਨਮੰਚ	6
7.	ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ	7
8.	ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ	8-9
9.	ਮੇਟ੍ਰੋ ਮੈਂ ਬੈਂਕ	9
10.	ਸੰਸਕਾਰ	10-11
11.	ਹਿੰਦੀ ਏਵਾਂ ਅਨੱਧੀ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ	12-14
12.	ਮੇਰੀ ਬੈਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ	15
13.	ਵਹ ਅਕੇਲੀ	16-17
14.	ਨਾਰੀ	18
15.	ਸ਼ਿਵਧਨੁ਷	19
16.	ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਮੁਖ ਸੇ.....	20
17.	ਨਰਾਕਾਸ ਉਪਲਬਿਧਿਆਂ	21
18.	ਆਓ ਖੇਲੋ	22-23
19.	ਹਮੇਂ ਇਨ ਪਰ ਗਰ੍ਵ ਹੈ	24
20.	ਜਗ ਸੋਚਿਏ.....?	25
21.	ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ	26-27
22.	ਹਿੰਦੀ ਕੋ ਸੰਪਕ ਬਨਾਨੇ ਮੈਂ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ	28-31
23.	ਸੁਲਤਾਨ	32-35
24.	ਕਾਟੂਨ ਕੋਨਾ	35
25.	ਕਾਯਾਕਲਪ	36-37
26.	ਬੰਜਾਰਾ	38-40
27.	ਹਿੰਦੀ ਕਾਰਧਸ਼ਾਲਾ / ਮਾਨਵ ਕੀ ਵਧਾ	41
28.	ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ	42-43
29.	ਹਮਾਰੀ ਪਰਿਪੱਤਾ	44

ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸਾਥਿਯੋ,

ਰਾਜਾ ਭੂਤਹਰਿ ਕੇ ਨੀਤਿਸ਼ਤਕ ਕਾ ਸ਼ਲੋਕ ਹੈ -

ਧਤ੍ਰੀ ਨਾਰ੍ਯਸਤੁ ਪ੍ਰੂਘਨ੍ਤੇ, ਰਮਨ੍ਤੇ ਤੜ੍ਹ ਦੇਵਤਾ ।

ਅਰਥਾਤ ਜਹਾਂ ਨਾਰੀ ਕੀ ਪ੍ਰੂਜਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵਹਾਂ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਵਾਸ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਹਮ ਅਪਨੇ ਬੈਂਕ ਕੀ “ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ” ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕਾ ਜਨਵਰੀ-ਮਾਰਚ 2020 ਅੰਕ

“ਮਹਿਲਾ-ਸ਼ਸਤ੍ਰਕਾਰਣ” ਵਿਸ਼ੇ਷ਾਂਕ ਕੀ ਸਕਲਪਨਾ ਕੇ ਸਾਥ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਹਮਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਸੇ ਹੀ ਮਾਤ੍ਰਭੂਮਿ ਏਵਾਂ ਮਾਤ੍ਰਸ਼ਕਿ ਕਾ ਅਧਿ਷ਟਾਤਾ ਰਹਾ ਹੈ ਕਿਨ੍ਤੁ ਬੀਚ ਮੌਂ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਕਾਲ ਕਾ ਦੌਰ ਭੀ ਆਯਾ, ਜਿਥੇ ਨਾਰੀ ਕੀ ਵਿਭਿੰਨ ਕੁਗ੍ਰਥਾਓਂ ਤਥਾ ਕੁਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਨਾ ਪਢਾ। ਆਜ ਭੀ ਲੈਂਗਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸਮਾਜ ਮੌਂ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਕਿਨ੍ਤੁ ਨਾਰੀ ਜਿਸ ਸ੍ਰੱਜਨ ਸ਼ਕਤਿ ਕੇ ਧਾਰਣ ਕਿਏ ਹੁਏ ਹੈ ਉਸਕੇ ਆਗੇ ਸਮਸਤ ਸ਼ੁਦਧਿ ਨਤਮਸਤਕ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਹੋ ਯਾ ਵਰਤਮਾਨ, ਸ਼ਵਤੰਤ੍ਰਤਾ ਸੱਗ੍ਰਾਮ ਹੋ ਯਾ ਆਖੂਨਿਕ ਸਮਾਜ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਂਦੋਲਨ ਹੋ ਯਾ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ, ਨਾਰੀ ਨੇ ਚਹੁੰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਆਂ ਕੇ ਬਲ ਪਰ ਅਪਨੀ ਉਪਸਥਿਤਿ ਪ੍ਰਤ੍ਯੇਕ ਕ੍਷ੇਤਰ ਮੌਂ ਦਰਜ ਕਰਾਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਅੰਕ ਮੌਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲੇਖ, ਕਹਾਨੀਯਾਂ ਏਵਾਂ ਕਵਿਤਾਓਂ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਨਾਰੀ ਕੇ ਬਹੁ-ਆਧਾਰੀ ਵਿਕਾਸ ਕੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਅੰਕ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਆਕਾਰਣ ਹੈ, ਮਾਨਨੀਧ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁਖਾਂ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਕਾਰ ਕੀ ਸ਼ਵਰਚਿਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਕਵਿਤਾ, ਜੋ ਤਨ੍ਹੋਂਨੇ ਅਪਨੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਕੇ ਲਿਏ ਲਿਖੀ। ਇਸਕੇ ਸਾਥ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਂ ਆਰੰਭ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਸ਼ਤੰਭ “ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਮੁਖ ਸੇ” ਬੈਂਕ ਤਥਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਰਿਖਤਾਂ ਕੇ ਸੁਦੂਰਾਂ ਕਰਨੇ ਮੌਂ ਅਪਨੀ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹਾ ਹੈ, ਏਸਾ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਅਪਨੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਾਂਭਾਂਧੀ ਦਾਇਤਿਵਾਂ ਕੇ ਨਿਰਵਹਨ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਨਾਰਕਾਸ ਉਪਲਬਿੰਧਿਆਂ, ਹਿੰਦੀ ਕਾਰਧਸ਼ਾਲਾ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਾਚਾਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਂ ਦਿਏ ਗਏ ਸੂਤ੍ਰ-ਵਾਕਿਆਂ ਭੀ ਆਪਕਾ ਜ਼ਾਨਵਰਧਨ ਕਰੇਂਗੇ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਬਹੁਆਧਾ ਵਿਕਾਸ ਕੇ ਲਿਏ ਆਪ ਸਾਥੀ ਕੀ ਸਹਭਾਗਿਤਾ ਆਵਖਕ ਹੈ।

ਆਸਾ ਹੈ ‘ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ’ ਕੀ ਯਹ ਅੰਕ ਭੀ ਆਪਕੀ ਪਸੰਦ ਆਏਗਾ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਆਪਕੀ ਕੈਸੀ ਲਗੀ, ਕੁਪਯਾ ਹਮੌਂ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਿਆ ਸੇ ਅਵਖਾਨ ਕਰਾਏ ਜਿਸਦੇ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਔਰ ਸੁਰੂਚਿਪੂਰਣ ਬਨਾਵਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਸਹ ਮੁਖਾਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤੀ

ਬੈਂਕ ਕੇ ਕਾਰ्यਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡੌਂਗੇ ਜੀ ਕੋ ਦਿਨਾਂਕ 31.03.2020 ਕੋ ਬੈਂਕ-ਸੇਵਾ ਸੇ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭਾਵਭੀਨੀ ਵਿਦਾਈ ਦੀ ਗੱਈ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਪਰ ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਵ ਮੁਖ ਕਾਰਾਂਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤਥਾ ਬੈਂਕ ਕੇ ਅਨ੍ਯ ਉਚਚਾਧਿਕਾਰੀਗਣ ਉਪਸਥਿਤ ਰਹੇ। ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡੌਂਗੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਮੌਲਿਕ ਅਕਟੂਬਰ-2017 ਕੋ ਕਾਰਾਂਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਕੈ ਪਦ ਪਰ ਕਾਰਾਂਕਾਰੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਥਾ। ਬੈਂਕ ਮੌਲਿਕ ਤਨਕਾ ਕਾਰਾਂਕਾਲ ਲਗਭਗ 2 ਵਰ්਷ 05 ਮਾਹ ਕਾ ਰਹਾ।

ਬੈਂਕ ਕੇ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਜੇ.ਕੇ.ਨਾਯਕ ਨੇ ਸਨ 1983 ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੋ ਰੂਪ ਮੌਲਿਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀ ਥੀ। ਅਪਨੀ 37 ਵਰ਷ ਕੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾ ਅਵਧਿ ਮੌਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਪਦਾਂ ਪਰ ਪਦੋਨਤ ਹੋਤੇ ਹੁਏ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਂਕਾਰੀ ਰਾਜੇਨਦਰ ਪਲੇਸ, ਨਵੀਂ ਦਿਲ੍ਲੀ ਮੌਲਿਕ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੋ ਪਦ ਸੇ ਦਿਨਾਂਕ 31.03.2020 ਕੋ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਹੁਏ।

ਜੀਵਨ ਕੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਧ ਕੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੇ ਲਿਏ ਹਮਾਰੇ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾਸ਼੍ਰਮੀਤਾਵਾਂ ਕੋ ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਬਧਾਈ। ਸਾਥ ਹੀ ਮਾਰਚ-2020 ਮੌਲਿਕ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਹੁਏ ਬੈਂਕ ਪਰਿਵਾਰ ਕੇ ਸਮਸਤ ਸਾਥਿਯਾਂ ਕੋ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ। ਬੈਂਕ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪ ਸਭੀ ਕੇ ਸ਼ਵਸਥ, ਤੁੱਝਵਲ ਤਥਾ ਸਮੁੱਛ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਜੀਵਨ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ।

ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਓਂ ਸਹਿਤ।

“ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ”

To you my dear Daughter

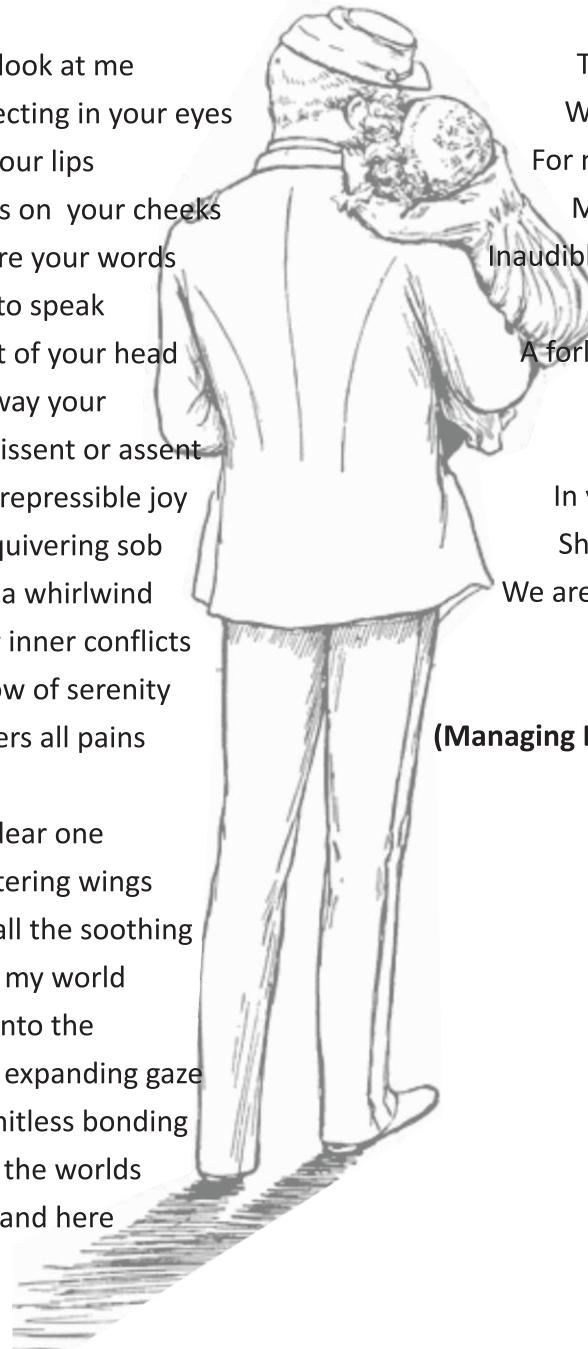
When you look at me
 Your thoughts reflecting in your eyes
 Culing your lips
 Weaving emotions on your cheeks
 Speaking before your words
 Starting to speak
 With that slant of your head
 Giving away your
 Care, concern, dissent or assent
 Beholding an irrepressible joy
 Or sealing a quivering sob
 Suppressing a whirlwind
 Blowing in your inner conflicts
 Or the overflow of serenity
 That smothers all pains

Tears roll down my eyes
 When they cry, "save you"
 For my child you, by being born
 Made the invisible visible
 Inaudible audible, untouched touched
 Unworthy worthy and
 A forlorn world the reason to live

You saved the world
 In your own inimitable ways
 Show us the way dear child
 We are lost in our own convolutions

S.Hari Shanker
(Managing Director & Chief Executive Officer)

You my dear one
 On your fluttering wings
 Sprinkled with all the soothing
 Colours of my world
 Fly out into the
 Openness of my expanding gaze
 Out into the limitless bonding
 Connecting the worlds
 Supernal and here

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਕਾ
ਹਿੰਦੀ ਰੂਪਾਂਤਰ

ਮੇਰੀ ਪਾਵਰੀ ਬਿਟਿਆ ਤੁਮਹਾਰੇ ਲਿਏ.....

ਜਬ ਮੁझੇ ਦੇਖਤੀ ਹੋ ਤੁਮ,
ਆਂਖਿਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਲਕਤੇ ਹੈਂ ਤੁਮਹਾਰੇ ਵਿਚਾਰ
ਤੁਮਹਾਰੇ ਹਿਲਤੇ ਹੋਠਿਆਂ ਕਾ,
ਸ਼ਾਬਦਿਆਂ ਕਾ ਰੂਪ ਲੇਨੇ ਸੇ ਪਹਲੇ ਹੀ
ਗਾਲਿਆਂ ਪਰ ਤੁਭਰਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤ,
ਸਿਰ ਕੋ ਥੋਡਾ ਸਾ ਝੁਕਾਨਾ
ਬਾਂਧਾਂ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈਂ
ਤੁਮਹਾਰਾ ਚਿੰਤਾ, ਤੁਮਹਾਰਾ ਲਗਾਵ,
ਤੁਮਹਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ, ਤੁਮਹਾਰੀ ਅਸ਼੍ਰੀਮਤੀ
ਅਦਵਿਤੀ ਉਤਸਾਹ ਕਾ ਵੜਿਕੋਥ
ਧਾਰਾ ਸਿਸਕਿਯਾਂ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾ ਦਮਨ
ਚੜ੍ਹਕਾਤ ਕੋ ਪਹਾੜਿਤ ਕਰਤੇ ਹੁਏ,
ਅਪਨੇ ਹੀ ਅਂਤਰੂੰਨਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਬਹਨਾ
ਔਰ ਅਸੀਮ ਸ਼ਾਂਤਿ ਕਾ ਤਪਲਾਵਨ
ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ ਸਭੀ ਦਰ੍ਦਾਂ ਕਾ ਸ਼ਮਨ ।
ਓ, ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਿਯ, ਤੁਮਹਾਂ ਪਾਂਖਿਆਂ ਕੋ ਫੈਲਾਨਾ
ਔਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਾਂਤਿ ਕੇ ਰੰਗਿਆਂ ਕੋ ਬਿਖੇਰਨਾ
ਏਕਟਕ ਤੁਮਹਾਂ ਨਿਹਾਰਨੇ ਕੀ ਨਿਰਮਲਤਾ
ਤੁਮਸੇ ਯੇ ਅਸੀਮ ਜੁੜਾਵ
ਮੁਜੇ ਜੋਡਤਾ ਹੈ ਯਹਾਂ ਔਰ ਤਾਂ ਵੈਕੀਯ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੰਗ ਸੇ ।
ਜਬ ਕੇ ਚਿਲਲਾਏ, “ਤੁਮਹਾਂ ਬਚਾਓ”
ਮੇਰੀ ਆਂਖਿਆਂ ਸੇ ਆਂਸੂ ਬਹਤੇ ਗਏ

ਓ ਮੇਰੀ ਬਚੀ, ਤੁਮਹਾਰੇ ਜਨਮ ਨੇ
ਅਦੂਸ਼ ਕੋ ਕਿਯਾ ਦੂਸ਼, ਅਥਰਵ ਕੋ ਕਿਯਾ ਸ਼ਰਵ
ਅਸਪੂਸ਼ ਕੋ ਕਿਯਾ ਸਪੂਸ਼, ਅਧੋਗਿ ਕੋ ਕਿਯਾ ਯੋਗਿ
ਔਰ ਮੇਰੇ ਸੂਨੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੰਗ ਕੋ ਕਿਯਾ, ਆਨਦ ਸੇ ਸਰਾਬੋਹ।

ਤੁਮਨੇ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਕੋ ਬਚਾਯਾ
ਅਪਨੇ ਅਨੁਪਮ ਤਰੀਕਿਆਂ ਸੇ
ਓ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਿਯ ਪੁਤੀ ਤੁਮਨੇ ਹੀ ਹਮੇਂ ਦਿਖਾਯਾ ਰਾਸ਼ਟਾ
ਜਬ ਹਮ ਭੂਲ ਗਏ ਸਭੀ ਰਾਸ਼ਟਾਂ ਅਪਨੀ ਹੀ ਬਨਾਈ
ਜੀਵਨ ਕੀ ਭੂਲਭੂਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਡਾਕੀ ਨੀਰੂ ਪਾਠਕ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਈਲਾਈ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ

ਤਦ੍ਧਾਟਨ

ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਮੌਜੂਦਾ ਚਿਕਿਤਸਾ ਕਥਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਪੱਧਰ ਮੁਖ ਕਾਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਕਰ ਜੀ, ਕਾਰਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡਾਂਗੇ ਜੀ, ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੁਸ਼੍ਰੀ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਚਦੇਵ, ਉਪਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੰਹ ਬੰਡਾਰੀ, ਸਹਾਯਕ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਮਲ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਤਥਾ ਬੈਂਕ ਕੀ ਅਨ੍ਯ ਮਹਿਲਾ ਸਹਕਰੀ ਭੀ ਉਪਸਥਿਤ ਥੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਮੰਚ

ਅੰਤਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ ਦੀ ਅਵਸਰ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨਮੰਚ ਦੀ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਕਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਥੇ। ਕਾਰਕ੍ਰਮ ਮੌਜੂਦੀ ਸੰਖਿਆ ਮੌਜੂਦਾ ਬੈਂਕ ਦੀ ਕਾਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਸੀ ਰਾਜੀ ਦੀ ਮੰਤਰੀਮੰਡਲ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਮੰਤਰੀ - ਵਿਜਿਤ ਲਕਸ਼ਮੀ ਪਂਡਿਤ (ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ, 1937)

ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਯਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਜਿਸਕੀ ਅਧਿਕਤਾ ਬੈਂਕ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਮੁਖ ਕਾਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਕਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਕਾਰਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡੌਗ੍ਰੇ ਜੀ, ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੁਵੀਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਚਦੇਵ ਤਥਾ ਅਨ੍ਯ ਉਚਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਦੀ ਸਾਨਿਧਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਿਯਾ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਕਰ ਜੀ ਨੇ ਕਾਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਿਯਾ ਤਥਾ ਅਪਨੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਕੇ ਲਿਆਂ ਸ਼ਵਰਚਿਤ ਕਾਰਿਆ ਸੁਨਾਈ ਜਿਸਨੇ ਸਥਕ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ ਡੌਗ੍ਰੇ ਜੀ ਤਥਾ ਸੁਵੀਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਚਦੇਵ ਨੇ ਭਾਈਕਾਂ ਦੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਿਯਾ। ਮੁੱਢ ਕਾ ਸੰਚਾਲਨ ਡਾਕ ਨੀਰੂ ਪਾਠਕ ਨੇ ਕਿਯਾ। ਮਹਿਲਾ ਸਟਾਫ ਸਦਸ਼ਾਂ ਨੇ ਭਕਤਿ ਗੀਤ ਸੁਨਾਈ ਤਥਾ ਸੁਵੀਂ ਨਮ੍ਰਤਾ ਤਪਾਥੇ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸਾਂਸਮਰਣ ਸੁਨਾਏ। ਅਤੇ ਮੁੱਢ ਸ਼੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੱਹ ਭੰਡਾਰੀ, ਤਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਮਾ.ਸ.ਵ.ਵਿਭਾਗ) ਨੇ ਧਨਿਆਵਾਦ ਜਾਪਿਤ ਕਿਯਾ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੀ ਰਾਜ੍ਯ ਦੀ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਮੁਖਾਂ ਮੰਤ੍ਰੀ - ਸੁਚੇਤਾ ਕ੃ਪਲਾਨੀ (ਉਤਾਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, 1967)

महिला सशक्तिकरण

“सम्मान, प्रतिष्ठा एवं प्यार, महिला सशक्तिकरण के है आधार”

विकल्पों के सूजन और उन विकल्पों को इच्छित कार्यों एवं परिणामों में रूपांतरित करने हेतु व्यक्तियों या समूहों की क्षमताओं में वृद्धि करने की प्रक्रिया ही सशक्तिकरण है। महिला सशक्तिकरण अर्थात् महिलाओं को शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक व मानसिक रूप से सम्पन्न बनाना। समाज में उसे एक सम्मानित स्थान देना। कॉफी अन्नान के अनुसार “महिला सशक्तिकरण से अधिक प्रभावी विकास का कोई साधन नहीं है।”

महिला सशक्तिकरण वास्तव में महिलाओं की उस क्षमता को प्रदर्शित करता है, जिससे उनमें ये योग्यता आ जाती है कि वो अपने जीवन से जुड़े सभी निर्णय स्वयं ले सकें और एक ऐसी दुनिया का निर्माण कर सकें जिसमें उपस्थित परिवार और समाज के सभी बंधनों से मुक्त होकर अपने निर्णय की निर्माता वे स्वयं बनें। आज पूरी दुनिया के अलग-अलग मंचों से लगातार यह बात गुंजायमान हो रही है कि महिलाओं को सशक्त बनाने के लिए उन्हें पुरुषों के समान सभी क्षेत्रों में बराबरी का अधिकार दिया जाए। इसी कड़ी को बढ़ाते हुए विश्वभर की महिलाओं में सशक्तिकरण की भावना को निहित करने हेतु विश्व '8 मार्च' को प्रत्येक वर्ष "अंतर्राष्ट्रीय महिला दिवस" के रूप में अंगीकार करता है। भारत सरकार ने भी इस मिशन में अपनी भागीदारी दर्शाते हुए अलग विभाग की रचना भी की है। जिसे "महिला विकास विभाग" नामक संज्ञा से विभूषित किया गया है।

प्राचीन काल में भी कुछ भारतीय समाज सुधारकों जैसे ईश्वरचन्द्र विद्यासागर, आचार्य विनाबा भावे, स्वामी विवेकानन्द आदि ने रूढ़िवादी परंपराओं को खत्म कर महिला उत्थान के लिए अपनी आवाज बुलंद की थी। महिलाओं को सशक्त बनाने की कहानी को दुनिया ने पूर्व में जहाँ मैडम क्यूरी, बेगम खालिदा जिया, बेनजीर भुट्टो, इंदिरा गांधी आदि के रूप में देखा वही वर्तमान में एंग्लला मार्केल, प्रतिभा देवी सिंह पाटिल, इंदिरा नुई, सुनीता विलियम्स, अंरूधती राय, निर्मला सितारमण, मेरी कॉम, पी.वी. सिन्धु आदि के

रूप में देख रही है। आज विश्वभर में
महिलाएँ राजनीति, खेल, कला, विज्ञान,
समाज, अर्थव्यवस्था जैसे सभी क्षेत्रों में
अग्रणी भूमिका निभा रही हैं। इसी संदर्भ में ये
कहना अतिश्योक्ति न होगी:-

“कल्पना चावला बनकर नारी अंतरिक्ष माप अनिल कुमार गुप्ता
चकी है,

आज के वक्त में वह हर बाधा काट चुकी है।”

हमारे समाज ने महिलाओं को धार्मिक संस्थाओं का नेतृत्व करने का अधिकार नहीं दिया किंतु संविधान निर्माताओं ने उनकी भागीदारी को ध्यान में रखते हुए अन्य सभी क्षेत्रों में समान अधिकार दिए। एक नारी मस्जिद की मौलाना नहीं बन सकती, मंदिर की मुख्य पुजारी नहीं बन सकती, चर्च की पादरी नहीं बन सकती किन्तु एक नारी सांसद, मुख्यमंत्री, राष्ट्रपति, राज्यपाल, कलेक्टर, सचिव आदि सभी उच्च पदों पर आसीन हो सकती है। हमारे ही देश में महिलाओं द्वारा संचालित एक आध्यात्मिक संस्था “प्रजापिता ब्रह्माकुमारी ईश्वरीय विश्वविद्यालय” जिसमें सभी मुख्य पद महिलाओं द्वारा ही सुशोभित है, पूरे विश्व में अमन, शान्ति व भाईचारे का पैगाम दे रही है। शहरी क्षेत्र में महिलाएं अब इतनी सशक्त हो चुकी हैं कि विश्व का प्रतिनिधित्व कर पाने में भी वे पूरी तरह सक्षम हैं। उन्होंने पत्नी, पुत्री, बहन इन सभी रिश्तों की मर्यादाओं में खुद को जहाँ बाँधे रखने में अभूतपूर्व सफलता हासिल की है वहीं आज उन्होंने सामाजिक व्यवस्था को बल प्रदान करने वाले मोर्चों पर भी दस्तक दे दी है। उससे मिली सफलता इस बात की ओर इशारा करती है कि महिलाओं के अंदर सीमित क्षमताएं इतनी असीम हैं कि समाज द्वारा उन्हें रोकने के लिए चाहे जितने प्रयास किए जाएं, मुश्किलें उनका रास्ता नहीं रोक सकती।

भारतवर्ष के सुदूर व ग्रामीण इलाकों में पिछले कुछ समय में सभी क्षेत्रों में महिलाओं की स्थिति पहले से बेहतर हुई है। 2019 में आई रिपोर्ट के अनुसार 2013 के बाद से अब तक मातृ मृत्युदर में लगभग 25 प्रतिशत की कमी आई है। कन्या, भ्रण हत्या व महिला अपराधों

भारत की प्रथम महिला प्रधानमंत्री - इंदिरा गांधी (1966)

का भी प्रतिशत कम हुआ है। 2012 में निर्भया काण्ड के बाद रेप, हिंसा, छेड़छाड़ जैसी समस्याओं से निपटने के लिए कानूनों को सख्त बनाया गया है। आर्थिक मोर्चे पर महिलाओं की स्थिति बेहतर बनाने के लिए उद्यमिता विकास कार्यक्रमों के जरिए आत्मनिर्भर बनाने की कोशिश जारी है। इसी प्रयास को बेहतर दिशा देने हेतु भारत सरकार द्वारा अनेक योजनाएं जैसे प्रधानमंत्री मुद्रा योजना, वैभव लक्ष्मी योजना, प्रधानमंत्री उज्ज्वला योजना, सुकन्या समृद्धि योजना आदि अनेक योजनाएं चलाई जा रही हैं। आन-लाइन शिकायत प्रणाली व पैनिक बटन जैसे प्रयोग से उनकी सुरक्षा बढ़ी है। ट्रिपल तलाक की अशक्तता भारत की केंद्र सरकार द्वारा महिला सशक्तिकरण की दिशा में ऐतिहासिक कदम है। माननीय प्रधानमंत्री जी द्वारा दिए गए स्लोगन 'बेटी बचाओ बेटी पढ़ाओं' को अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर भी सराहना व प्रोत्साहन मिला है।

6 दिसम्बर, 2019 को माननीय राष्ट्रपति जी ने महिला सशक्तिकरण विषय पर “ब्रह्माकुमारी विश्वविद्यालय” माउण्ट आबू में अपने विचार व्यक्त करते हुए कहा कि महिलाओं को आगे बढ़ाने और उनके विकास में ही राष्ट्र का विकास सम्भव है। आगे बढ़ाकर ही समाजिक परिवर्तन सम्भव है। बाबा साहब भीमराव अम्बेडकर ने भी महिलाओं को सम्मान दिलाने हेतु मंत्रिमंडल से त्याग पत्र दे दिया था। राष्ट्रपति जी ने लोगों का आहवान किया कि वे नारी के प्रति भेदभाव व अत्याचार की समाप्ति के लिए आगे आएं। वर्तमान संसद

में 78 महिलाओं का चुना जाना समाज में उनके सशक्तिकरण की ओर बढ़ते हुए कदम को दर्शाता हैं। आज देश में दस लाख से अधिक महिलाएं पंचायती राज में जिम्मेदारी संभाल रही है। जनधन योजना के तहत खोले गए खातों में 52 फीसदी खाते महिलाओं के हैं। राजस्थान के बांसवाड़ा जिले में प्रति हजार बेटों पर 1005 बेटियाँ होना आदि नारी सशक्तिकरण के ज्वलन्त उदाहरण हैं।

आज महिलाएँ अपनी प्रतिभा के बल पर नित नए आयाम स्थापित कर रही हैं। घर के कार्य से लेकर देश की सुरक्षा की जिम्मेदारी निभाने में अपना भरपूर योगदान दे रही हैं। हर क्षेत्र में पुरुषों के साथ कंधे से कंधा मिलाकर अपने अस्तित्व का बोध करा रही हैं। यह सारी उपलब्धियाँ शहरी क्षेत्रों में तो दृष्टिगोचर होती है, किन्तु ग्रामीण क्षेत्रों में इसका प्रतिशत कम है। हम सबकी यह जिम्मेदारी बनती है कि भारत सरकार द्वारा महिला उत्थान व सुरक्षा के लिए चलाए जा रहे कार्यक्रमों व योजनाओं से महिलाओं को अवगत कराया जाए। जिसका यथाशक्ति व यथासमय उपयोग करके एक विकसित देश को बनाने में वे अपनी भूमिका सुनिश्चित कर सकें। अंत में मैं यही कहना चाहूँगा।

“महिला शक्ति अविश्वसनीय है इसे शब्दों द्वारा व्यक्त नहीं किया जा सकता।”

आंचलिक कार्यालय

लखनऊ

दिल्ली मेट्रो में बैंक

देश के किसी राज्य की मुख्यमंत्री बनने वाली प्रथम महिला अधिनेत्री - **जानकी रामचंद्रन** (तमिलनाडु 1987)

ਸੱਸਕਾਰ

ਤੁਸ੍ਰੀ ਕੇ 58ਵੇਂ ਪਦਾਰਥ ਨੇ ਮੁੜ੍ਹੇ ਏਕ ਅਜੀਬ ਸੇ ਦਰ੍ਦ ਨੇ ਪਕਢ़ ਲਿਆ। ਸੁਨਨੇ ਮੌਂ ਆਯਾ ਕਿ ਯਹ ਦਰ੍ਦ ਸਿਰਫ਼ ਬਡੇ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਹੀ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਆਖਿਰੀ ਬਾਰ ਜਬ ਮੈਨੇ ਇਸਕੇ ਬਾਰੇ ਮੇਂ ਸੁਨਾ ਥਾ ਤੋ ਯਹ ਸਚਿਨ ਤੇਂਦੁਲਕਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਹੁਆ ਥਾ। ਦਰ੍ਦ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ ਟੇਨਿਸ ਏਲਬੋ। ਬਸ ਜਬ ਸੇ ਯਹ ਦਰ੍ਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁਆ ਤੋ ਏਕ ਗਿਲਾਸ ਪਾਨੀ ਕਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਉਠਾਯਾ ਜਾਤਾ। ਆਸ ਪਡੋਂ ਸੇ ਲੋਗਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰਛਾ ਤੋ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਯੇ ਦਰ੍ਦ ਅਕਸਰ ਮਹਿਲਾਓਂ ਕੋ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਪਰਤੁਂ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਪੁਰੁ਷ ਭੀ ਇਸਕਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਮੁੜ੍ਹੇ ਰਾਧ ਦੀ ਗਈ ਕਿ ਏਕ ਅਚਛੇ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੇਨਿਸ ਏਲਬੋ ਕਾ ਅਚਛਾ ਇਲਾਜ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਹੀ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ।

ਲਿਹਾਜਾ ਹਮਨੇ ਅਪਨੀ ਜਾਨ ਪਹਚਾਨ ਵਾਲੋਂ ਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਅਚਛੇ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਸੇ ਹਮਾਰਾ ਸੰਪਰਕ ਕਰਵਾਯਾ ਜਾਏ। ਹਮਾਰੀ ਮਿਤੀ ਮੰਡਲੀ ਮੇਂ ਖਬਰ ਆਗ ਕੀ ਤਰਹ ਫੈਲ ਗਈ ਸਥਾਨੇ “ਗੇਟ ਵੇਲ ਸੂਨ” ਕੇ ਵਾਟਸਏਪ ਮੈਸੇਜ ਡਾਲਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਏ। ਹਮਨੇ ਭੀ ਤਸੀਂ ਸ਼ਵਰ ਮੌਂ ਅਪਨਾ ਦਰ੍ਦ ਸਹਤੇ ਹੁਏ ਅਭਿਨਨਦਨ ਕਿਯਾ। ਨਾਲਾਯਕਾਂ ਕੋਈ ਅਚਛੇ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਸੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰਵਾਓ ਆਪਕੀ ਦੁਆਏਂ ਤਥ ਹੀ ਕਾਮ ਕਰੋਂਗੀ।

ਜਬ ਸਥਾਨੇ ਹਮਸੇ ਮੁੱਹ ਮੋਡ ਲਿਆ ਤੋ ਹਮਾਰੇ ਘਰ ਮੌਂ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਨੇ ਹਮੌਂ ਕਿ ਘਰ ਕੇ ਪਾਸ ਹੀ ਏਕ ਅਚਛੀ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਹੈਂ ਨਾਮ ਹੈ ਡਾਕਟਰ ਸੁਨੀਤਾ। ਵਹ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਸੇ ਅਪਨੇ ਘਰ ਸੇ ਹੀ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਤੀ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤਨਕਾ ਟੇਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਤੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੀ ਪਰਤੁਂ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਮੈਂ ਤਨਕੇ ਘਰ ਕੇ ਪਾਸ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਜਾਤੀ ਹੂੰ ਆਪਕੇ ਟੇਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਪਰ ਬਾਤ ਕਰਵਾ ਦੂੰਗੀ।

ਤੁਸ੍ਰੀ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਮੁੜ੍ਹੇ ਡਾਕਟਰ ਸੁਨੀਤਾ ਕਾ ਕੱਲ ਆਯਾ ਤੋ ਮੈਨੇ ਅਪਨੇ ਟੇਨਿਸ ਏਲਬੋ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਤਨਹੀਂ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੀ। ਮੈਨੇ ਤਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਕੇ ਸਮਯ ਹੀ ਅਪਨਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ ਸਕਤਾ ਹੂੰ। ਤਨਹੀਨੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕੇ ਸਮਯ ਦੇਕਰ ਹੀ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਤੀ ਹੈਂ ਲਿਹਾਜਾ ਆਪ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਑ਫਿਸ ਕੇ ਬਾਅਦ ਕਰੀਬ 7 ਬਜੇ ਤਕ ਦਿੇ ਗਏ ਪਤੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏ।

ਤੁਸ੍ਰੀ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਸੁਨੀਤਾ ਕੇ ਕਲੀਨਿਕ ਮੈਂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਔਰ ਅਪਨੇ ਦਰ੍ਦ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਤਨਹੀਂ ਕਿ ਟੇਨਿਸ ਏਲਬੋ ਬਹੁਤ ਕਾਂਮਨ ਸੀ ਸਮਸਥਾ ਹੈ ਔਰ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪੀ ਸੇ ਇਸਕਾ ਇਲਾਜ ਆਸਾਨੀ ਸੇ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਹੁੰਡੀ, ਆਪਕੋ ਇਸ ਬਾਤ ਕੋ ਗੰਭੀਰਤਾ ਸੇ ਲੇਨਾ ਹੋਗਾ ਔਰ ਵੋ ਜੋ ਭੀ ਵਾਧਾਮ ਕਰਨੇ ਕੋ ਕਿਵੇਂ ਤਥ ਸੁਭਾਹ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਅਵਸਥ ਕਰੋਂ।

ਕੈਪਟਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੰਦ੍ਰ

ਅਥ ਮੈਂ ਦਰ੍ਦ ਕੀ ਸਮਸਥਾ ਕਾ ਨਿਦਾਨ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲਗਨੇ ਲਗਾ ਥਾ ਔਰ ਮੈਂ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਅਚਛਾ ਮਹਸੂਸ ਕਰਨੇ ਲਗਾ ਥਾ। ਬਾਤਾਂ ਬਾਤਾਂ ਮੈਂ ਮੁੜ੍ਹੇ ਪਤਾ ਲਗਾ

ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬਾ ਕਾ ਏਕ ਪੁਤ੍ਰ ਬੋਰਡ ਕੇ ਇਸਤਿਹਾਨ ਮੈਂ ਬੈਠ ਰਹਾ ਥਾ ਤੋ ਮੈਨੇ ਪ੍ਰਛਾ ਕਿ ਵੇ ਅਪਨੇ ਬਚਚੇ ਕੋ ਭਵਿ਷ਾ ਮੈਂ ਕਿਆ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹਤੀ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਹਾ ਥਾ ਕਿ ਵੋ ਸ਼ਾਯਦ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਾ ਜਿਕਰ ਕਰੋਂਗੀ ਲੇਕਿਨ ਤਨਕੇ ਜਵਾਬ ਨੇ ਮੁੜ੍ਹੇ ਅਸਮੰਜਸ ਮੇਂ ਡਾਲ ਦਿਯਾ।

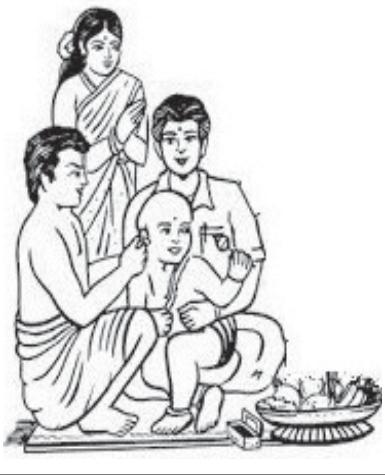
ਡਾਕਟਰ ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਕਿ ਤਨਕੇ ਕਿ ਤਨਕਾ ਲਡਕਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ। ਵਹ ਅਮੇਰੀਕਨ ਸਿਟਿਜਨ ਹੈ। ਵਸਤੁਤ: ਤਨਕੇ ਸਮਸਤ ਪਰਿਵਾਰ ਕੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਅਮੇਰਿਕਾ ਕੀ ਹੈ। ਵੇ ਅਪਨਾ ਅਚਛਾ ਭਲਾ ਚਲਤਾ ਹੁਆ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਕਾ ਕਾਮ ਅਮੇਰਿਕਾ ਸੇ ਛੋਡ ਕਰ ਭਾਰਤ ਆਈ ਹੈਂ। ਤਨਕੇ

ਪਤਿ ਭੀ ਅਪਨਾ ਵਾਕਾ ਛੋਡ ਕਰ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਆਏ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਕਾਨਾਂ ਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾ ਰਹਾ ਥਾ ਮੈਨੇ ਤਨਕੇ ਪ੍ਰਛਾ ਕਿ ਐਸੀ ਕੌਨ ਸੀ ਪਰਿਸਥਤਿਥਿਆਂ ਥੀਂ ਜਿਨਕੇ ਕਾਰਣ ਤਨਕੋ ਬਸਾ ਬਸਾਯਾ ਕਾਰ੍ਯ ਛੋਡ ਕਰ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਆਨਾ ਪਦਾ। ਤਨਕੇ ਤੱਤ ਨੇ ਮੁੜ੍ਹੇ ਝਕੜੀਂ ਕਰ ਰਖ ਦਿਯਾ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਮੁਦ੍ਰਾ ਮੈਂ ਤਨਕਾ ਤੱਤ ਸੁਨਤਾ ਰਹਾ ਔਰ ਮੁਖਿਕਲ ਸੇ ਅਪਨੇ ਆੱਸੂਆਂ ਕੋ ਰੋਕ ਪਾਯਾ।

ਡਾਕਟਰ ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਕਿ ਵੇ ਬਹੁਤ ਤਨਮਯਤਾ ਸੇ ਅਮੇਰਿਕਾ ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਫਿਜਿਓਥੇਰੇਪਿਸਟ ਕੇ ਕਾਮ ਮੈਂ ਲਗੀ ਥੀ। ਤਭੀ ਤਨਹੀਂ ਏਕ ਏਹਸਾਸ ਹੋਣੇ ਲਗਾ ਕਿ ਤਨਕੇ ਜਾਦਾਤਾਰ ਮਰੀਜ ਬੁਜੁੰਹ ਔਰ ਬਡੀ ਤੁਸ੍ਰੀ ਕੇ ਲੋਗ ਹੈਂ ਜੋ

ਭਾਰਤ ਕੀ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਨਾਨਾ ਅਧਿਕਾਰੀ (ਮੁਸਿਫ) - ਅੰਨਾ ਚਾਂਡੀ (ਮ੍ਰ. ਪ੍ਰ. ਸ਼ਾਵਣਕੌਰ ਰਾਜਿ 1937)

या तो परिवार से अलग हैं या उनके बच्चों ने उन्हें छोड़ दिया है। ज्यादातर बुजुर्ग अकेलेपन और अनदेखी का शिकार हैं। उन्हें अपने काम में खिन्नता लगने लगी और वे अवसाद का शिकार होने लगी। उन्हें बार-बार यह विचार सताने लगा कि क्या एक दिन उनके बच्चे भी उनको अकेला छोड़ देंगे। उन्होंने

इस समस्या का अपने पति से जिक्र किया और फिर पति पत्नी ने एक निर्णय लिया कि चाहे उनकी नागरिकता अमेरिका की सही उनके बच्चों को भारतीय संस्कृति और संयुक्त परिवार के बारे में जानना होगा। पति-पत्नी ने भारत आकर बच्चों को पढ़ाने तथा भारतीय परम्पराओं की जानकारी देना आवश्यक समझा। दोनों एक बसा-बसाया घर और व्यवसाय छोड़ कर बच्चों सहित भारत आ गए। शुरू-शुरू मे सबको परेशानियों का सामना करना पड़ा। बच्चों को अपनी अमेरीकन भाषा शैली का परित्याग करने में विकट समस्याओं का सामना करना पड़ा और पति-पत्नी को अपनी रोजी-रोटी के लिए नए सिरे से शुरुआत करनी पड़ी। डॉक्टर सुनीता तब तक ग्रहणी का कार्य करती रही जब तक उनके पति अपने रोजगार में पूरी तरह से स्थापित नहीं हो गए और जब वे पूर्ण रूप से स्थापित हो गए तो उन्होंने ने पति से अपना फिजिओथेरेपिस्ट का कार्य शुरू करने की इजाजत मांगी। कुछ सालों तक उन्होंने घर के पास ही एक मन्दिर से निस्वार्थ भावना से फिजिओथेरेपिस्ट का कार्य किया और जब उन्हें लगा कि उनका कार्य उनके घर के काम में अड़चन पैदा कर रहा है तो उन्होंने घर से ही कार्य शुरू कर दिया। इस तरह वे घर पर भी समय दे रही हैं और फिजिओथेरेपिस्ट का काम भी बखूबी से कर रही हैं।

ਮुझे लगा अगर पैसा कमाना उनका मकसद होता तो वे अमेरिका में खुब कमा रही थीं लेकिन प्रतीत होने लगा पैसे से ज्यादा उनकी ऊर्जा इंसान को खुशी देने में रहती है, क्योंकि जब किसी का दर्द दूर करना हो तो दर्द का मर्ज जानना जरूरी है और उसके लिए एक

सकारात्मक ऊर्जा का होना अति आवश्यक है। तभी तो महज 7 दिन में मैंने अपने आप को पूर्णतः दर्द से मुक्त पाया।

अपने उपचार के आखिरी दिन डॉक्टर सुनीता ने मुझे उनके पास आने के लिए धन्यवाद दिया। मैं उनके इस भावनात्मक विदाई का जवाब नहीं दे पाया लेकिन मैंने उनसे कहा मैं लेखक हूँ और थोड़ा बहुत लिखता हूँ और उनके परिवार और उनके विचारों को मैं कुछ लोगों तक ही सही जरूर पहुंचाने की कोशिश करूँगा। आज डॉक्टर सुनीता महसूस करती हैं कि जिस मकसद से उन्होंने भारत आना चाहा था वह पूरा हो रहा है। उनके बच्चे रिश्तों और रिश्तेदारों को जानने लग गए हैं। उनके इर्द-गिर्द अब उनके दोस्त हो गए हैं। उन्हे विश्वास हैं अब वे अकेले नहीं रहेंगे और अगर वे अमेरिका भी चले गए तो अपनी विरासत को साथ लेकर जाएंगे। वे अपनी जड़े ढूँढ़ने भारत जरूर आएंगे उन दोस्तों और उन रिश्तेदारों से मिलने आएंगे जिनके साथ उन्होंने भारत मे अपना वक्त गुजारा और अपनी संस्कृति को जाना।

लेख को खत्म करते हुये मैं एक बार डॉक्टर सुनीता और उनके परिवार के भारत की इस अनोखी यात्रा के लिए नतमस्तक हो उन्हें प्रणाम करता हूँ और उम्मीद करता हूँ विदेशों मे और स्वदेश में बसे हमारे अनेक भारतवासी उनका अनुसरण करेंगे। आजकल के फास्ट फारवर्ड जमाने मे बुजुर्गों की संख्या बढ़ रही है, लोग एकाकी जीवन जीने को मजबूर हैं। बच्चे रोजगार के लिए विदेश जाते हैं और वहीं बस जाते हैं। कुछ समय के लिए ही सही बच्चे विदेश की आसान संस्कृति को अच्छा मानने लगते हैं इस दौड़ में पीछे रह जाते हैं उनके माता-पिता। जो कुछ दिन इस घमंड मे बिताते हैं कि उनका बच्चा विदेश में है और बाकी इस नीरसता के साथ कि काश कोई अपना उनकी देख-रेख करने वाला होता। इस कमी को दूर करने का एक प्रयास डॉक्टर सुनीता ने किया। लेख इसलिए लिख रहा हूँ कि ताकि हम भारतीय लोग विदेशों में रह कर अपने बच्चों को अपने संस्कारों से बंचित न होने दें और जो देश में हैं वे हमारी इस संस्कृति को विलुप्त न होने दे। आज एक करोना जैसी महामारी ने दुनिया को इतना तो बता ही दिया है कि हाथ जोड़ कर अभिवादन करना, हाथ मिलाने की तुलना में सबसे स्वस्थ और अच्छा सलीका है।

प्रधान कार्यालय, जन संपर्क विभाग

ਹਿੰਦੀ ਏਂਵਾਂ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀ ਅਭਿਵਧਕਿ ਕਾ ਏਕ ਸ਼ਸਤਰ ਮਾਧਿਮ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਸਚ ਤੋਂ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇਵਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਯਾ ਭਾਵਨਾਓਂ ਕੀ ਆਦਿਵਾਹਿਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਹ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਕੀ ਆਦਿਵਾਹਿਨੀ ਭੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਔਰ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਮੌਗ ਗਹਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਸੇ ਆਸਥਾ ਹੈ— 1. ਸਮਾਜ ਕੋ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤਿ 2. ਸਮਾਜ ਕੇ ਸੰਸਕਾਰ ਯਾ ਵਿਵਹਾਰ 3. ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਕਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਮਾਧਿਮ ਜੈਸੇ ਸਾਂਗੀਤ, ਨ੃ਤ, ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਔਰ 4. ਜੀਵਨ ਕੇ ਸਿੱਢਾਂਤ ਤਥਾ ਮੂਲਿਆ। ਪ੍ਰਤੇਕ ਸਮਾਜ ਔਰ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਕੀ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਹਮ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੋ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਸੇ ਸ਼ਬਦ ਲੇ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ਮਗਰ ਇਤਨੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਮਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬਾਈ ਹੋ ਜਾਏ। ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਅਪਨਾ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵਧਕਿ ਕੀ ਪਹਚਾਨ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਮੌਗ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਅਪਨੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਪਢਨੇ ਕੀ ਅਧਿਕ ਆਵਾਅਕਤਾ ਨਹੀਂ ਪਢ੍ਹਤੀ। ਜਿਸ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਸੇ ਹਮਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜੁੜੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਤਉ ਕਾ ਸਾਹਿਤਿ, ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਔਰ ਦਰਸਾਵ ਹਮਾਰਾ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਕੇ ਕੋਈ ਅਪਨੇ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਮਿਟ੍ਟੀ ਸੇ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ ਸਕਤਾ। ਪਾਰਿ ਭਾਸ਼ਾ ਆਰਥਿਕ ਸਮੁੱਦਿਆ ਕਾ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਬਨ ਸਕਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਪਨੀ ਮਾਟੀ ਕਾ ਚਿੱਤਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਤੀ। ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਗ ਅਪਨੀ ਮਾਟੀ ਕੀ ਸੁਗਾਵਨ ਨ ਹੋ, ਵਹ ਅਪਨੀ ਹੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਵਧਕਿ ਕੋ ਪਾਰਾਇ ਕਰ ਦੇਤੀ ਹੈ

ਭਾਰਤ ਮੌਗ ਏਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ 'ਕੋਸ-ਕੋਸ ਪਰ ਪਾਨੀ ਬਦਲੇ ਔਰ ਤੀਨ ਕੋਸ ਪਰ ਕਾਣੀ'। ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਤੇਕ ਏਕ ਕੋਸ ਪਰ ਪਾਨੀ ਕੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਬਦਲ ਜਾਤੀ ਹੈ ਠੀਕ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੇਕ ਤੀਨ ਕੋਸ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਦਲ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਮੌਗ ਸਾਂਵਿਧਾਨ ਮੌਗ ਮਾਨਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਲ 22 ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੇ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਲਗਭਗ 1500 ਬੋਲਿਆਂ, ਤੁਪਬੋਲਿਆਂ ਜਨਸਾਮਾਨਿ ਕੇ ਪਾਰਸਪਰ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀ ਅਭਿਵਧਕਿ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਇਨ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੇ ਕ੍਷ੇਤ੍ਰੀਅਤ ਔਰ ਸਥਾਨੀਅਤ ਸ਼ਵਰੂਪ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਜਨਸਾਮਾਨਿ ਕੋ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਯਹੀਂ ਸੇ ਹਮੇਂ ਸ਼ਕਤਿ ਔਰ ਊਰਜਾ ਮਿਲਤੀ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਲੋਕਮਾਨਸ ਔਰ ਹਮਾਰੀ ਲੋਕਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਯਹੀਂ ਸੇ ਅਨੁਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਸੇ

ਹਮਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ ਪਨਪਤੇ ਹੈ। ਜਿਸਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੇ ਭਾਰਤੀਯ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਏਂਵਾਂ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਏਕਤਾ ਕੇ ਲਿਏ ਸੰਪੂਰਨ ਭਾਰਤ ਕੋ ਏਕ ਸੂਤ੍ਰ ਮੌਗ ਜੋੜਨੇ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਸਮਾਜ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਧਕਿਆਂ ਕੀ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਲਗਾਵ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਭਿਵਧਕਿ ਕਾ ਆਧਾਰ ਰਸਿਮਤਾ ਕਵਾਤਰਾ ਹੋਤੀ ਹੈ।

"ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਏਕਤਾ ਕਾ ਆਧਾਰ ਅਸਿਮਤਾ ਬੋਧ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਸਾਥ ਗਹਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਪਹਚਾਨ ਤਥਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਅਰਥ ਹੈ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਨੇ ਵਾਲਾਂ ਕੀ ਅਪਨੀ ਪਹਚਾਨ ਕਾ ਹੋਨਾ। ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਗ ਇਸੇ ਆਇਡੋਨਿਟੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੇਕ ਵਧਕਿ ਏਂਵਾਂ ਸਮਾਜ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਏਕ-ਦੂਸਰੇ ਸੇ ਭਿਨਨ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਯਹ ਭਿਨਨਤਾ ਤਚਾਰਣ, ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ੈਲੀ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਅਤ: ਕਿਸੀ ਵੰਗ, ਸਮਾਜ ਏਂਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਕੀ ਅਸਿਮਤਾ ਉਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਗ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਢਾਰਾ ਕਿਸੀ ਵਧਕਿ ਕੇ ਮਨ ਕੀ ਸਥਿਤਿ ਕੋ ਜਾਨਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਵਿਭਿਨਨ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਸਤਰ ਅਲਗ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਭੌਗੋਲਿਕ ਕ੍਷ੇਤ੍ਰਾਂ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਗ ਅਤੇ ਦਿਖਾਈ ਪਢ੍ਹਤਾ ਹੈ। ਚੌਂਕਿ ਇਨ ਕ੍਷ੇਤ੍ਰਾਂ ਮੌਗ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲਿਆਂ ਔਰ ਤਚਾਰਣ ਮੌਗ ਭਿਨਨਤਾ ਆ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਜਹਾਂ ਲਖਨਤ ਮੌਗ ਬੋਲੀ ਜਾਨੇ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਤੰਦੂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਤੀ ਹੈ ਤੋ ਵਹੀ ਦਿਲਲੀ ਔਰ ਉਸਕੇ ਆਸਪਾਸ ਕੇ ਇਲਾਕਾਂ ਮੌਗ ਬੋਲੀ ਜਾਨੇ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਖੜੀ ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਬਿਹਾਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਗ ਬੋਲਿਆਂ ਕੀ ਵਿਵਿਧਤਾ ਕੀ ਛਾਪ ਉਨਕੀ ਹਿੰਦੀ ਮੌਗ ਦਿਖਾਈ ਪਢ੍ਹਤੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਭੀ ਕਹੀਂ ਨ ਕਹੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਗ ਅਤੇ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਪੂਰ੍ਣਤ: ਧਰਮ ਸੇ ਜੋੜਕਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਜਾ ਸਕਤਾ।

ਨੋਬੇਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਜੇਤਾ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਯ ਮਹਿਲਾ - ਮਦਰ ਟੇਰੇਸਾ (1978)

ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਨੇ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਕੇ ਸਦਸ਼ਾਂ ਕੇ ਭੀਤਰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਸਿੰਮਤਾ ਕੀ ਭਾਵਨਾ ਕੋ ਪ੍ਰਸ਼੍ਰਯ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਭਿੰਨ ਬੋਲਿਆਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਭੀਤਰ ਸਮੇਟ ਕਰ ਏਕ ਸਮਗਰੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਮੋ ਉਭਰਤੀ ਹੈ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਮੋ ਬੋਲਿਆਂ ਕੋ ਸ਼੍ਰੀਕੁਤਿ ਦੇਤੇ ਹੁਏ ਭੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਧਰਾਤਲ ਪਰ ਤਨਕੇ ਬੋਲਨੇ ਵਾਲਾਂ ਕੇ ਬੀਚ ਨ ਕੇਵਲ ਸੰਪਰਕ ਸਾਧਨ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਤੀ ਹੈ ਵਰਨ ਤਨਕੇ ਭੀਤਰ ਤਾਦਾਤਮਧ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਏਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਦਸ਼ਾਂ ਹੋਨੇ ਕੀ ਧਾਰਣਾ ਕੋ ਚੇਤਨਾਬੜ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਸ਼ਤਰ ਹੋਨੇ ਕੀ ਧਾਰਣਾ ਔਰ ਬੋਲੀ ਭੇਦਾਂ ਕੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਨੇ ਕੀ ਧਾਰਣਾ ਔਰ ਬਾਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟਤਾ ਅਰਥਾਤ् ਏਕ ਹੀ ਭੂਮਾਗ ਕੀ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਸਿੰਫਲ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਵੱਤਿ। ਬਾਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟਤਾ ਜਨਪਦੀਅ ਤਨ ਸਮੂਹਗਤ ਲਕਖਾਂ ਕੀ ਉਭਾਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਯਤ ਕਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਥਾਨੀਅ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਔਰ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਧਰੋਹਰ ਹੋਤੇ ਹੈ ਔਰ ਤਨ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਕੀ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨੇ ਮੋ ਸਹਾਯਕ ਹੋਤੇ ਹੈ ਇਸਲਿਏ ਜਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੀ ਸੁਵਿਧਾ ਕੀ ਲਿਏ ਭਾਰਤ ਕੀ ਵਿਭਿੰਨ ਜਨਪਦੀਅ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਮੋ ਪੁਨਰਾਗਿਤ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੁਆ ਤਬ ਤਨਕੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਪੇਕਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਆਧਾਰ ਕਿਆ ਰਹਾ ਹੈ ਤਨਕੇ ਬਾਰੇ ਮੋ ਅਧਿਕ ਕਹਨੇ ਕੀ ਆਵਖਕਤਾ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਯਹ ਤਥਾਅ ਅਵਖਾਅ ਹਮਾਰੇ ਸਾਮਨੇ ਹੈ ਕੀ ਸਭੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬਹੁਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿਨ੍ਤੁ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਠਨ ਔਰ ਸੀਮਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦੀ ਸਮਾਂ ਆਧਿਕਾਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦੇ ਹਮ ਕਭੀ ਅਪਨੇ ਆਪਕੀ ਮੁੱਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।

ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਆਠਵੀਂ ਅਨੂਸੂਚੀ ਮੋ ਕੁਲ 22 ਭਾਸ਼ਾਏ ਹੈਂ। ਜਿਨਮੋ ਅਧਿਕਾਂਸ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਸਿੰਮਤਾ ਕੀ ਵਾਹਕ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਦੇ ਜੁਡਾਵ ਹੋਨੇ ਕੀ ਕਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹਤਾ। ਜਬ ਭੀ ਕਭੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਨੇ ਕੀ ਬਾਤ ਉਠਤੀ ਹੈ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਨ ਮੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਪਨਨ ਹੋਨੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਕੀ ਕਹੀਂ ਇਸਦੇ ਤਨਕੇ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ

ਵਿਸ਼ਿ਷ਟਤਾ ਤੋ ਨਹੀਂ ਖੋ ਜਾਏਗੀ? ਕਹੀਂ ਤਨਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮਾਰਗ ਤੋ ਅਵਰੁਦਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ? ਕਹੀਂ ਕੋਈ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਸਮਾਜ ਤਨਵੇਂ ਹੀਨ ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਗਾ? ਇਸਕੇ ਅਲਾਵਾ ਯਹ ਭਾਵਨਾ ਭੀ ਪ੍ਰਤ੍ਯਕਥ ਉਭਰਤੀ ਹੈ ਕੀ ਯਦੀ ਹਮ ਏਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਹੈਂ, ਤੋ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਦੀ ਏਕ ਅੰਗ ਹੈ ਤਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਮ ਭੀ ਤਨੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੀ ਅੰਗ ਹੈ ਫਿਰ ਏਕ ਅੰਗ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੂਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਥੁਂ ਹੈ? ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਹਮੇਂ ਯਹ ਨਹੀਂ ਭੂਲਨਾ ਚਾਹਿਏ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਵਿਵਿਧਤਾਓਂ ਦੀ ਬਾਵਜੂਦ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਮੋ ਕਾਮ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਭੇਦ ਸ਼ਵਾਰਥ ਦੀ ਵਰਗ ਸਮਾਜ ਉਤਪਨਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਵਾਰਥ ਦੀ ਵਰਗ ਸਮਾਜ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਰਖਤਾ ਹੈ। ਸਚ ਤੋ ਯਹ ਹੈ ਕੀ ਵਹ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਪਨਪਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਨਾ ਚਾਹਤਾ ਕਿਝੋਕਿ ਇਨ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਵਧਾਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਾਥ ਇਨਕਾ ਅਸਿੰਤਲ ਖਤਰੇ ਦੇ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਮਾਨ੍ਧ ਜਨ ਸਹਜ ਤੁਹਾ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਸਤਿ ਤੋ ਯਹ ਹੈ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁਦ਼ ਇਸ ਸਾਮਾਨ੍ਧ ਜਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਡਕਾਨੇ ਵਾਲੇ ਲੋਗ ਹੀ ਇਨ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਯਹ ਨਾਰਾ ਭੀ ਦਿਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜ਼ਾਨ-ਵਿਜ਼ਾਨ ਦੀ ਅਂਗੇਜੀ ਦੀ ਅਨੁਪਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਟ ਜਾਨੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਯਹਾਂ ਯਹ ਤਰਕ ਵਿਕ੃ਤ ਰੂਪ ਦੇ ਰਖਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕਿਝੋਕਿ ਅਂਗੇਜੀ ਹੀ ਕਿਝੋਂ, ਆਵਖਕਤਾਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭੀ ਤਨਤ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਜ਼ਾਨ ਵਿਜ਼ਾਨ ਨਿਰਨਤਰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ।

ਸਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਇਸ ਤਰਹ ਪਰ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਵਰਗ ਅਪਨੀ ਸਥਿਤੀ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਏਂ ਅਧਿਕ ਸੁਦੂਰ ਕਰਤੇ ਚਲਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸਾਧਾਰਣ ਜਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਭ੍ਰਮਿਤ ਕਰਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈਂ। ਯਹ ਬਾਰਾਬਰ ਭ੍ਰਮ ਪੈਦਾ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕੀ ਹਿੰਦੀ, ਅਂਗੇਜੀ ਦੀ ਸਥਾਨ ਲੇ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦੋਕਿ ਏਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਂਗੇਜੀ ਸਮਸ਼ਟ ਭਾਰਤੀਅ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਆਤੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਮਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਸ਼ਟ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਪਨੇ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਤਨਕੇ ਸਮਸ਼ਟ ਕਾਰਨੋਂ

और व्यवहार की भाषाएँ होंगी। हिंदी का उपयोग अंतर्राष्ट्रीय संपर्क और केंद्रीय व्यवहार के लिए माना गया है। इस भ्रम को दूर करने के प्रयास के सामानांतर एक दूसरा भ्रम उत्पन्न किया जाता है। अंतर्राष्ट्रीय संपर्क और केंद्रीय व्यवहार में हिंदी के प्रयोग से हिंदी भाषी लोगों को विशेष सुविधा होगी पर अंग्रेजी के प्रयोग समान सुविधा या असुविधा होगी। हिंदी अंग्रेजी के समान विभिन्न प्रदेशों की भारतीय भाषाओं की स्थानापन्न नहीं है। हर प्रदेश की भाषा जीवन और व्यवहार के हर स्तर पर प्रयोग में आएगी, तभी उसके जन समाज का पूरा विकास संभव होगा। राज्य का मूलाधार भारतीय भाषाओं की सांस्कृतिक मूल्य प्रक्रिया रहेगी। बिना इन भाषाओं के विकास के हिंदी को यह पूरा संश्लिष्ट व्यक्तित्व नहीं मिल सकता।

भाषा किसी भी सभ्यता व संस्कृति तथा उसके रहन-सहन की पहचान होती है। यदि किसी समुदाय की भाषा ही न बचे तो उसके बारे में जानना कठिन ही नहीं बल्कि असंभव हो जाता है। इसाइयों और यहूदियों के धर्मग्रन्थों की मूल भाषा हिन्दू थी जो अब इस्तेमाल में नहीं है। इसी तरह पाली, प्राकृत सहित कई भाषाओं ने अपना अस्तित्व खोया है। इन्हें संरक्षित नहीं करने का ही परिणाम है कि इनके मूल ग्रन्थों में क्या कहा गया है यह जानना बड़ा मुश्किल है। इसे समझने के लिए ‘रामचरित मानस’ महाकाव्य का उल्लेख करना आवश्यक हो जाता है। हम सभी इस तथ्य से अवगत हैं कि ‘रामचरित मानस’ की रचना महाकवि तुलसीदास जी द्वारा अवधी भाषा में की गई किंतु कई पुस्तकों में उसकी हिंदी व्याख्या को तोड़मरोड़ कर प्रस्तुत किया गया। रामचरित मानस का ही पद्य है:

“ढोर, गवांर, शूद्र, पश, नारी, सब ताडन के अधिकारी।

इस पद्य की व्याख्या इस प्रकार की गई कि पशु, अनपढ़, शूद्र जाति, तथा महिलाएं प्रताड़ना की अधिकारी हैं, अतः इस पर अत्याचार करो। जोकि बिल्कुल ही गलत और भ्रामक व्याख्या है। यहां अवधी में “ताड़न” शब्द का अर्थ है देखना, परखना जांचना अतः तुलसीदास जी कहते हैं कि इस वर्ग पर अभी तक किसी ने ध्यान नहीं दिया इन्हें पहचानिए और इनका विकास कीजिए।

उल्लेखनीय है कि जब किसी भी समुदाय की भाषा को नहीं जाना जाता है तो उस समुदाय के बारे में सही जानकारी भी नहीं मिल पाती है और स्वतंत्र टिप्पणी कर जो लिखते और कहते हैं उन्हें ही सत्य

मान लिया जाता है। इसलिए यदि सही अर्थों में किसी संस्कृति की प्रगाढ़ता को समझना है तो उनकी भाषा को समझना और संरक्षित करना अति आवश्यक है।

लोकतंत्र के समुचित विकास के लिए विभिन्न भाषाओं का समृद्ध होना बहुत जरूरी है क्योंकि इन भाषाओं के माध्यम से देश के एक कोने से दूसरे कोने तक की समस्या को आसानी से जाना जा सकता है और उसके निराकरण के लिए कार्य किया जा सकता है। भारत में अभी भी कई ऐसे समुदाय हैं जिनकी भाषा को सही तरीके से समझा नहीं गया है। यदि वे विलुप्त हो जाती हैं तो उनके बारे में जानना असंभव हो जाएगा। अतः इन भाषाओं का संरक्षण आवश्यक है।

किसी भी देश की एकता और अखण्डता के लिए आवश्यक है कि वहाँ के लोग मिल-जुल कर रहे हैं। इसके लिए भाषा सर्वोत्तम माध्यम है ताकि लोग एक दूसरे से जुड़ सकें व अपनी पहचान को बता सकें इसलिए भी भाषाओं को संरक्षित करना आवश्यक है। इससे अंतर्राष्ट्रीय सहयोग भी प्राप्त होता है। यदि स्थानीय भाषा को संरक्षण मिलता है तो उन आदिवासी लोगों के अधिकार को भी संरक्षित किया जा सकता है जो अपनी बातों को किसी दूसरे भाषा में नहीं कह पाते हैं। इससे समाज का समावेशी विकास हो पाता है। जब स्थानीय भाषा समृद्ध होती है तो उस क्षेत्र में विकास तेज गति से होता है और वहाँ के लोगों को रोजगार प्राप्त होता है जिससे कि शांति स्थापित होती है। इससे देश के विकास में सबका समान रूप से सहयोग प्राप्त होता है।

भाषा जो अपने समाज की प्रतिबिम्ब होती है, यदि वह संरक्षित व सुरक्षित नहीं रहेगी तो प्रतिबिम्ब की कल्पना नहीं की जा सकती है। लुप्त हो रही भाषाओं पर सिर्फ चिंता व्यक्त करने से समस्या का समाधान नहीं हो सकता है बल्कि सरकार को इसके संरक्षण के लिए हर संभव कोशिश करनी चाहिए। इसके लिए इन भाषाओं को मुख्यधारा में लाना होगा, इन भाषाओं पर रिसर्च करना होगा, स्कूली स्तर पर इन्हें बढ़ावा देना होगा, इन्हें रोजगार परक बनाना होगा, वैशिक प्रतिस्पर्धा के लिए इन्हें तैयार करना होगा तथा इन भाषाओं का सरलीकरण करना होगा आदि के माध्यम से सरकार और समाज दोनों मिलकर स्थानीय भाषाओं को बचा सकते हैं।

आंचलिक प्रबंधक, लूधियाना

साहित्य अकादमी सम्मान पाने वाली प्रथम महिला - अमृता प्रीतम (1956)

ਮੇਰੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ

ਬੈਂਕਿੰਗ ਪਿਛਲੇ ਕੁਛ ਵਰ੍਷ਾਂ ਦੇ ਤੌਰੋਂ ਸੇ ਤੇਜ਼ੀ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਜ ਕੀ ਬੈਂਕਿੰਗ, 30-35 ਵਰ਷ ਪਹਲੇ ਕੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਜਵਾਂ ਮੈਂਨੇ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਕਾਰ੍ਯ ਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਥਾ, ਸੇ ਕਾਫੀ ਤੱਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਾਂ ਸਭੀ ਕਾਰ੍ਯ ਹਾਥ ਦੇ ਹੀ ਕਿਏ ਜਾਤੇ ਥੇ ਜਿਥਾਂ ਆਜ ਲਗਭਗ ਸਭੀ ਕਾਰ੍ਯ ਕਾਂਘੂਟਰ ਪਰ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਮੈਂਨੇ ਅਪਨੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਹੁਏ ਬਦਲਾਵਾਂ ਕੇ ਏਕ ਕਵਿਤਾ ਮੌਜੂਦਾ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਯਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ.....

ਹਮਨੇ ਖਾਤੇ ਬਹਿਧਾਂ ਦੇਖੀਂ, ਔਰ ਦੇਖੇ ਸਿਗਨੇਚਰ ਬਾਇੰਡਰ
ਸੇਵਿੰਗ ਕੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ, ਸੀਸੀ ਤਥਾ ਕਰੋਂਟ ਕੇ ਬਡੇ-ਬਡੇ
ਹਮਨੇ ਹਾਥਾਂ ਦੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰੋਡਕਟ ਲਗਾਏ, ਲਗਾਏ ਹਮਨੇ ਬਾਅਦ
ਲੱਗ ਬੁਕ ਦੇ ਪ੍ਰੋਡਕਟ ਲਗਾਕਰ,
ਕਲੋਜਿੰਗ ਪਰ ਹਮਨੇ ਖਾਤਾਂ ਮੈਂ ਲਗਾਏ To/By
ਡੇਬਿਟ ਕ੍ਰੇਡਿਟ ਸਮੇਸ਼ਨ ਦੇ ਕਰਤੇ ਥੇ ਮਿਲਾਨ
ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਟੋਟਲ ਲਗਾਏ, ਫੇਸਿਟ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਸਾਥ
ਬਡੇ ਬਡੇ ਸ਼ਹਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਮੈਂ ਦੇਖੀ,
ਭਾਰੀ ਭਰਕਮ ਏਸਕੋਟਾ ਏਕਾਡਮਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ
ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਖਿਰ ਮੈਂ ਮਿਲਤਾ ਥਾ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ ਆਦੇਸ਼
ਕਰਤੇ ਥੇ ਕਈ ਲੇਜ਼ਰ, ਰਜਿਸਟਰ ਜੀਐਲ ਦੇ ਟੇਲੀ
ਪੈਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਰੂਪਧਾਰਾਂ ਦੇ ਤਥਾ ਰੂਪਧਾਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੈਂ
ਘਟਤਾ ਬਢਤਾ ਰਹਤਾ ਥਾ ਅਤੇ
ਬੈਲੋਂਸ ਮਿਲਾਕਰ ਮਿਲਤੀ ਥੀ ਏਕ ਅਜੀਬ ਸੀ ਖੁਸ਼ੀ
ਲਿਖਤੇ ਥੇ ਬੈਲੋਂਸ ਟੇਲਿਡ ਔਰ ਕਰਤੇ ਥੇ ਜਲਦੀ ਦੇ ਸਾਇਨ
ਹਮਨੇ ਲਿਖੀ ਅਪਨੇ ਹਾਥਾਂ ਦੇ ਡੇ-ਬੁਕ ਔਰ ਲਿਖੀ ਲੱਗ ਬੁਕ
ਹਮਨੇ ਲਿਖੀ ਲਮਭੀ ਚੌਡੀ ਜੀਐਲਬੀ ਸ਼ਲਿਸ਼
ਏਲਪੀਐਮ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਮੈਂ ਆਤੇ ਦੇਖਾ,
ਦੇਖਾ ਟੀਬੀਏ ਕੇ ਜਾਤੇ
ਔਰ ਜਾਤੇ ਜਾਤੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੈਂ ਕੋਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਦੀ ਫਿਨੇਕਲ ਵਰਜਨ 7
ਹਮਨੇ ਫਲੋਪੀ ਦੇ ਸੀਡੀ, ਸੀਡੀ ਦੇ ਡੀਵੀਡੀ ਭੀ ਦੇਖੀ
ਮੋਬਾਇਲ ਪਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਦੇਖੀ ਦੇਖਾ ਭੀਮ ਐਪ

ਹਰ ਏਕ ਟੇਬਲ ਦੇ ਆਖਿਰੀ ਡਾਏਰ ਮੈਂ ਦਿਖਤਾ ਥਾ ਕਾਰ੍ਬਨ ਪੇਪਰ
ਪੀਲੇ ਔਰ ਸਫੇਦ ਰੰਗ ਦੇ ਪੈਡ ਦੇ ਆਖਿਰ ਮੈਂ ਪੇਪਰ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਹਮਨੇ ਟੈਲਰ ਕਾਡਟਰ ਦੇਖਾ, ਦੇਖੀ ਹਮਨੇ ਎ਲਬੀਪੀ
ਦੇਖੀ ਹਮਨੇ ਓਬੀਪੀ ਔਰ ਦੇਖੀ ਓਬੀਸੀ,
ਟੀਟੀ ਦੇ ਪੈਸਾ - ਆਤੇ ਦੇਖਾ, ਦੇਖਾ ਟੀਟੀ ਦੇ ਜਾਤੇ
ਅਪਨੇ ਹਾਥਾਂ ਦੇ ਕਰਤੇ ਥੇ ਪਾਸਬੁਕ ਦੇ ਏਂਟਰੀ
ਕਿਧੋਕਿ ਤਕ ਨ ਹੋਤੀ ਥੀ ਪਾਸਬੁਕ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਮਸ਼ੀਨ
ਡੇ-ਬੁਕ ਔਰ ਡਿਸਪੈਚ ਦੇ ਦੇਖੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਸੀਟ
ਦੋ-ਦੋ, ਤੀਨ-ਤੀਨ ਦਿਨ ਤਕ ਏਕ ਦਿਨ ਕੀ ਡੇ-ਬੁਕ ਦੇ ਮਿਲਾਤੇ ਦੇਖਾ
ਹਮਨੇ C/F ਦੇਖਾ, ਦੇਖਾ ਹਮਨੇ B/F
ਸਮਾਂ ਬੀਤਤਾ ਗਿਆ, ਮੌਸਮ ਬਦਲਤੇ ਰਹੇ
ਬੈਂਕਿੰਗ ਭੀ ਬਦਲਤੀ ਰਹੀ ਹੈ
ਔਰ ਬਦਲਤੇ ਰਹੇ ਹਮ
ਪਰ ਅਕ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ
ਨਿੱਜੀ ਪੀਛੀ ਦੇ ਕੋ C/F ਕਰਕੇ ਜਾਨੇ ਕਾ,
ਅਪਨੇ ਪਾਰੇ ਬੈਂਕ ਦੇ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਨੇ ਕਾ
ਔਰ ਆਪ ਸਭੀ ਦੇ ਯਹ ਕਹਨੇ ਕਾ ਕਿ
ਰਖੇ ਸਦਾ ਅਪਨੇ ਆਪ ਦੇ ਅਪਡੇਟ
ਕਰੋਂ ਸਭੀ ਨਿਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਲਨ,
ਸਦੈਵ ਰਹੋ ਜਾਗਰੂਕ ਵ ਸਚੇਤ
ਸਫਲ ਬੈਂਕਰ ਦੇ ਲਿਏ ਸੂਤ੍ਰ ਹੈਂ ਯੇ ਤੀਨ
ਅਸ਼ੋਕ ਅਰੋਡਾ (ਸਹਾਯਕ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ)
ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ, ਸਾਮਾਨ੍ਯ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿਭਾਗ

ਮੈਂਗਸੇਸੇ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪਾਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਯ ਸਮਾਜਿਕ ਮਹਿਲਾ - ਡਾਂ. ਅਮ੃ਤਾ ਪਟੇਲ (1992)

ਵਹ ਅਕੇਲੀ

ਦਿਸੰਬਰ ਕਾ ਮਹੀਨਾ ਥਾ। ਕਡਾਕੇ ਕੀ ਠੰਡ ਪਤਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਸ਼ਾਮ ਛਾਂ ਬਜੇ ਹੀ ਅਂਧੇਰਾ ਗਹਰਾ ਗਿਆ ਥਾ। ਕਟੌਤੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਅਭੀ ਬਿਜਲੀ ਆਨੇ ਮੋ ਪਦ੍ਰਹ ਮਿਨਟ ਕੀ ਦੇਰੀ ਥੀ। ਪਾਰਕ ਕੀ ਸਭੀ ਲਾਇਟ ਬੰਦ ਥੀ। ਕੱਲੋਨੀ ਕੇ ਬੀਚਾਂ ਬੀਚ ਯਹ ਪਾਰਕ ਬਨਾ ਹੁਆ ਥਾ, ਜਿਸਕੀ ਸਡਕਾਂ ਬੀਚ ਸੇ ਪਾਰਕ ਕੇ ਚਾਰ ਬਰਾਬਰ ਹਿੱਸਾਂ ਮੋ ਬੌਣੀ ਥੀ। ਯਹੀ ਚਾਰਾਂ ਸਡਕਾਂ ਪਾਰਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੇ ਹੀ ਦੋਗੁਨੀ ਚੌਡਾਈ ਲਿਏ ਕੱਲੋਨੀ ਕੇ ਚਾਰਾਂ ਛੋਰਾਂ ਤਕ ਫੈਲੀ ਥੀਂ। ਉਤਰ ਕੀ ਓਰ ਲਗਭਗ ਤੀਨ ਸੌ ਮੀਟਰ ਦੂਰ ਨਗਰ ਕਾ ਮੇਨ ਰੋਡ ਥਾ। ਯਦ੍ਯਪਿ ਪਾਰਕ ਕੇ ਚਾਰਾਂ ਓਰ ਭੀ ਬੀਸ ਬੀਸ ਫੁਟ ਚੌਡੀ ਪਕਕੀ ਸਡਕਾਂ ਥੀਂ ਜੋ ਨਗਰ ਕੇ ਮੁਖਾਂ ਮਾਰਗ ਸੇ ਜੁੜ੍ਹਾ ਥੀਂ ਪਰ ਦਕਖਿਣ ਦਿਸ਼ਾ ਕੀ ਕੱਲੋਨੀ ਵਾਲੇ ਲੋਗ ਉਤਰੀ ਮੁਖਾਂ ਮਾਰਗ ਕੀ ਓਰ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਾਯ: ਪਾਰਕ ਕੇ ਮੁਖਾਂ ਮਾਰਗ ਸੇ ਹੀ ਨਿਕਲਾਤੇ ਥੇ। ਇਸਦੇ ਉਨਕੀ ਲਗਭਗ 150 ਮੀਟਰ ਕੀ ਦੂਰੀ ਕਮ ਹੋ ਜਾਤੀ ਥੀ।

ਪਾਰਕ ਮੋ ਸੁਨਦਰ ਤਰੀਕੇ ਸੇ ਵ੃ਕਾਸਾਪਣ ਕਿਆ ਗਿਆ ਥਾ। ਵ੃ਕਾਸ ਭੀ ਅਭ ਬ੍ਰਹਦਾਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਥੇ, ਜਿਨਕੀ ਛਾਯਾ ਮੋ ਸੀਮੇਂਟ ਕੀ ਬੇਂਚੇ ਬਨਾਈ ਗਈ ਥੀ। ਪੇਡਾਂ ਕੀ ਬਨੀ ਛਾਯਾ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸ਼ਾਮ ਕੀ ਅਂਧੇਰਾ ਭੀ ਕੁਛ ਅਧਿਕ ਹੀ ਗਹਰਾ ਜਾਤਾ ਥਾ। ਜਿਸਦੇ ਗਹਰਾਤੇ ਅਂਧੇਰੇ ਕਾ ਸੂਨਾਪਨ ਡਰ ਭੀ ਪੈਦਾ ਕਰਤਾ ਥਾ।

ਇਸੀ ਕੱਲੋਨੀ ਕੇ ਦਕਖਿਣੀ ਭਾਗ ਮੋ ਨਵਾ ਨਾਮ ਕੀ ਬਾਈਸ ਵਰ਷ੀਂ ਸ਼ਵਸਥ ਸੁਨਦਰ ਸੁਸ਼ਿਕਿਤ ਅਵਿਵਾਹਿਤ ਯੁਕਤੀ ਰਹਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਕੂਲ ਔਰ ਕੱਲੋਜ ਮੋ ਜੂਡੀ ਕਰਾਟੇ ਕੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਭੀ ਲੀ ਹੈ। ਪਾਰਕ ਕੇ ਉਤਰੀ ਛੋਰ ਸੇ ਲਗਭਗ ਆਧਾ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਮੁਖਾਂ ਮਾਰਗ ਪਰ ਉਸਕਾ ਨਿਜੀ ਕੋਚਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਵਹ 10ਵੀਂ-12ਵੀਂ ਕਲਾ ਕੀ ਕੋਚਿੰਗ ਭੀ ਅਪਨੇ ਹੀ ਜੈਸੀ ਕੁਛ ਸਹੇਲਿਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਦੇਤੀ ਥੀ।

ਆਜ ਵਹ ਘਰ ਸੇ ਨਿਕਲਨੇ ਮੋ ਹੀ ਕੁਛ ਲੇਟ ਹੋ ਗਈ ਥੀ, ਤੋਂ ਨ ਚਾਹਤੇ ਹੁਏ ਭੀ ਸਮਯ ਬਚਾਨੇ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਅਂਧੇਰਾ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭੀ ਉਸਨੇ ਪਾਰਕ ਕੇ ਮੁਖਾਂ ਚੁਨਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸੇ ਮਾਲੂਮ ਥਾ ਕੀ ਸ਼ਾਮ ਫਲਾਤੇ ਹੀ ਨਗਰ ਕੇ ਕੁਛ ਮਨਚਲੇ ਸ਼ਹਾਰਤੀ ਤਤਵ ਔਰ ਗੁੰਡੇ ਪਾਰਕ ਮੋ ਆ ਜਾਤੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਸੇ ਕੱਲੋਨੀ ਵਾਲੇ ਭੀ ਸ਼ਾਮ ਕੇ ਬਾਦ ਅਕੇਲੇ ਪਾਰਕ ਮੋ ਨਹੀਂ ਜਾਤੇ ਥੇ।

ਪਿਛਲੇ ਹੀ ਮਹੀਨੇ ਨਵਾ ਕੀ ਏਕ ਪਰਿਚਿਤ ਲਡਕੀ ਸੇ ਇਸੀ ਪਾਰਕ ਮੋ ਕੁਛ ਮਨਚਲੇ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਾਣਦੀ ਕੀ ਥੀ। ਦੁਰਘਟਨਾ ਕੇ ਬਾਦ ਪਾਰਕ ਮੋ 10 -15 ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਭੀ ਅਪਨੀ ਆਮਦ ਬਢਾ ਦੀ ਥੀ, ਪਰ ਬਾਦ ਮੋ ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਸ਼ਾਯਦ ਹੀ ਕਿਭੀ ਦਿਖੀ ਹੋ।

ਯਹ ਸਥ ਜਾਨਤੇ ਹੁਏ ਭੀ ਸਮਯ ਕੀ ਪਾਬੰਦ ਨਵਾ ਨੇ ਪਾਰਕ ਕੇ ਮੁਖ ਮਾਰਗ ਚੁਨਾ। ਵਹ ਸੌ ਕਦਮ ਹੀ ਚਲੀ ਹੋਗੀ ਕੀ ਉਸੇ ਅਪਨੇ ਪੀਛੇ ਕੁਛ ਆਹਟ ਸੁਨਾਈ ਦੀ, ਫਿਰ ਕੁਛ ਅਸ਼ਲੀਲ ਸ਼ਬਦ ਭੀ। ਉਸਕਾ ਸਦੇਹ ਸਹੀ ਥਾ। ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਤੀਨ ਸ਼ੋਹਦੇ ਲਗ ਗਏ ਥੇ। ਉਸਨੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਪਾਰਕ ਮੋ ਨਜ਼ਰ ਢਾਲੀ ਪਰ ਕਿਹੜੀ ਭੀ ਕੋਈ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿਯਾ। ਅਥ ਵਹ ਪਛਤਾ ਰਹੀ ਥੀ ਕੀ ਵਹ ਕਿਥੋਂ ਇਸ ਰਾਸ਼ੇ ਸੇ ਆਈ। ਕੋਚਿੰਗ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਉਸਕੀ ਅਪਨੀ ਹੀ ਥੀ, ਕੁਛ ਦੇਰ ਭੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਕਿਥਾ ਫਕ਼ ਪਡਤਾ। ਪਰ ਭੂਲ ਤੋਂ ਅਥ ਹੋ ਚੁਕੀ ਥੀ।

ਨਵਾ ਨੇ ਅਪਨੀ ਚਾਲ ਤੇਜ ਕਰ ਦੀ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਾ ਪਾਰਕ ਮੋ ਬੇਂਚ ਪਰ ਕੋਈ ਬੂਢਾ ਆਦਮੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜੋ ਅਪਨੇ ਘੁਟਨਾਂ ਤਕ ਸਰ ਝੁਕਾਏ ਹੈ। ਬਾਜੂ ਮੋ ਉਸਕੀ ਲਾਠੀ ਟਿਕੀ ਹੈ। ਉਸਮੇ ਕੁਛ ਸਾਹਸ ਕਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁਆ। ਉਸਕਾ ਤੇਜ ਦਿਮਾਗ ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਸੇ ਨਿਪਟਨੇ ਕੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਨੇ ਲਗਾ।

ਪਰ ਤਭੀ ਪੀਛੇ ਸੇ ਏਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਾਥ ਨੇ ਉਸਕੇ ਕਾਂਧੇ ਕੀ ਜੋਰ ਸੇ ਪਕਡਾ ਔਰ ਬੋਲਾ “ਕਹਾਂ ਭਾਗੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋ ਜਾਨੇਮਨ.... ਹਮ ਤੁਸ੍ਹੇਂ ਖਾ ਥੋਡੇ ਹੀ ਜਾਏਂਗੇ।”

ਲਡਕੀ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਂਧੇ ਕੀ ਪਕਡੀ ਭੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀ। ਵਹ ਉਸੇ ਅਪਨੀ ਆਦਮੀ ਬੁਨਾ ਚਾਹ ਰਹਾ ਥਾ ਕੀ ਉਸਕੀ ਆਸਾ ਕੇ ਵਿਪਰੀਤ ਨਵਾ ਏਕ ਰੂਕੀ ਔਰ ਤੇਜੀ ਸੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੀ ਇਛਾਨੁਸਾਰ ਉਸਕੀ ਤਰਫ ਘੂਸੀ.... ਲਡਕਾ ਕੁਛ ਸਮਝ ਪਾਤਾ ਉਸਕੇ ਪਹਲੇ ਹੀ ਨਵਾ ਨੇ ਊਂਚੀ ਹੁਕਕਾਰ ਕੇ ਸਾਥ ਅਪਨੇ ਦਾਹਿਨੇ ਪੈਰ ਕੀ ਘੁਟਨਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੇ ਦੋਨਾਂ ਪੈਰਾਂ ਕੇ ਬੀਚਾਂ-ਬੀਚ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਸੇ ਦੇ ਮਾਰਾ। ਗੁਪਤਾਂਗ ਪਰ ਚੋਟ ਇਤਨੀ ਜੋਰ ਸੇ ਪਡੀ ਕੀ ਵਹ ਚੀਖਤਾ ਹੁਆ ਜਮੀਨ ਪਰ ਗਿਰਕਰ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਕੀ ਦੋਨਾਂ ਗੁੰਡੇ ਜਬ ਤਕ ਕੁਛ ਸਮਝ ਪਾਤੇ, ਉਸਕੇ ਪਹਲੇ ਹੀ ਨਵਾ ਨੇ ਬੂਢੇ ਵਾਕਿ ਕੀ ਲਾਠੀ ਉਠਾ ਲੀ ਔਰ ਬਿਨਾ ਏਕ ਪਲ ਗੱਵਾਏ ਉਸਕੀ ਆਦਮੀ ਬੁਨਟਾਂਗ ਗੁੰਡੇ ਕੇ ਸਿਰ ਪਰ ਦੇ ਮਾਰੀ... ਝਾਨ ਸੇ ਵਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਭੀ ਚੀਤਕਾਰ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਆਂਧੇ ਮੁਹਾ ਗਿਰ ਗਿਆ। ਇਥਰ ਤੀਸਰੇ ਗੁੰਡੇ ਨੇ ਲੰਬਾ ਸਾ ਚਾਕੂ ਨਿਕਾਲ ਲਿਆ। ਵਹ ਨਵਾ ਕੀ ਓਰ ਤੇਜੀ ਸੇ ਬਢਾ ਹੀ ਥਾ ਕੀ ਬੂਢੇ ਵਾਕਿ ਨੇ ਪੀਛੇ ਸੇ ਅਪਨਾ ਹਾਥ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੇ ਗਲੇ ਮੇ ਢਾਲਕਰ ਕਸ ਦਿਯਾ ਔਰ ਨਵਾ ਨੇ ਭੀ ਮੌਕਾ ਚੂਕੇ ਬਿਨਾ ਚਾਕੂ ਵਾਲੇ ਹਾਥ ਪਰ ਲਾਠੀ ਕੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕਰ ਦਿਯਾ। ਹਾਥ ਸੇ ਛੂਟਕਰ ਚਾਕੂ ਦੂਰ ਜਾ ਗਿਆ। ਇਥਰ ਨਵਾ ਨੇ ਲਾਠੀ ਕਾ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾ ਹੁਆ ਪ੍ਰਹਾਰ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਕੀ ਕਨਪਟੀ ਪਰ ਕਿਯਾ ਔਰ ਵਹ ਭੀ ਦੰਦ ਸੇ ਚਿਲਲਾਤਾ ਹੁਆ ਜਮੀਨ ਪਰ ਤਕਡੂ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਰੇਤ ਕਾਰ ਜੈਨ

ਅੰਤਰਾਂਦੀਨ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਯ ਅਭਿਨੇਤੀ - **ਨਰਗੀਸ ਬਲਤ**
(ਕਾਲੋਬੀ ਬੀਬੀ ਫਿਲਮ ਸੱਥੀ ਦੀ ਅਭਿਨੇਤੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਫਿਲਮ ਮਦਰ ਇੰਡੀਆ, 1958)

ਹਲਲਾ ਸੁਨਕਰ ਅਥਵਾ ਤਕ ਕਾਲੋਨੀ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਲੋਗ ਆ ਗਏ ਥੇ। ਏਕ ਬਦਮਾਸ਼ ਨੇ ਤਠਕਰ ਭਾਗਨਾ ਚਾਹਾ ਪਰ ਕਾਲੋਨੀ ਵਾਲਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਦਬੋਚ ਲਿਆ। ਕਿਸੀ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰ ਪੁਲਿਸ ਕੋ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਭੀ ਤਤਕਾਲ ਆਈ ਔਰਾ ਆਵਸ਼ਯਕ ਲਿਖਾ ਪਢੀ ਕਰਕੇ, ਕਾਲੋਨੀ ਵਾਲਾਂ ਏਵਾਂ ਨਵਾਂ ਕੋ ਕੁਛ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ ਦੇਕਰ ਉਨ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਕੋ ਘਸੀਟਤੇ ਹੁਧੇ ਪੁਲਿਸ ਗਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਲਾਦਕਰ ਲੇ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ ਪਰ ਨਵਾਂ ਤਥਾ ਕਾਲੋਨੀ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਸਤੀ ਪੁਰਖ ਪੁਲਿਸ ਥਾਨੇ ਗਏ। ਕਾਲੋਨੀ ਕੀ ਹੀ ਕੁਛ ਔਰਾ ਲਡਕਿਆਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਕੋ ਬਤਾਯਾ ਕਿ ਯਹੀ ਤੀਨਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਾਰਕ ਮੌਜੂਦਾ ਛੀਟਕਾਸ਼ੀ ਕਰਤੇ ਏਵਾਂ ਹਮ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਪੁਲਿਸ ਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਗੇ ਤੀਨਾਂ ਸ਼ੋਹਦਾਂ ਨੇ ਆਤਮਹਤਵਾ ਕਰ ਚੁਕੀ ਯੁਵਤੀ ਸੇ ਭੀ ਜਾਦੀਤੀ ਕਰਨਾ ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਿਯਾ। ਪੁਲਿਸ ਕੇਸ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਨ ਚੁਕਾ ਥਾਂਪਰ ਦੋ-ਤੀਨ ਦਿਨ ਬਾਦ ਹੀ ਗੁੰਡੇ ਕਾ ਬਚਾਵ ਪਕ਼ਸ਼ ਭੀ ਸਕਿਯਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਏਕ-ਦੋ ਸੀਨਿਯਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾਂ ਕੇ ਬੀਚ ਭੀ ਤੱਤੀਨੇ ਘੁਸਪੈਠ ਬਨਾ ਲੀ। ਜਿਸਕੇ ਫਲਸ਼ਵਰੂਪ ਨਵਾਂ ਸੇ ਕੁਛ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾਂ ਨੇ ਊਲ ਜੁਲੂਲ ਅਸਹਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੂਛਨਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦਿਏ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਸਥਾਨ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਸਾਹਸ ਕੇ ਸਾਥ ਕਹਾ।

“ਆਪਕੀ ਬਹਨ-ਬੇਟੀ ਕੇ ਸਾਥ ਭੀ ਯਹੀ ਸਥਾਨ ਕੁਛ ਹੁਆ ਹੋਤਾ..... ਤੋ ਕਿਧੁਕ ਉਨਸੇ ਭੀ ਏਥੇ ਭੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋਤੇ.....?”

ਉਸਕੇ ਏਸਾ ਕਹਤੇ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਬਗਲੇ ਝੋੜਕਨੇ ਲਗੇ। ਤਭੀ ਬੂਢੇ ਵਾਲੇ ਕੇ ਕਹਾ—

“ਮੈਂ ਪ੍ਰਤਿਕਥਦਰਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਏਕ ਬਦਮਾਸ਼ ਕਾ ਮੈਨੇ ਗਲਾ ਪਕਡਾ ਥਾ.... ਮੈਂ ਏਕ ਸੇਕਾਂਡ ਕੀ ਭੀ ਦੇਰੀ ਕਰਤਾ ਤੋ ਵਹ ਅਪਨੇ ਚਾਕੂ ਸੇ ਇਸ ਲਡਕੀ ਕੀ ਜਾਨ ਹੀ ਲੇ ਚੁਕਾ ਹੋਤਾ। ਕਿਥੇ ਮੇਰੀ ਗਵਾਹੀ ਕੇ ਬਾਅਦ ਭੀ ਏਥੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਸ ਲਡਕੀ ਕੇ ਸਾਥ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ....?”

ਬੂਢੇ ਕੀ ਬਾਤ ਸੁਨਕਰ ਏਕ ਸੀਨਿਯਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਬੋਲਾ—“ਬਾਬਾ ਆਪ ਚੁਪ ਰਹੋ.... ਯਾਦਾ ਬਕਬਕ ਕੀ ਤੋ ਹਵਾਲਾਤ ਮੌਜੂਦਾ ਤੇ ਭਾਲ ਦੁੰਗਾ। ਪਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਚਲੇਗਾ ਬੁੜਾ ਕੈਂਸੇ ਮਰ ਗਿਆ..... ਆ ਗਿਆ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਤਿਕਥਦਰਸ਼ੀ ਬਨਕੇ.....।

“ਕਿਸ ਧਾਰਾ ਮੌਜੂਦਾ ਹਵਾਲਾਤ ਮੌਜੂਦਾ.....? ਕਿਥੇ ਮੇਰੀ ਹਤਿਆ ਕਰੋਗੇ.....? ਔਰ ਕਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਅਪਨੇ ਬਾਪ ਕੀ ਭੀ ਸਾਲਾ ਕਹਤੇ ਹੋ.....?”

ਬੂਢੇ ਵਾਲੇ ਕੁਛ ਔਰਾ ਕਹਤਾ ਯਾ ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਲਾਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀਨਿਯਰ ਪੁਲਿਸ ਕੁਛ ਅਭਦਰਤਾ ਕਰਤਾ, ਉਸਕੇ ਪਹਲੇ ਨਗਰ ਕੇ ਏਸ.ਡੀ.ਆਪੀ.

ਥਾਨੇ ਮੈਂ ਆ ਗਏ। ਆਤੇ ਹੀ ਵ੃ਦਧ ਕੇ ਚਰਣ ਸਪੰਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੁਧੇ ਬੋਲੇ— “ਜਿਸ ਸਾਹਬ ਆਪ...? ਔਰ ਥਾਨੇ ਮੈਂ.....?

ਜਿਸ ਸਾਹਬ ਬੋਲੇ — ਹੀ ਸਾਹਬ..... ਦੇਖ ਲੀਜਿਏ ਆਪਕੀ ਪੁਲਿਸ..... ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ, ਹਤਿਆਰਾਂ, ਬਲਾਤਕਾਰਿਆਂ ਕਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ.... ਔਰ ਸੁਝ ਪ੍ਰਤਿਕਥਦਰਸ਼ੀ ਕੋ ਹਵਾਲਾਤ ਮੌਜੂਦਾ ਤੇ ਭਾਲ ਕਰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹਤੀ ਹੈ। ਕਿਥੇ ਏਥੇ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਦਾਗਦਾਰ ਵਰਦੀ ਤਤਾਰ ਨਹੀਂ ਲੇਨਾ ਚਾਹਿਏ.....?

ਏਸ.ਡੀ.ਆਪੀ. ਨੇ ਦੋਨੋਂ ਪੁਲਿਸ ਸੀਨਿਯਰ ਕੀ ਤਰਫ ਗੁਸ਼ੇ ਦੇ ਦੇਖਾ ਜਿਨਕੇ ਚੇਹਰਾਂ ਪਰ ਅਥਵਾ ਹਤਿਆਰਾਂ ਤੱਤੀਨੇ ਰਹੀਆਂ ਥੀਆਂ। ਫਿਰ ਗੁੰਡੇ ਕੇ ਖਿਲਾਫ ਸਥਾਨ ਕਾਰਘਾਹੀ ਕਰਨੇ ਕੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਏ ਤਥਾ ਉਨ ਦੋਨੋਂ ਪੁਲਿਸ ਸੀਨਿਯਰਾਂ ਕੀ ਬਖ਼ਾਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਤਤਕਾਲ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੀ। ਬਚਾਵ ਪਕ਼ਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਨੇਤਾ ਔਰਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਭੀ ਮਾਹੌਲ ਸਮਝਕਰ ਚੁਪਚਾਪ ਵਹਾਂ ਦੇ ਬਿਸਕ ਲਿਏ।

ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਕੇਸ ਚਲਾ। ਕਾਲੀਲਾਂ ਨੇ ਉਨ ਹਤਿਆਰਾਂ ਬਲਾਤਕਾਰਿਆਂ ਕੀ ਪੈਰਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀ। ਫਿਰ ਕਾਈ ਭੀ ਉਨ ਹਤਿਆਰਾਂ ਕੇ ਬਚਾਵ ਮੌਜੂਦਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੀ ਕਾਲੀਲਾਂ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀ ਔਰਾ?

ਹਾਈਕੋਰਟ ਕੇ ਜਿਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਨਾਇਆ—“ਜਿਸ ਤਕ ਯੇ ਨਰਪਿਸ਼ਾਚ ਜੀਵਿਤ ਹੈਂ, ਤਥਾ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਠੋਰ ਸ਼੍ਰਮ ਕੇ ਸਾਥ ਆਜੀਵਨ ਕਾਰਾਵਾਸ ਕੀ ਸਜਾ ਦੇਤਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਹਾਥ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਲੀਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤੀਨੇ ਤਤਕਾਲ ਨਪੁੰਸਕ ਬਨਾ ਦੇਨੇ ਕੀ ਸਜਾ ਭੀ ਸੁਨਾਤਾ ਤਾਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲ-ਤਿਲ ਸਰਨੇ ਘੁਟਨੇ ਕਾ ਭੀ ਆਭਾਸ ਹੋਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸ਼ਟਵ ਮੌਜੂਦਾ ਤੋ ਇਨ ਔਰਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲੀਲਾਂ ਕੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹੈ ਨਪੁੰਸਕ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਇਨ ਸਮਾਜ ਕਟੱਕਾਂ ਪਰ ਸਮਾਜ ਕੀ ਭੀ ਘਰ ਔਰਾਂ ਬਾਹਰ ਕਢੀ ਨਜ਼ਰ ਰਖਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਏਥੇ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਤੋ ਸਮਾਜ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਨਾ ਹਾਰਾ ਦੇਨਾ ਹੀ ਇਨਕਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਇਲਾਜ ਹੋਗਾ।

ਜਿਸ ਨੇ ਨਵਾਂ ਕੀ ਔਰਾ ਸੁਖਾਤਿਬ ਹੋਤੇ ਹੁਏ ਕਹਾ—“ਦੇਸ਼ ਕੀ ਬੇਟਿਆਂ ਕੀ ਏਸਾ ਹੀ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ..... ਅਪਨੀ ਸੁਰਕਾ ਕੇ ਲਿਏ ਸਜਗ ਸਥਾਨ ਤੈਤਾਰ... ... ਸ਼ਾਬਾਸ ਬੇਟੀ....! ਸੁਝੇ ਤੁਸੀਂ ਪਰ ਗਰ੍ਬ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ..... ਏਕ ਬਾਅਦ ਔਰਾਂ.... ਦੁਰਘਟਨਾ ਕੇ ਸਮਾਂ ਤੱਤੀਨੇ ਸ਼੍ਰੀ-ਪੁਰਖਾਂ ਕੀ ਅਪਨੀ ਕਾਵਰਤਾ ਯਾ ਢਰ ਛੋਡਕਰ ਮਦਦ ਕੇ ਲਿਏ ਤਤਕਾਲ ਆਗੇ ਆਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਹਮਾਰੇ ਸੀਨਿਯਰ ਮੋਸਟ ਜਿਸ ਸਾਹਬ ਨੇ ਨਵੇਂ ਵਰ਷ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾ ਗਲਾ ਪਕਡਾ ਕਰ ਯੁਵਤੀ ਕੀ ਸੌਤ ਕੇ ਮੁਹੂਰ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਯਹ ਸਭੀ ਕੇ ਲਿਏ ਅਨੁਕਰਣੀਅਤ ਹੈ।

ਸ਼ਾਖਾ - ਸਟੇਸ਼ਨ ਰੋਡ, ਸਾਗਰ
(ਮ.ਪ.)

ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀ ਅਭਿਨੈਸ਼ੀ ਜਿਸਕੀ ਫਿਲਮਾਂ ਕੀ ਸਿੰਹਾਵਲੋਕਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ (ਫ੍ਰਾਂਸ) ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਿਧਾ ਗਿਆ - **ਸਿੰਤਾ ਪਾਟਿਲ**

ਨਾਰੀ

ਨਾਰੀ.....ਕੁਦਰਤ ਕੀ ਇੱਕ ਐਸੀ ਕ੃ਤਿ ਜਿਸਕੇ ਵਰਣਨ ਕੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ ਪਰਿਧਿ ਮੌਂ ਬਾਂਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਤਾ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਤਸਮੇਂ ਸਮਾਹਿਤ ਮਮਤਾ, ਮਹਾਨਤਾ, ਮੂਦੂਲਤਾ, ਧੈਰ੍ਯ, ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਕਰੁਣਾ, ਦਯਾ, ਭਾਵੁਕਤਾ ਆਦਿ ਅਨਗਿਨਤ ਐਸੇ ਗੁਣ ਜਿਨਕੋ ਆਂਕਨਾ ਕਠਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਧਿਤੁ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸ੍ਰ਷ਟਿ ਕੀ ਸਬਸੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰਚਨਾ.....ਮਨੁ਷ ਜਿਸਕੇ ਅਸ਼ਿਤਵ ਕੀ ਕਲਪਨਾ ਭੀ ਨਾਰੀ ਕੇ ਬਿਨਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਐਸੀ ਵੀ ਨਾਰੀ ਜਿਸਕੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਕੀ ਕਲਪਨਾ ਭੀ ਕਰਨਾ ਬੇਮਾਨੀ ਹੈ ਵੀ ਨਾਰੀ ਸਦਿਧਿਆਂ-ਸਦਿਧਿਆਂ ਸੇ ਇਸ ਪੁਰੂ਷ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਮੌਂ ਅਪਨੇ ਅਸ਼ਿਤਵ ਕੀ ਲਡਾਈ ਲਡ੍ਹਤੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਯੁਗਾਂ ਸੇ ਨਾਰੀ ਪੁਰੂ਷ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕੀ ਇਨ ਬੇਡਿਆਂ ਮੌਂ ਜਕਡੀ ਹੁੰਡੀ ਅਪਨੇ ਸਮਾਨਤਾ ਕੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋ ਪਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਛਟਪਟਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਤੇ ਹੁੰਏ ਭੀ ਤਥੇ ਆਜ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਪਾਯਾ। ਆਜ ਕੇ ਯੁਗ ਮੌਂ ਯਦਿ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸਥਤਿ ਪਰ ਫ੍ਰਾਈਡਾਲੀ ਜਾਏ ਤੋ ਵੀ ਪਹਲੇ ਸੇ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ, ਸਮਾਨਿਤ ਵ ਪ੍ਰਤਿ਷ਿਤ ਸਥਤਿ ਮੌਂ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਂ ਮੌਂ 'ਪੁਰੂ਷ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ' ਕੀ ਛਾਵਿ ਭੀ ਕਾਫੀ ਹਦ ਤਕ ਬਦਲੀ ਹੈ। ਪੁਰੂ਷ ਸਮਾਜ ਭੀ ਅਪਨੀ ਰੂਦਿਵਾਦੀ ਵ ਪਰਾਪਰਾਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸੇ ਊਪਰ ਤਥਕਰ 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਕੀ ਦਿਸਾ ਮੌਂ ਏਕ ਨਈ ਸੋਚ ਕਾ ਆਗਾਜ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਪਰਿਣਾਮਸ਼ਵਰੂਪ ਨਾਰੀ ਜਗਤ 'ਤੁਥਾਨ' ਕੀ ਓਰ ਅਗਸ਼ਰ ਹੈ। 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਕੀ ਅਰਥ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸ਼ਕਤਿ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਔਰ ਨਾ ਹੀ 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਯਾ 'ਕੁਮਨ ਏਮਪਾਵਰਮੈਂਟ' ਕੀ ਮਤਲਬ 'ਫੈਮਿਨਿਜ਼ਮ' ਹੈ। 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਯਾ 'ਕੁਮਨ ਏਮਪਾਵਰਮੈਂਟ' ਕੀ ਅਭਿਧਾਰ ਯਹ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਪੁਰੂ਷ ਕੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹਤੀ ਹੈ; ਯੇ ਹਮਾਰੇ ਸਮਾਜ ਮੌਂ ਫੈਲੀ ਭਾਤਿਯਾਂ ਹੈਂ। ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਮੌਂ ਅਗਰ ਕਹੋਂ ਤੋ 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਯਾ 'ਕੁਮਨ ਏਮਪਾਵਰਮੈਂਟ' ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਔਰ ਪੁਰੂ਷ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਮੌਂ ਸਮਾਨ ਹੈਂ ਔਰ ਯੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤਨਵੇਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ/ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਤੀ ਹੈ। 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਯਾ 'ਕੁਮਨ ਏਮਪਾਵਰਮੈਂਟ' ਕੀ ਤਹਤ ਕੋਈ ਭੀ ਨਾਰੀ ਕਿਸੀ

ਹੇ ਨਾਰੀ

ਜਗ ਕਾ ਅਖੰਡ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਹੋ ਤੁਮ,

ਸੂਰ੍ਯ ਕਾ ਤਪਤਾ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਤੁਮ,

ਚੰਦ੍ਰ ਕੀ ਸ਼ੀਤਲ ਚਮਕ ਹੋ ਤੁਮ,

ਮਮਤਵ ਕੀ ਕਰੁਣਾਮਹੀਨੀ ਅਵਤਾਰ ਹੋ ਤੁਮ,

ਪ੃ਥਵੀ ਰੂਪ ਮੌਂ ਜੀਵਨ ਕਾ ਤਢਕਾਰ ਹੋ ਤੁਮ,

ਪਰਿਸ਼ਰਮ ਔਰ ਕਾਛ ਕਾ ਤਦਾਹਰਣ ਹੋ ਤੁਮ,

ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਮੌਂ ਸ਼ੇਹ ਔਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਅਲਗ ਪਹਚਾਨ ਹੋ ਤੁਮ,

ਹੇ ਨਾਰੀ ਜਗ ਕਾ ਅਖੰਡ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਹੋ ਤੁਮ.....

ਸੁਸ਼ੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਪੁਰੂ਷ ਸੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਚਾਹਤੀ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਸੇ ਕੁਛ ਚਾਹਤੀ ਹੈ ਬਸ ਵੀ ਅਖੀਕਾਰ ਕਰਤੀ ਹੈ ਤੋ ਸਿਰਫ ਯੇ ਕਿ 'ਪੁਰੂ਷' ਤਥਕਾ ਭਾਗਿ ਵਿਧਾਤਾ ਤਥਕਾ 'ਮਾਲਿਕ' ਹੈ। ਯੇ ਕੋਈ ਚੁਨੌਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਯੇ ਕੋਈ ਸਤਾ ਕੀ ਤਥਲ ਪੁਥਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਯੇ ਮਾਤਰ 'ਏਕ ਜਾਗ੍ਰਤਿ ਹੈ' ਕਿ ਨਾਰੀ ਔਰ ਪੁਰੂ਷ ਦੋਨੋਂ ਇਸਾਨ ਹੈਂ ਔਰ ਦੋਨੋਂ ਸਮਾਜ ਮੌਂ ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਤੇ ਹੈਂ। ਜਾਦਾਤਰ ਪੁਰੂ਷ 'ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਸੇ ਯੇ ਸਮਝਾਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਨਾਰੀ ਕੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੇ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਬਨਨਾ ਹੈ ਜਕਕਿ ਯੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। 'ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਹਮਾਰਾ ਮੂਲਭੂਤ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਯਾਨਿ ਸਾਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਮੌਂ ਬਾਬਰੀ ਕੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹੈ ਵਹ ਹਮੌਂ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਕੋਈ ਭੀ ਨਾਰੀ ਜੋ 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਕੀ ਮਾਨਨੀ ਹੈ ਵਹ ਪੁਰੂ਷ ਸੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਬਾਬਰੀ ਕੀ ਅਭਿਧਾਰ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਭਿਧਾਰ ਯੇ ਕਿ ਹਮ (ਨਾਰੀ) ਔਰ ਆਪ (ਪੁਰੂ਷) ਦੁਨਿਆ ਮੌਂ 50% ਕੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈਂ ਇਸਲਿਏ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਕਾਮਾਂ/ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕਾ, ਨਿਯਮਾਂ ਕਾ ਬਣਵਾਰਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਹਮਾਰੇ ਸਮਾਜ ਮੌਂ ਸਦਿਧਿਆਂ ਸੇ ਨਾਰੀ ਔਰ ਪੁਰੂ਷ ਕੀ ਏਕ ਦੂਜੇ ਕਾ ਪੂਰਕ ਸਮਝਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਨਵਰਭ ਮੌਂ ਇਸਕਾ ਕੋਈ ਔਚਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਧੋਕਿ ਵਹ ਕੇਵਲ ਨਾਰੀ-ਪੁਰੂ਷ ਕੀ ਵੈਵਾਹਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੀ ਪਰਿਸ਼ਰਮ ਹੈ ਜਕਕਿ ਨਾਰੀ-ਪੁਰੂ਷ ਔਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸੇ ਰਿਸ਼ਤਾਂ ਮੌਂ ਬਂਧੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜਹਾਂ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਕਿਧਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਪੁਰੂ਷ ਕੀ ਤਥਕਾ ਸਿਂਹਾਸਨ ਸੇ ਹਿਲਾਨੇ ਕੀ ਕੋਈ ਪਹਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਧਿਤੁ 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਏਕ ਸੋਚ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਤੋ ਬਾਬਰ ਹੀ ਹੈਂ ਸੋ ਹਮੌਂ ਆਪ ਸੇ ਕੁਛ ਇਸਲਿਏ ਨਹੀਂ ਚਾਹਿਏ। ਨਹੀਂ ਚਾਹਿਏ ਹਮੌਂ ਕੋਈ ਐਸੀ 'ਲਾਇਨ' ਜਿਸ ਮੌਂ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹਮਾਰੇ ਕਿਏ ਹੁੰਏ ਕਾਮਾਂ ਕੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਕੇ ਕਹੋਂ ਕਿ 'ਬਹੁਤ ਸੁਨਦਰ ਕਾਮ ਕਿਧਾ ਹੈ ਔਰ ਆਪ ਇਸ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਕੀ ਹਕਦਾਰ ਹੈਂ ਕਿਧੋਕਿ ਹਮ ਨਾਰੀ ਕੀ ਆਗੇ ਬਢਾਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ।' ਯੇ ਹਮਾਰੇ ਮੂਲ-ਭੂਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕਾ ਹਨਨ ਹੈ। 'ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ' ਕੀ ਸਮਰਥਕ ਮਹਿਲਾਏਂ ਕਿਸੀ ਕੀ ਆੱਖ ਕੀ ਕਿਰਕਿਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਕਿਧੋਕਿ ਵਹ ਨਾਰੀ ਔਰ ਪੁਰੂ਷ ਕੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਇਕਾਈ ਮਾਨਨੀ ਹੈਂ। 'ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ'

ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਯ ਮਹਿਲਾ ਜਿਸਨੇ ਤਲਲੇਖਨੀਅ ਨਾਗਰਿਕ ਸੇਵਾ ਕੀ ਲਿਏ ਰੈਮਨ ਮੈਗਜ਼ੇਜ਼ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਧਾ - ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ

की समर्थक महिलाएं चाहती हैं कि समाज से ये सोच हो कि जो पुरुष के लिए सही वही नारी के लिए सही है। 'नारी सशक्तिकरण' के लिए जो भी अभियान चलाए जा रहे हैं वो ना तो पुरुष विरोधी हैं और ना ही नारी समर्थक। वो सारे अभियान केवल मूल-भूत अधिकारों को दोबारा से 'बराबरी' से बांटने का प्रयास हैं। 'नारी सशक्तिकरण' को मानने वाले ये जानते हैं कि इस विचार धारा को मानने वाली नारियाँ फेमिनिज्म का मतलब ये मानती हैं कि हम जो कर रहे हैं या जो भी करते रहे हैं हमें उसको छोड़ कर आगे नहीं बढ़ना है अपितु हमें अपनी ताकत को बरकरार रखते हुए अपने आपको और सक्षम बनाना है ताकि हम हर वो काम कर सकें जो हम चाहें और इसके लिए अब अगर समाज को बदलना है तो वह बदले।

नारी बहुमुखी प्रतिभा की धनी है, वह स्वयंसिद्धा है। आज की नारी हर क्षेत्र में अपनी प्रतिभा का लोहा मनवा रही है। किसी भी क्षेत्र में प्रतिभा का प्रदर्शन करने के लिए नारी को आवश्यकता है तो सिर्फ एक अवसर की। वर्तमान भारत में महिलाओं को सशक्त बनाने के लिए सबसे पहले समाज में उनके अधिकारों और मूल्यों को मारने वाले उन सभी राक्षसी सोच को मारना जरूरी है जैसे दहेज प्रथा, यौन उत्पीड़न, अशिक्षा, भ्रूण हत्या, असमानता, महिलाओं के प्रति घरेलू हिंसा, कार्य स्थल पर यौन शोषण, बाल मजदूरी, वैश्यावृति, मानव तस्करी और ऐसे ही दूसरे विषय लैंगिक भेदभाव राष्ट्र में सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक और शैक्षिक अंतर ले आता है जो देश को पीछे की ओर ढकेलता है। भारत के संविधान में लिखे गये समानता के अधिकार को सुनिश्चित करने के लिए महिलाओं को

सशक्त बनाना सबसे प्रभावशाली उपाय है। लैंगिक समानता को प्राथमिकता देने से पूरे भारत में 'नारी सशक्तिकरण' को बढ़ावा मिला है। महिला सशक्तिकरण के उच्च लक्ष्य को प्राप्त करने के लिये इसे हर एक परिवार में बचपन से प्रचारित व प्रसारित करना चाहिए। ये जरुरी है कि महिलाएँ शारीरिक, मानसिक और सामाजिक रूप से मजबूत हो। एक बेहतर शिक्षा की शुरुआत बचपन से घर पर हो सकती है। महिलाओं के उत्थान के लिये एक स्वस्थ परिवार की जरूरत है जो राष्ट्र के सर्वांगीण विकास के लिये आवश्यक है। आज भी कई पिछड़े क्षेत्रों में माता-पिता की अशिक्षा, असुरक्षा और गरीबी की वजह से कम उम्र में विवाह और बच्चे पैदा करने का चलन है। महिलाओं को मजबूत बनाने के लिये महिलाओं के खिलाफ होने वाले दुर्व्यवहार, लैंगिक भेदभाव, सामाजिक अलगाव तथा हिंसा आदि को रोकने के लिये सरकार कई सारे कदम उठा रही है।

अब वक्त है हम सबको अपनी संकीर्ण विचारधारा से ऊपर उठकर सोचने की। वो कुदरत जिसने सृष्टि निर्माण के समय स्त्री और पुरुष दोनों को ही एक दूसरे पर निर्भर कर दिया कि दोनों मिलकर ही सृष्टि का विस्तार कर सकेंगे तो हमें उनको समान न समझने की भूल नहीं करनी चाहिए। स्त्री-पुरुष की समानता की अलख हमें मिलकर जगानी है वो भी अपने परिवार से ही इसकी शुरुआत करते हुए। हमें अपने परिवार के हर स्त्री पुरुष को समानता का पाठ पढ़ाना होगा तभी समाज बदलेगा और समाज बदलेगा तभी संसार बदलने की कल्पना की जा सकती है।

आंचलिक कार्यालय, बठिंडा।

शिवधनष

युद्धों में कई बार हूँ गिरा-गिरा,
पर पराजयों की भूलों को मिटा-मिटा,

चटानों से करता रहा मैं छंद-छंद,
शिखर की ओर हूँ मैं मंद-मंद।

शिखर की ओर हूँ मैं मंद-मंद॥

जीत सका न मैं स्वप्न,

शिवधनुषों की टंकारों सा,
संघर्ष की भूजाओं से कैसे हो,

रक्त अब बंद-बंद,
शिखर की ओर हूँ मैं मंद-मंद,
शिखर की ओर हूँ मैं मंद-मंद,

उपेंद्र कुमार

ग्राहक के मुख से.....

साथियों,

जहां सेवा ही जीवन ध्येय है”, अपनी पंचलाइन को सार्थक करता है मेरा अपना पंजाब एण्ड सिंध बैंक। जी हां, मैंने मेरा अपना बैंक इसलिए कहा है क्योंकि जो सम्मान और भरोसा मुझे यहां से मिला है उसी के कारण मैं, एन. के. भसीन, वरिष्ठ लेखा अधिकारी, डीडीए स्पोर्ट्स कॉम्प्लेक्स, पश्चिम विहार में कार्यरत, पिछले 35 वर्षों से केवल पंजाब एण्ड सिंध बैंक से ही जुड़ा हुआ हूँ। सन् 1980 में बैंक की जे ब्लॉक राजौरी गार्डन शाखा में मैंने अपने पिता के साथ जाकर अपना बचत खाता खुलवाया। लेकिन डीडीए स्पोर्ट्स कॉम्प्लेक्स, पश्चिम विहार में नौकरी पाने के पश्चात बैंक की पश्चिम विहार शाखा में मेरा सेलरी एकाउंट खुला। आज मेरे परिवार के आठ खाते बैंक की पश्चिम विहार शाखा में हैं जिनमें सेविंग, आवर्ती तथा सावधि जमा खाते हैं। मेरे भाई तथा बहनों के खाते भी पंजाब एण्ड सिंध बैंक की अलग-अलग शाखाओं में हैं। कुल मिलाकर यह मेरे पूरे परिवार का ही पसंदीदा बैंक है। मुझे कभी भी किसी भी काम के लिए परेशानी नहीं हुई बल्कि अगर मैंने फोन पर भी जानकारी चाही वह मुझे शाखा से तुरंत प्राप्त हुई। वैसे तो समय-समय पर शाखा प्रभारी और स्टाफ बदलता रहा, पहले के स्टाफ में से शाखा प्रभारी श्री मकड़ जी और सुश्री संगीता की कार्य-प्रणाली को अब भी याद करता हूँ। वर्तमान में कार्यरत शाखा प्रभारी तथा स्टाफ सभी से मुझे कभी कोई परेशानी नहीं हुई किंतु शाखा में कार्यरत सुश्री प्रदीप कौर का नाम में जरूर लेना चाहूँगा जिन्हें सर्विस विद स्माइल के लिए जाना जाता है। एक बात और भी कहना चाहूँगा कि काम चाहे किसी भी काउंटर का हो, जिसे भी कह दिया जाए वही पूरी तत्परता से काम करता है, यह खासियत है पश्चिम विहार शाखा की।

अभी हाल ही में बैंक के प्रधान कार्यालय द्वारा आयोजित आओ खेलों का आयोजन डीडीए स्पोर्ट्स कॉम्प्लेक्स पश्चिम विहार में किया गया जहाँ मुझे बैंक के प्रधान कार्यालय के उच्चाधिकारियों तथा स्टाफ से भी मिलने का मौका मिला और मैं इस नतीजे पर पहुँचा कि न केवल शाखाओं में कार्यरत स्टाफ बल्कि प्रधान कार्यालय का स्टाफ भी कर्मठ तथा उत्साही है, और मैं भी बैंक का ग्राहक होने के नाते आप सभी से यह कहना चाहता हूँ कि अपनी सेवाओं को इसी प्रकार बनाए रखें। मैं परम पिता परमात्मा से भी प्रार्थना करता हूँ कि बैंक अपनी उत्कृष्ट सेवाएं देते हुए तरक्की के शिखर तक पहुँचे।

शुभकामनाओं सहित,

(एन. के. भसीन)

मिस यूनिवर्स का खिताब पाने वाली प्रथम भारतीय महिला - सुष्मिता सेन

नराकासु उपलब्धियाँ

भिलाई

नराकास भिलाई-दुर्ग द्वारा हमारी शाखा सेक्टर-6, भिलाई (छत्तीसगढ़) को वर्ष 2019 के दौरान उत्कृष्ट राजभाषा कार्यान्वयन के लिए “राजभाषा अग्रदूत” पुरस्कार से सम्मानित किया गया। छायाचित्र में नराकास भिलाई-दुर्ग के अध्यक्ष से पुरस्कार प्राप्त करते हुए भिलाई के शाखा प्रबंधक श्री निर्माण सामल। मंच पर श्री हरीश चौहान, निदेशक एवं कार्यालयाध्यक्ष, क्षेत्रीय कार्यान्वयन कार्यालय (मध्य), गृह मंत्रालय, राजभाषा विभाग, भोपाल की गरिमामयी उपस्थिति।

पुरस्कार के साथ शाखा प्रबंधक भिलाई व शाखा के अन्य स्टाफ सदस्य

बरेली

बैंक नराकास, बरेली द्वारा आयोजित वैजयंती शील्ड प्रतियोगिता में हमारे बैंक के अंचल कार्यालय बरेली को प्रथम पुरस्कार प्राप्त हुआ। छायाचित्र में नराकास अध्यक्ष से पुरस्कार ग्रहण करते हुए आंचलिक प्रबंधक श्री विजय कुमार निरंजन और राजभाषा अधिकारी श्री वैभव मिश्रा।

भारतीय वायु सेना की प्रथम महिला पायलेट - हरित कौर देवल

ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਮੇਂ ਆਓਂ ਖੇਲੇ ਕਾਰਾਈਕਮ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਕਾਰਾਈਕਮ ਮੇਂ
ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਏਨ. ਡੋਂਗੇ ਜੀ, ਉਚਵਾਧਿਕਾਰੀਯਾਂ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਕੇ ਸਟਾਫ ਸਦਸ਼ੀਂ

ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਏਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀ ਗਈ। ਜਿਨਮੇਂ ਬੈਂਕ ਦੀ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਂ ਉਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਨ ਨੇ ਭੀ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਹਨ ਕਾਰਧਕਮ ਦੀ ਝਲਕਿਆਂ...

ਹਮੇਂ ਇਨ ਪਰ ਗਰ्व ਹੈ

ਸੁਵੀਂ ਸ਼ੇਹਾ ਜਾਯਸਵਾਲ

1. ਪੰਜਾਬ ਨੇਸ਼ਨਲ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀਯ ਨਿਬਂਧ ਲੇਖਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।
2. ਭਾਰਤੀਯ ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ “ਸੰਗਰ ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ” ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਤਸਾਹਨ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।

ਧੂਨਿਧਨ ਬੈਂਕ ਑ਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ “ਆਸ਼ੁਭਾ਷ਣ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ” ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿਤੀਅਂ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।

ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ‘ਵਗਧ ਕਵਿਤਾ ਪਾਠ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ’ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਤਸਾਹਨ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।

ਸੁਵੀਂ ਰਾਧਿਕਾ ਕੁਮਾਰੀ

ਸ੍ਰੀ ਆਨਂਦ ਜੋਸ਼ੀ

ਆਈਏਫਸੀਆਈ ਲਿਮਿਟੇਡ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ “ਅਧੂਰੀ ਕਹਾਨੀ ਪੂਰੀ ਕਰੋ” ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿਤੀਅਂ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।

ਕੇਨਰਾ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ “ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਨੀ ਲੇਖਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ” ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਤਸਾਹਨ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ।

ਸੁਵੀਂ ਕੁਦੁਮ ਬਾਲਾ

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਬੈਰਿਸਟਰ - **ਕੋਨੋਲਿਆ ਸੋਰਾਬਜੀ** (ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਉਚਚ ਨਿਯਾਲਿਆ 1923)

मोहन लाल

जरा सोचिए.....?

सर्दियों का मौसम था मुझे शनिवार तथा रविवार की छुट्टी में घर जाना था। अक्सर मैं अपने घर बस से जाता हूँ लेकिन इस बार धूध के मौसम को देखते हुए घर जाने के लिए मैंने ट्रेन की टिकट बुक कर ली। प्लेटफार्म पर भी भीड़ थी जैसे-तैसे मैं प्लेटफार्म पर पहुंचा, ट्रेन खड़ी हुई थी। ट्रेन का सामान्य कोच यात्रियों से खचाखच भरा हुआ था। मैंने भी अपने कोच को देखा मेरा कोच भी यात्रियों से भरा हुआ था। डिल्ले में केवल बैठने के लिए स्थान पर्याप्त था और मैं

जाकर अपनी सीट पर बैठ गया। आखिरकार ट्रेन निश्चित समय से लगभग आधा घण्टा देरी से चली। ट्रेन का गन्तव्य रेलवे स्टेशन पर पहुंचने से पहले यात्रियों में हलचल होने लगती है। सभी यात्री अपने-अपने सामान को इकट्ठा करने में लग जाते हैं। कोई सोया हुआ यात्री है तो उस सोये हुए यात्री को जगते हैं। ऐसे में कुछ यात्री अपना सामान लेकर ट्रेन के दरवाजे पर आकर खड़े हो जाते हैं जैसे उन्हीं लोगों को ट्रेन से उतरने की सबसे ज्यादा जल्दी है। ऐसे लोग कहने के बावजूद भी दरवाजे पर से पीछे नहीं हटते। वह महिला जो मेरे पास में ही बैठी थी उसने भी अपना बैग उठाया और भीड़ को तिर-बितर करते हुए दरवाजे पर पहुंची। मानो उसी को ही ट्रेन से सबसे पहले उतरना था। उसी को सबसे अधिक जल्दी थी। उसके पास दो बैग थे और एक पर्स था। वह दोनों हाथों में बैग को उठाकर तथा पर्स को उसने अपनी बाजू में डालकर ट्रेन के दरवाजे पर जाकर खड़ी हो गई। सभी यात्री उस महिला की ओर देख रहे थे। यात्रियों के बार-बार कहने पर भी वह महिला दरवाजे से पीछे नहीं हटी और दरवाजे पर ही खड़ी रही। कुछ देर बाद उसने अपने पर्स से अपना मोबाइल निकाला और मोबाइल पर बात करने लगी। ट्रेन की गति बहुत धीमी थी प्लेटफार्म भी कुछ ही दूर रह गया था। प्लेटफार्म की ओर से गाड़ियों के आने व जाने की अनाउंसमेंट की आवाजे सुनाई दे रही थी।

दूर-दूर तक कुछ दिखाई नहीं दे रहा था केवल चारों ओर धुंध ही धुंध थी। तभी धुंध में से एक लड़का अचानक ट्रेन की ओर दौड़ता हुआ आया और वह ट्रेन के साथ-साथ तेज-तेज चलने लगा। उस लड़के ने महिला की ओर देखा। महिला ने भी लड़के की ओर देखा। वह महिला सोचने लगी कि शायद वह लड़का ट्रेन में चढ़ना चाहता है। उस लड़के ने देखा कि महिला फोन पर बात कर रही है तभी लड़के ने ट्रेन के साथ-साथ चलते-चलते ही उस महिला के हाथ पर झपटा मारा और फोन छीने की कोशिश की। इस छीना छपटी में उस महिला का फोन ट्रेन के अन्दर ही गिर गया। वहाँ खड़े सभी लोग यह सब देख रहे थे। जब लड़के के हाथ फोन नहीं लगा तब उसने उस महिला का पर्स छीनने की कोशिश की और वह पर्स छीनने में भी नाकाम रहा। उसके बाद उसने महिला का बैग जो उसके हाथ में था, उसको छीनने की कोशिश की। बैग के नीचे का हिस्सा लड़के के हाथ में था और ऊपर का हिस्सा महिला के हाथ में था। बैग को लड़का अपनी ओर खींचने लगा इस दौरान महिला ट्रेन से नीचे गिरने को हुई। पीछे खड़े यात्रियों ने शोर मचाया। उन्होंने उस महिला को पकड़ कर जैसे-तैसे पीछे की ओर ट्रेन के अंदर खींचा। इसी छीनाझटी में बैग फट गया, बैग के दो हिस्से हो गए। बैग का बड़ा हिस्सा लड़के के हाथ में आ गया और वह उसे लेकर तेजी से भाग गया। लड़का कछ ही दर तक दिखाई दिया उसके बाद वह धंध में कहीं गायब हो गया।

दूसरी तरफ बैग के फटने के कारण महिला ट्रेन के अंदर गिर गई थी, उसे चोट भी आई। यात्रियों ने महिला को उठाया और सीट पर बिठाया। महिला दहशत में थी और घबरा रही थी। वह कुछ बोल भी नहीं पा रही थी, यात्रियों ने उसे पानी पिलाया। पूछने पर महिला ने बताया कि बैग में केवल उसके कपड़े ही थे। कीमती सामान तथा पैसे तो पर्स में थे, जो मेरी बाजू में लटका हुआ था। तभी गाड़ी प्लेटफार्म पर पहुंच गई। कुली और चाय, समोसे वाले ट्रेन की ओर तेजी से लपके। सभी यात्री भी धीरे-धीरे ट्रेन से नीचे उतर गए। कुछेक यात्रियों के सामान को लेकर कुली के साथ बहस भी होने लगी। वह महिला भी उदास और डरी हुई सी धीरे-धीरे ट्रेन से नीचे उतरी और प्लेटफार्म की सीढ़ियों की ओर बढ़ गयी।

जगा सोचिये हमारी एक छोटी सी गलती हमारा बहुत बड़ा नुकसान कर सकती है। यात्रा के दौरान हमें सदा सावधानी बरतनी चाहिए।

ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ

ਬੁਟਨਾਂ ਸੇ ਰੇਂਗਤੇ-ਰੇਂਗਤੇ
ਕਿਥੋਂ ਪੈਰੋਂ ਪਰ ਖੜਾ ਹੁਆ,
ਤੇਰੀ ਮਮਤਾ ਕੀ ਛੱਕ ਮੌਂ,
ਜਾਨੇ ਕਿ ਕਿਥੋਂ ਬਡਾ ਹੁਆ।
ਕਾਲਾ ਟੀਕਾ ਦੂਧ ਮਲਾਈ,
ਆਜ ਭੀ ਸਥਾਨ ਕੁਛ ਵੈਸਾ ਹੈ।
ਮੈਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹੁੰਹ ਹਰ ਜਗਹ,
ਪਾਰ ਯੇ ਤੇਰਾ ਕੈਸਾ ਹੈ?
ਸੀਧਾ-ਸਾਧਾ ਭੋਲਾ-ਭਾਲਾ,
ਮੈਂ ਹੀ ਸਥਾਨ ਅਚਛਾ ਹੁੰਹੀ।
ਕਿਤਨਾ ਭੀ ਹੋ ਜਾਊ ਬਡਾ,
‘ਮਾਂ! ‘ਮੈਂ ਆਜ ਭੀ ਤੇਰਾ ਬਚਚਾ ਹੁੰਹੀ।

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਧਲਿਕ-ਨੋਏਡਾ

ਰੋਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰ

ਮੇਰੀ ਬਹਨ ਕਾ ਬਰਥਡੇ

ਦਿਨ ਕੁਛ ਖਾਸ ਹੈ ਆਜ ਮੇਰਾ.....।
ਕਿਧੋਂਕਿ ਮੇਰੇ ਗਰ੍ਬ, ਮੇਰੇ ਅਭਿਮਾਨ, ਮੇਰੇ ਗੁਰੂਰ
ਆਜ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੈ ਤੇਰਾ.....।
ਨਾ ਜਾਨੇ ਯੇ ਰਿਖਤਾ ਕੈਸਾ ਹੈ
ਪਰ ਸਚ ਕਹ ਰਹਾ ਹੁੰਹੀ,
ਮੇਰੇ ਲਿਏ ਦੁਨਿਆ ਕੇ ਹਰ ਰਿਖਤੇ ਸੇ ਗਹਰਾ.....।
ਆਜ ਭੀ ਧਾਦ ਹੈ ਤੇਰੇ ਪੈਦਾ ਹੋਨੇ ਪਰ ਜਬ
ਪਹਲੀ ਬਾਰ ਮਮੀ ਸੇ ਮਿਲਨੇ ਗਿਆ ਥਾ ਮੈਂ
ਔਰ ਤੁझੇ ਮਾਂ ਕੇ ਪਾਸ ਪਾਕਰ
ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਹਠ ਪਰ ਡਟ ਗਿਆ ਥਾ ਮੈਂ.....।
ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਸੇ ਲੋਕਰ ਆਜ ਤਕ ਕਾ ਸਫਰ
ਕਿਤਨੀ ਜਲਦੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ.....
ਔਰ ਕਿਥੋਂ ਤੇਰਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਨਾ ਜਿੰਦਗੀ ਕਾ ਏਕ ਮਕਸਦ ਸਾ ਹੋ ਗਿਆ....।
ਤੇਰੀ ਸਾਰੀ ਯਾਦੋਂ ਪਲਕਾਂ ਮੌਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਥ ਹੈ।
ਪਤਾ ਹੈ ਯੇ ਕਹਨੇ ਕਿ ਨਹੀਂ
ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ।
ਹੈ ਦੁਆ ਕਿਥੀ ਕਿਸੀ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਲਾਗੇ।
ਆਂਖਿਆਂ ਮੌਂ ਤੇਰੇ ਨਾ ਹੋ ਕਿਥੀ ਨਮੀ,
ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਕੀ ਫੁਹਾਰ ਔਰ ਤੇਜ ਚਲਨੇ ਲਾਗੇ।
ਪਤਾ ਹੈ, ਮੈਂਨੇ ਲਗਾਈ ਹੈ ਤੁਝਪੇ ਬੰਦਿਸ਼ੇ ਸਦਾ।
ਕਿਧੋਂਕਿ ਤੂ ਰਹੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਲਿਏ ਖਾਸ ਸਾਰੀ ਦੁਨਿਆ ਸੇ ਜੁਦਾ.....।
ਅਪਨੇ ਸਭੀ ਫੈਸਲੇ ਖੁਦ ਕਰਨਾ ਔਰ ਸਥਾਨ ਸਾਥ ਮਿਲਨੇ ਪਰ ਭੀ
ਮੇਰੀ ਹੁੰਹ ਯਾ ਨਾ ਸੇ ਤੁਝੇ ਫਰਕ ਪਢਨਾ, ਕੋਈ ਕਮ ਨ ਥਾ.....।
ਤੁਝੇ ਬਤਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਥਾ ਮੈਂ ਕਿ ਤੁਸੁ ਮੇਰੇ ਲਿਏ ਕਿਥਾ ਹੋ
ਪਰ ਸਮਯ ਔਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕਾ ਤਾਲਮੇਲ ਤਬ ਨ ਥਾ।
ਜਨਮਦਿਨ ਕੀ ਬਧਾਈ ਮੇਰੀ ਲਾਡੀ!

ਸ਼੍ਰੀ ਤਰੂਣ ਸੇਨ
ਸ਼ਾਖਾ-ਇਕਾਇਮਪੁਰ

ਕੇਂਦ੍ਰੀਯ ਫਿਲਮ ਸੰਸਕਰ ਬੋਰਡ ਕੀ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀ - ਆਸਾ ਪਾਰਿਖ (ਉਤਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), 1963

ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ

ਹੋਲੀ

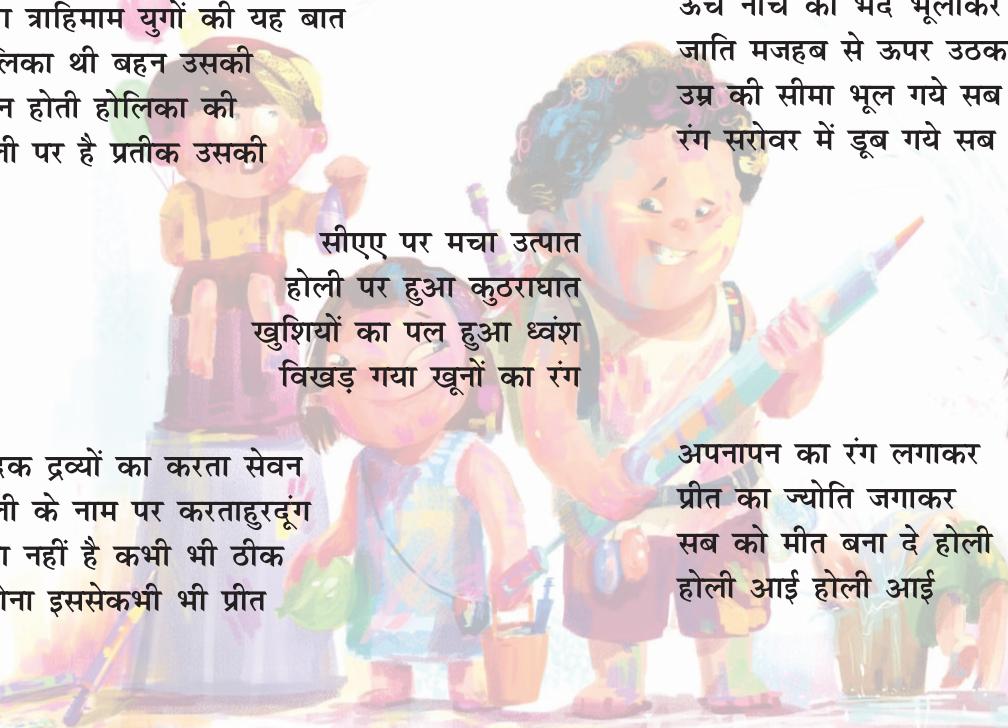

ਪ੍ਰਦੀਪ ਝਾ

ਹੋਲੀ ਆਈ ਹੋਲੀ ਆਈ
ਰੰਗ ਅਥਿਰੇਂ ਹੋਲੀ ਲਾਈ
ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਕਾ ਹੈ ਯਹ ਖੇਲ
ਹੋਲੀ ਆਈ ਰੰਗਾਂ ਕੀ ਬੌਛਾਰੇਂ ਲਾਈ

ਬਾਂਗ ਭੂਮਿ ਮੌਨੋਂ ਹੋਤੀ
ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਹੋਲੀ ਇਸਕਾ
'ਡੋਲ ਯਾਤਰਾ' ਕਹਤੇ ਲੋਗ
ਹੁਰਦੂਂਗ ਸੇ ਨ ਮਨਾਤੇ ਲੋਗ

ਹਿਰਣਿਆ ਰਾਕ਼ਸ ਨੇ ਕਿਧਾ ਉਤਪਾਤ
ਮਚਾ ਤ੍ਰਾਹਿਮਾਮ ਯੁਗਾਂ ਕੀ ਯਹ ਬਾਤ
ਹੋਲਿਕਾ ਥੀ ਬਹਨ ਤਸਕੀ
ਦਹਨ ਹੋਤੀ ਹੋਲਿਕਾ ਕੀ
ਹੋਲੀ ਪਰ ਹੈ ਪ੍ਰਤੀਕ ਤਸਕੀ

ਮਾਦਕ ਦ੍ਰਵਧਾਂ ਕਾ ਕਰਤਾ ਸੇਵਨ
ਹੋਲੀ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ਕਰਤਾ ਹੁਰਦੂਂਗ
ਨਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਭੀ ਭੀ ਠੀਕ
ਕਰੋਨਾ ਇਸਦੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਭੀ ਪ੍ਰੀਤ

ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਉਪਦਰਵ
ਰੈਂਡ ਨ ਹੋਂ ਕੀਰ
ਸੁਰਕਿਤ ਰਹੇਂ ਸਥਾ
ਥੀਰ ਗੰਭੀਰ

ਹੋਲੀ ਆਈ ਹੋਲੀ ਆਈ
ਸ਼ੀਤ ਤ੍ਰਈ ਕੀ ਹੋ ਰਹੀ ਵਿਦਾਈ
ਗ੍ਰੀਘ ਤ੍ਰਈ ਕੀ ਆਹਟ ਆਈ
ਦੇਖਾਂ ਦੇਖਾਂ ਹੋਲੀ ਆਈ
ਹੋਲੀ ਨੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕੀ ਯਾਦ ਦਿਲਾਈ
ਜਨ ਜਨ ਨੇ ਕਚਰੇ ਕੀ ਹੋਲੀ ਜਲਾਈ

ਊਂਚ ਨੀਚ ਕਾ ਭੇਦ ਭੂਲਾਕਰ
ਜਾਤਿ ਮਜਹਬ ਸੇ ਊਪਰ ਤਠਕਰ
ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੀਮਾ ਭੂਲ ਗਏ ਸਥਾ
ਰੰਗ ਸਰੋਵਰ ਮੌਨੋਂ ਫੂਬ ਗਏ ਸਥਾ

ਪਾਰ ਕੀ ਭਾਖਾਂ ਸੀਖਾਏ ਹੋਲੀ
ਅਚਾਈ ਕੀ ਦੀਪ ਜਲਾਏ ਹੋਲੀ
ਪਕਵਾਨਾਂ ਕੀ ਥੈਲੀ ਲਾਈ ਹੋਲੀ
ਰੰਗਾਂ ਕੀ ਬੌਛਾਰੇਂ ਲਾਈ ਹੋਲੀ

ਅਪਨਾਪਨ ਕਾ ਰੰਗ ਲਗਾਕਰ
ਪ੍ਰੀਤ ਕਾ ਜਿੰਦਗੀ ਜਗਾਕਰ
ਸਥਾ ਕੋ ਮੀਤ ਬਨਾ ਦੇ ਹੋਲੀ
ਹੋਲੀ ਆਈ ਹੋਲੀ ਆਈ

ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਸੇਵਾਨਿਵੱਤ)

हिंदी को संपर्क भाषा बनाने में इलेक्ट्रॉनिक मीडिया की भूमिका

भारत में अनेक समृद्ध भाषाएँ हैं। इन भाषाओं में हिंदी एकता की कड़ी है। हमारे सन्तों, समाज सुधारकों और राष्ट्रनायकों ने अपने विचारों के प्रचार के लिए हिंदी को अपनाया क्योंकि यही एक भाषा है जो कश्मीर से कन्याकुमारी तक और राजस्थान से असम तक समान रूप से समझी जाती है। हिंदी ही एकमात्र भाषा है जो समस्त भारतीयों को एकता के सूत्र में जोड़ने का कार्य सम्पन्न करती है। देश में प्रायः सभी जगह हिंदी व्यापक स्तर पर बोली और समझी जा रही है। दक्षिण भारत हो या पूर्वोत्तर भारत हर जगह हिंदी का सहज व्यवहार हो रहा है। भाषाओं के लम्बे इतिहास में ऐसी बहुरूपी भाषा का अस्तित्व और कहीं नहीं मिलता। जनसंख्या की दृष्टि से हिंदी विश्व में सर्वाधिक बोली जाने वाली तीसरी सबसे बड़ी भाषा है। यदि हिंदी समझने वालों की संख्या भी इसमें जोड़ दी जाये तो यह दूसरे नम्बर पर आ जाएगी। दुनिया में शायद ही किसी भाषा का इतना तीव्र विकास और व्यापक फैलाव हुआ होगा। हिंदी को पल्लवित-पुष्टि करने में मीडिया की महती भूमिका रही है।

हिंदी जैसी सरल और उदार भाषा शायद ही कोई हो। हिंदी सबको अपनाती रही है, सबका यथोचित स्वागत करती रही है। किसी भी भाषा के शब्द को अपने अंदर समाहित करने में गुरेज नहीं किया। अंग्रेजी, अरबी, फारसी, तुर्की, फ्रांसीसी, पोर्चुगीज आदि विदेशी शब्द हिंदी के शब्दकोश में मिल जायेंगे। जो भी इसके समीप आया सबको गले से लगाया।

भौगोलिक विस्तार के अनेक जनपदों और उनके व्यवहृत अठारह बोलियों (पश्चिमी हिंदी के अंतर्गत खड़ी बोली, बाँगरू, ब्रजभाषा, कन्नौजी, पूर्वी हिंदी में अवधी, बधेली, छत्तीसगढ़ी, बिहारी में मैथिली, मगही, भोजपुरी, राजस्थानी में मेवाती-अहीरवादी, मालवी, जयपुरी-हाड़ौती, मारवाड़ी- मेवाड़ी तथा पहाड़ी में पश्चिमी पहाड़ी, मध्य पहाड़ी, पूर्वी पहाड़ी) के वैविध्य को, जिनमें से कई व्याकरणिक दृष्टि से एक-दूसरे की विरोधी विशेषताओं से युक्त कही जा सकती है, हिंदी भाषा बड़े सहज भाव से धारण करती है।

इस प्रकार कहा जा सकता है और सामान्य रूप से लोगों का विश्वास भी यही है कि गंगा के समस्त काँठे में, बंगाल और पंजाब के बीच उपजी अनेक स्थानीय बोलियों सहित, केवल एकमात्र प्रचलित भाषा हिंदी ही है।' इन सारी बोलियों के समूह और संश्लेष को पहले भी हिंदी, हिंदवी, हिंदई कहा जाता था और आज भी हिंदी कहा जाता है। बंटवारे से पहले समूचे पाकिस्तान में पंजाब से लेकर सिंध तक हिंदी की बोली समझी जाती थी। लाहौर हिंदी का गढ़ था। वहाँ हिंदी के कई बड़े प्रकाशन भी थे। बंटवारे के बाद हिंदी की अनदेखी की गई लेकिन हिंदी फिल्मों और भारतीय टीवी चैनलों के मनोरंजक कार्यक्रमों, धारावाहिकों के कारण वहाँ हिंदी का प्रभाव फिर बढ़ रहा है। नेपाल और बंगलादेश में भी हिंदी का प्रभाव है। 50 देशों में हिंदी पढ़ाई जा रही है। 500 से ज्यादा संस्थानों में हिंदी की पढ़ाई होती है। अमेरिका से लेकर चीन तक कई विश्व-विद्यालयों में हिंदी पढ़ाई जा रही है। ब्रिटेन, अमेरिका, कनाडा, दक्षिण अफ्रीका, मॉरीशस, युगांडा, गुयाना, फिजी, नीदरलैंड, सिंगापुर, त्रिनिदाद, टोबैगो और खाड़ी देशों में बड़ी संख्या में हिंदी भाषी हैं। दुर्बई जैसे शहरों में हिंदी बोलचाल की भाषा बन गयी है।

निर्विवाद तथ्य है कि खड़ी बोली ही आज की हिंदी है। भारत के हिंदी मीडिया की भाषा भी यही है, पत्र-पत्रिकाओं की भी और टेलीविजन और फिल्मों की भी। हिंदी भाषा का निर्माण और आगे बढ़ाने का कार्य

मीडिया ने किया है। साहित्य बहुजन हिताय बहुजन सुखाय की उदात्त भावना लेकर चला है तो पत्रकारिता भी इसी प्रकार के मानव कल्याण के उद्देश्य को लेकर अवतरित हुई है। वस्तुतः साहित्य जीवन की कलात्मक अभिव्यक्ति है। पत्रकारिता भी सत्यम्, शिवम् सुंदरम् की ओर जन मानस को उन्मुख करती है। यदि साहित्य समाज का दर्पण है तो पत्रकारिता उस समाज की प्रतिकृति है। हिंदी साहित्य के क्रमिक विकास पर दृष्टि डालें तो हम पाएंगे कि पत्र-पत्रिकाओं की साहित्य के विकास में अहम भूमिका रही है।

भारतीय महिला क्रिकेट टीम की प्रथम कप्तान - शांता रंगास्वामी (कर्नाटका)

वास्तव में भाषा के प्रचार प्रसार में इनका उल्लेखनीय योगदान रहा है।

हिंदी पत्रकारिता की शुरुआत बंगाल से हुई और इसका श्रेय राजा राममोहन राय को दिया जाता है। जिसमें महत्वपूर्ण हैं- साल 1816 में प्रकाशित 'बंगाल गजट'। इसके अलावा राजा राममोहन राय ने मिरातुल, संवाद कौमुदी, बंगाल हैराल्ड पत्र भी निकाले और लोगों में चेतना फैलाई। 30 मई 1826 को कलकत्ता से पंडित युगल किशोर शुक्ल के संपादन में निकलने वाले 'उदांत मार्टण्ड' को हिंदी का पहला समाचार पत्र माना जाता है। 1873 ई0 में भारतेन्दु ने 'हरिश्चंद्र मैगजीन' की स्थापना की। एक वर्ष बाद यह पत्र 'हरिश्चंद्र चंद्रिका' नाम से प्रसिद्ध हुआ। 1900 ई0 में 'सरस्वती' और 'सुदर्शन' के अवतरण के साथ हिंदी पत्रकारिता के इस दूसरे युग पर पटाक्षेप हो जाता है। इन वर्षों में हिंदी पत्रकारिता अनेक दिशाओं में विकसित हुई। प्रारंभिक पत्र शिक्षा-प्रसार और धर्म प्रचार तक सीमित थे। भारतेन्दु ने सामाजिक, राजनीतिक और साहित्यिक दिशाएँ भी विकसित कीं।

सन् 1880 से लेकर, सदी के अंत तक लखनऊ, प्रयाग, मिर्जापुर, वृदावन, मुंबई, कोलकाता जैसे दूरदराज क्षेत्रों से पत्र निकलते रहे। सन् 1900 का वर्ष हिंदी पत्रकारिता के इतिहास में महत्वपूर्ण है। 1900 में प्रकाशित सरस्वती पत्रिका अपने समय की युगान्तरकारी पत्रिका रही है।

माधवराव सप्रे ने लोकमान्य तिलक के मराठी केसरी को 'हिंद केसरी' के रूप में छापना शुरू किया।

भारत के स्वाधीनता संघर्ष में पत्र-पत्रिकाओं की अहम भूमिका रही है। राजा राममोहन राय, महात्मा गांधी, मौलाना अबुल कलाम आजाद, बाल गंगाधर तिलक, पंडित मदनमोहन मालवीय, बाबा साहब अम्बेडकर, यशपाल जैसे आला दर्जे के नेता सीधे-सीधे तौर पर पत्र-पत्रिकाओं से जुड़े हुए थे और नियमित लिख रहे थे। जिसका असर देश के दूर-सुदूर गांवों में रहने वाले देशवासियों पर पड़ रहा था। सत्याग्रह, असहयोग आन्दोलन, सविनय अवज्ञा आन्दोलन के प्रचार प्रसार और उन आन्दोलनों की कामयाबी में समाचार पत्रों की अहम भूमिका रही। कई पत्रों ने स्वाधीनता आन्दोलन में प्रवक्ता की भूमिका निभायी। हिंदी पत्रकारिता के क्षेत्र में प्रेमचंद, निराला, बनारसीदास चतुर्वेदी, पांडेय बेचन शर्मा उग्र,

शिवपूजन सहाय आदि की उपस्थिति 'जागरण', 'हंस', 'माधुरी', 'अभ्यदय'. 'मतवाला', 'विशाल भारत' आदि के रूप में दर्ज है।

‘उदन्त मार्टण्ड’ के सम्पादन से प्रारंभ हिंदी पत्रकारिता की विकास यात्रा कहीं थमी और कहीं ठहरी नहीं है। हिंदी पत्रों ने जहाँ एक ओर बहुमुखी विकास का मार्ग प्रशस्त्र किया वहीं राष्ट्रभाषा को सर्वाधिक उपयोगी बनाने का सफल प्रयास किया। पत्रकारिता की शुरुआत एक मिशन के रूप में हुई थी। स्वतंत्रता की पृष्ठभूमि यहाँ के पत्रों एवं पत्रकारों ने ही तैयार की थी। आजादी की लड़ाई में पत्रकारिता देशभक्ति और समग्र राष्ट्रीय चेतना के साथ जुड़ी रही। इसमें देशभक्ति के अलावा सामाजिक उत्तरदायित्व की भावना भी शामिल है। स्वाधीनता से पहले देश के लिए संघर्ष का समय था। इस संघर्ष में जितना योगदान राजनेताओं का था उससे तनिक भी कम पत्रों एवं पत्रकारों का नहीं था।

90 के दशक में भारतीय भाषाओं के अखबारों, हिंदी पत्रकारिता के क्षेत्र में अमर उजाला, दैनिक भास्कर, दैनिक जागरण, प्रभात खबर आदि के नगरों-कस्बों से कई संस्करण निकलने शुरू हुए। जहां पहले महानगरों से अखबार छपते थे, भूमंडलीकरण के बाद आयी नयी तकनीक और यातायात के संसाधनों की सुलभता की वजह से छोटे शहरों, कस्बों से भी नगर संस्करण का छपना आसान हो गया। हिंदी के अखबार इन वस्तुओं के प्रचार-प्रसार का एक जरिया बन कर उभरा है। साथ ही साथ अखबारों के इन संस्करणों में स्थानीय खबरों को प्रमुखता से छापा जाता है। इससे अखबारों के पाठकों की संख्या में काफी बढ़ोतरी हुई है। पिछले कुछ सालों में हिंदी मीडिया ने अभूतपूर्व सफलता अर्जित की है। प्रिंट मीडिया को ही ले, आइआरएस रिपोर्ट देखें तो उसमें ऊपर के पांच अखबार हिंदी के हैं। हिंदी अखबारों और पत्रिकाओं का प्रसार लगातार बढ़ रहा है। इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में हिंदी न्यूज चैनलों की भरमार है। भारत में 182 से ज्यादा हिंदी न्यूज चैनल हैं। नई तकनीक और प्रौद्योगिकी ने अखबारों की ताकत और ऊर्जा का व्यापक विस्तार किया है।

किसी भी देश के विकास का संबंध भाषा से है। इसमें कोई संदेह नहीं कि आजकल राजभाषा हिंदी अपनी सीमाओं से बाहर आ चुकी है। यह विकास, बाजार और मीडिया की भाषा भी बन रही है। पूरे भारत और भारत के बाहर हिंदी के द्रुत प्रचार-प्रसार और विकास का श्रेय मनोरंजन चैनल, समाचार चैनल, खेल चैनल और कई धार्मिक चैनल को दिया जा सकता है। अगर किसी भी देशी-विदेशी

ऐवरेस्ट पर चढ़ने वाली प्रथम भारतीय महिला - बछेन्द्री पाल

ਕਮਪਨੀ ਕੋ ਅਪਨਾ ਉਤਪਾਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੌਜੂਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਉਸਕੀ ਪਹਲੀ ਨਜ਼ਰ ਹਿੰਦੀ ਕ੍਷ੇਤਰ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਕਤਾ ਸ਼ਕਤਿ ਕਾ ਵਰਹਤਮ ਅਂਸ਼ ਹਿੰਦੀ ਕ੍਷ੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਹੈ ਇਸਲਾਇ ਤਥਾਕਾ ਵਿਜ਼ਾਪਨ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆ ਕੀ ਇੱਕ ਬਡੀ ਆਬਾਦੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਢੇਗੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾਓਂ, ਹਿੰਦੀ ਚੈਨਲਾਂ, ਹਿੰਦੀ ਰੇਡਿਯੋ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਢੇਗੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਗਾ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਦੇਹ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਭੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਗਾ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਔਰ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਸ਼ਾਰ ਹੋਗਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਭੀ ਫੈਲੇਗੀ ਔਰ ਜਬ ਤਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਔਰ ਮੀਡਿਆ ਹੈ ਤਥਾਕ ਤਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦ ਰਹੇਗੀ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਔਰ ਮੀਡਿਆ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਜਾਨਨੇਵਾਲਾਂ ਕੋ ਬਾਕੀ ਦੁਨਿਆ ਸੇ ਜੁਡੇ ਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਲਪ ਖੋਲ ਦਿਧੇ ਹੈਂ। ਫਿਲਮ, ਟੀਵੀ, ਵਿਜ਼ਾਪਨ ਔਰ ਸਮਾਚਾਰ ਹਰ ਜਗਹ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਵਰਚਿਵ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਯੁਗ ਹਿੰਦੀ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਯੁਗ ਹੈ।

ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਕੀ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜ਼ਾਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਭਾਸ਼ਾ' ਕੀ ਸਥਾਨ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਜ਼ਣਾਂ, ਤਕਨੀਸ਼ਿਆਨਾਂ ਔਰ ਵੈਜ਼ਾਨਿਕਾਂ ਕੀ ਪਰਿਸ਼ਰਮ ਸੇ ਹੀ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਹੁਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਕਿਧਿਆ ਜਾਏ ਤੋਂ 'ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕੀ ਬਲ ਪਰ ਹੀ ਭਾਰਤੀਧ ਮੀਡਿਆ ਜਨਸਾਮਾਨਾਂ ਤਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਪ੍ਰਿੰਟ ਔਰ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। 'ਵਿਸ਼ਵਕਲਾਣ' ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਮੀਡਿਆ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਸੇ ਜੁਡੇ ਕਰ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸੇ ਸਕਿਧਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਅਧਿਅਨ ਸੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤ ਹੋ ਜਾਏ ਹੈ ਕਿ ਮੀਡਿਆ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋਨਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਦੇਹ ਸਾਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਸੇ ਜੁਡੇ ਹੈ। 'ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕੀ ਮਾਧਿਅਮ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਸੇ ਸ਼ਵੀਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤਿ ਦੇਕਰ ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਨੇ ਅਪਨਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਧਿਆ ਹੈ।

ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਰੇਡਿਯੋ, ਟੇਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਫਿਲਮ, ਫੋਟੋ, ਕੇਬਲ, ਮਲਟੀਮੀਡਿਆ, ਕਮਧੂਟਰ, ਉਪਗ੍ਰਹ ਸੰਚਾਰ ਕੀ 3ਜੀ, 4ਜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਭਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। "ਵਿਜ਼ਾਨ ਔਰ ਤਕਨੀਕੀ ਕ੍਷ੇਤਰ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਢੇ ਰਹਾ ਹੈ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। 1960 ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਸ਼ਿਕਾ ਮੰਤਰਾਲਾਨ ਕੀ ਅਧੀਨ ਹੀ ਵੈਜ਼ਾਨਿਕ

ਔਰ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਯੋਗ ਕੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀ ਗਈ ਥੀ। ਵਿਜ਼ਾਨ ਔਰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਮੌਜੂਦਾ ਜਨਸਾਮਾਨ ਮਾਧਿਅਮ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। ਸੁਜਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਔਰ ਸੰਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਸਹਯੋਗ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਟੇਲੀਵਿਜ਼ਨ ਨ੍ਯੂਜ਼ ਰੂਮ ਸੇ ਲੇਕਰ ਰੇਡਿਯੋ ਔਰ ਸਾਇਬਰ ਮੀਡਿਆ ਤਕ ਕੀ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਪਤਾ ਚਲਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਿਨਨ ਸਾਕਾਤਕਾਰ, ਵੱਤਚਿਤਰ, ਧਾਰਾਵਾਹਿਕ, ਸਮਾਚਾਰ, ਨਿਵੇਦਨ, ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਵਿਜ਼ਾਪਨ ਲੇਖਨ, ਵਿਭਿਨਨ ਬਲੋਗ ਆਦਿ ਕੀ ਨਿਰਮਾਣ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਪਰਿਲਕਿਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਹਮ ਯਹ ਕਹ ਸਕਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕਰ ਭਾਰਤੀਧ ਸਭਤਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਔਰ ਵੈਜ਼ਾਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਕੀ ਗਤਿਸ਼ਾਲਾਨ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ। "ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਇਟੇਕ ਯੁਗ ਮੌਜੂਦਾ ਛੋਟੀ-ਸੀ ਚਿਪ (ਮਾਇਕ੍ਰੋਚਿਪ) ਨੇ ਸਾਇਬਰ ਮੀਡਿਆ ਕੀ ਪਰਿਪ੍ਰੇਕਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਜਨਸਾਮਾਨ ਕੀ ਸ਼ਵਰੂਪ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਅਧਿਕ ਬਦਲ ਕਰ ਰਖ ਦਿਧਾ ਹੈ। ਮਾਇਕ੍ਰੋਚਿਪ ਨੇ ਬਡੇ ਆਕਾਰ ਕੀ ਤਪਕਰਣਾਂ (ਟੇਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਕਾਂਪਿਊਟਰ, ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ, ਵੀਡਿਯੋ, ਕੈਮਰਾ ਆਦਿ) ਕੀ ਜੇਬ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਲ ਦਿਧਾ ਹੈ। ਮੋਬਾਈਲ ਮੌਜੂਦਾ ਟੇਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇਖਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ, ਏਫ. ਐਮ. ਸੁਨਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ, ਮੋਬਾਈਲ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਂਪਿਊਟਰ ਸਮਾ ਰਹਾ ਹੈ, ਕਾਂਪਿਊਟਰ ਨੋਟਬੁਕ ਨੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ, ਵਾਈ ਫਾਈ ਕੀ ਜ਼ਰਿਏ ਨੋਟਬੁਕ ਪਰ ਕਹਿੰਦਾ ਭੀ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਪਰ ਕਾਮ ਕਿਧਿਆ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਬਹੁਭਾਸ਼ਿਕਤਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਕਿਧਿਆ ਜਾਏ ਤੋਂ 'ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੀ ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਆਸ ਜਨਤਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਸਾਥ ਲੇਕਰ ਚਲਾਂਦੀ ਕੀ ਕਾਰਣ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹੋਨੇ ਕੀ ਕਾਰਣ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀਧ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਮੌਜੂਦਾ 'ਭਾਸ਼ਾ ਸੌਹਾਦ੍ਰ' ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਹੇਠੁ ਸ਼ੁਰੂ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਕਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਤ ਕੀ ਭਾਰਤੀਧ ਮੀਡਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਜ਼ਣਾਂ ਨੇ ਮਾਨਾ ਹੈ। ਅਤ: ਭਾਰਤੀਧ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਮੀਡਿਆ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਮੌਜੂਦਾ 'ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕੀ ਉਪਯੁਕਤਤਾ ਕੀ ਸਵਰਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੀ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੀ ਵਿਭਿਨਨ ਭਾਸ਼ਾਭਾਸ਼ੀ ਲੋਕ ਭਾਰਤੀਧ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਸੇ ਜੁਡੇ ਰਹੇਂ ਹੈ। "ਸੰਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਿੱਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਾਂਡਾਂ ਵਰ਷ੀ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਜਨਤਾ ਕੀ ਬੀਚ ਬੋਲ ਚਾਲ ਕੀ

आम भाषा रही है। कहना आवश्यक नहीं कि भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया विशेषज्ञों ने हिंदी का महत्व जानकर ही मीडिया विकास प्रक्रिया में हिंदी भाषा को केंद्र में रखा। वर्तमान में सर्वाधिक प्रगति जिन-जिन क्षेत्रों में हुई है उन्हीं में इलेक्ट्रॉनिक मीडिया अग्रणी है। मेहनती युवाओं के लिए इलेक्ट्रॉनिक मीडिया रोजगार का विकल्प बन रहा है। हिंदी भाषा का अध्ययन करने वाले युवाओं के लिए इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के क्षेत्र में कैरियर की संभावनाएँ बढ़ रही हैं। समाचार विश्लेषण, समीक्षा, विज्ञापन से जुड़े प्रसारण कार्य हिंदी भाषा के माध्यम में सर्वाधिक होने के कारण इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में हिंदी भाषा का ज्ञान सबसे बड़ा गुण माना जा रहा है। हिंदी भाषा में अब इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के लिए नई हिंदी भाषा शैली और शब्दावली की जरूरत महसूस हो रही है। रेडियो दूरदर्शन, मल्टीमीडिया, एनिमेशन आदि इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के अंतर्गत हिंदी भाषा के माध्यम से अनेक कार्यक्रम दिए जा रहे हैं। भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया ने हिंदी भाषा को और हिंदी भाषा ने भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया को नया जीवंत रूप देने का काम किया है, इसे नकारा नहीं जा सकता। हिंदी भाषा ने अपनी शब्दावली का विकास स्वयं किया है। व्यापक अनुसंधान के बल पर हिंदी भाषा दिन-बदिन भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभा रहीं हैं।

मीडिया में दोषपूर्ण हिंदी भाषा के अनेक उदाहरण मिलने के बावजूद भी हिंदी का प्रयोग तेजी से हो रहा है। अतः मीडिया के लिए तकनीकी शब्दावली वर्तमान में आवश्यक बन रही है। भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के विकास के साथ हिंदी का भी विकास हो रहा है। भाषा कंप्यूटरीकरण का विचार किया जाए तो वर्तमान में हिंदी का कंप्यूटरीकरण अन्य भारतीय भाषाओं की तुलना में अधिक तेजी से हो रहा है। अतः इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के लिए आवश्यक हिंदी के साधन सहज उपलब्ध होने के कारण हिंदी का प्रयोग बढ़ रहा है। अनेक ऑनलाइन एवं ऑफलाइन साधन हिंदी में उपलब्ध है। जैसे ई-महाशब्दकोश, शब्दमाल, लिप्यंतरण, डेटा कनवर्टर, विभिन्न फॉण्ट्स, लिपिक इन, अक्षरब्रिज, शब्दज्ञान, गोल्डेनडिक्ट आदि। अतः इन साधनों का भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया ने प्रयोग कर आम जनता तक पहुँचने का सफल प्रयास किया हुआ दृष्टिगोचर होता है। हिंदी भाषा को केंद्र में रखकर मीडिया अपना विकास करने में सफल हुआ नजर आता है। “आज भारतीय

भाषाओं में सर्वाधिक फिल्में बनती हैं। इनमें भी हिंदी में सबसे अधिक। आज फिल्म मूलतः मनोरंजन और अंशतः शिक्षा का अत्यंत लोकप्रिय माध्यम है। नई प्रौद्योगिकी ने इस जन माध्यम में गुणात्मक परिवर्तन किए हैं।

सरकारी, सार्वजनिक, व्यक्तिगत, स्कूलों, कालेजों आदि के कामकाज में हिंदी भाषा का कंप्यूटरी रूप व्यापकता से दृष्टिगोचर हो रहा है। भारतीय समाज हिंदी भाषा को चाहता है। इन सभी कारणों से हिंदी भाषा भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के विकास का आधार बन गई है। बीसवीं सदी के अंतिम दौर में वायुमंडलीय संचार परिवर्तन विश्व परिदृश्य पर पूरी तरह हावी हो रहा है। डिजिटल प्रणाली और फाइबर ऑप्टिक्स अब विभिन्न तकनीकों और सेवाओं को संचार प्रणाली से जोड़कर उसे संगठित कर रही है। सूचना क्रांति अभी बीच रास्ते में है और भारत इस मामले में पीछे नहीं है। वह सूचना समाज बनाने की और तेजी से कदम बढ़ा रहा है, जिस में संचार एवं संचार तकनीकी एक प्रमुख शक्ति होगी। भारत का इलेक्ट्रॉनिक मीडिया नेटवर्क विश्व के सबसे बड़े मीडिया नेटवर्कों में से एक है। संचार की इस परिदृश्य में भी भाषा की महत्वपूर्ण भूमिका है। कहना सही होगा कि भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में दिन-बदिन भाषा खास कर हिंदी भाषा का महत्व बढ़ रहा है। इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में हिंदी भाषा-शिक्षण को स्वतंत्र कार्यक्रम के रूप में देखा जाना मीडिया कालीन हिंदी सामार्थ्यशील बनने का ही उदाहरण है। भारतीय भाषाएँ नई सहस्राब्द में विदेशी भाषाओं के समानांतर उन्नति कर रही हैं। हिंदी भाषा भी हम कालीन इलेक्ट्रॉनिक मीडिया विश्व के साथ जुड़कर विदेशी भाषाओं के साथ-साथ भारतीय मीडिया में अपनी प्रमुख भूमिका निभा रही है। मीडिया के क्षेत्र में हिंदी का योगदान अनेक कठिनाइयों के बावजूद भी जागरूक और अपेक्षाकृत अधिक मात्रा में दृष्टिगोचर होता है। भारतीय इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में शुरू से हिंदी भाषा के व्यावहारिक प्रयोग को जारी रखने का प्रयास हुआ है। इक्कीसवीं सदी में हिंदी भाषा को संपूर्ण भारतीय मीडिया में प्रतिष्ठा की भाषा माना जाना मीडिया और हिंदी भाषा दोनों की दृष्टि से गैरव की बात है, इस में दो राय नहीं।

नीलम मल्होत्रा

प्रधान कार्यालय, सूचना प्रौद्योगिकी विभाग

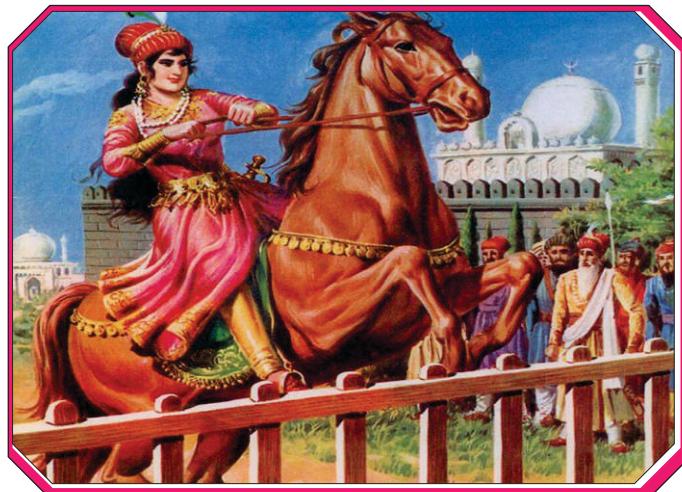

ਸੁਲਤਾਨ

ਸੁਲਤਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੁਲਤਾਨ! 1206 ਈਸਵੀ ਮੌਕੇ ਅਪਨੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੇ ਸਮਯ ਸਲਤਨਤ-ਏ-ਹਿੰਦ ਨੇ ਸ਼ਾਯਦ ਹੀ ਕਿਸੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀ ਹੋ ਕਿ ਏਕ ਐਸਾ ਭੀ ਸਮਯ ਆਏਗਾ ਜਬ ਉਸ ਪਰ ਕਿਸੀ ਮਹਿਲਾ ਕਾ ਸ਼ਾਸਨ ਹੋਗਾ। ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਜਿਥੇ ਸਲਤਨਤ-ਏ-ਹਿੰਦ ਯਾ ਸਲਤਨਤ-ਏ-ਦਿੱਲੀ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਨੇ ਭਾਰਤੀਧ-ਇਸਲਾਮਿਕ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਕੇ ਉਦਦ ਮੌਕੇ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਕੁਤੁਬ ਮੀਨਾਰ, ਕੁਵਤ-ਏ-ਇਸਲਾਮ ਜੈਥੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੰਧ ਸਥਾਪਤਿਆਂ ਭਾਰਤ ਕੋ ਦਿਏ ਤਥਾਪਿ ਭਾਰਤ ਕੀ ਪ੍ਰਥਮ ਵ ਅਤਿਮ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਿਕਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਕੇ ਏਕ ਅਮਿਟ ਇਤਿਹਾਸ ਭੀ ਹਸਤਗਤ ਕਿਯਾ।

ਸਲਤਨਤ ਕਾਲ ਕੇ ਭਾਰਤੀਧ ਸਮਾਜ ਮੌਕੇ ਉਸ ਸਮਯ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀ ਦਸਾ ਸੰਭਵਤ: ਕੁਛ ਬਾਹਾਂ ਆਕਰਸ਼ਣਾਂ ਯਾ ਪਾਰਾਪਰਿਕ ਵਿਕ੃ਤਿਆਂ ਯਾ ਤਥਾਕਥਿਤ ਧਰਮਵਿਲੰਬਿਆਂ ਕੇ ਕਾਰਣ ਅਪੇਕ਼ਾਕ੃ਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਥੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਮੌਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀ ਸਥਤਿ ਮੌਕੇ ਅਤਿਧਿਕ ਪਿਗਾਵਟ ਆ ਗਈ ਥੀ, ਨਾਰੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਕਾ ਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ ਔਰ ਵਹ ਪਾਰਾਪਰਾਓਂ ਮੌਕੇ ਜਕੜ੍ਹਾ ਚਲੀ ਗਈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾਕਰ ਸਮਾਜ ਪੁਰੂ਷ ਪ੍ਰਥਮ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ ਔਰ ਮਹਿਲਾਏਂ ਨੇ ਪ੍ਰਥਮ ਮੌਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਥੀ। ਇਨ ਵਿਪਰਿਤ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਮੌਕੇ ਕਿਸੀ ਮਹਿਲਾ ਕਾ ਭਾਰਤੀਧ ਰਾਜਨੀਤਿ ਕੇ ਕੇਨ੍ਦ੍ਰੀਧ ਸ਼ਤਰ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਪਰ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨਾ ਉਸਕੀ ਬੌਢਿਕ ਵੈਚਾਰਿਕਤਾ, ਸਾਮਰਥਿਆ, ਸਾਹਸ ਔਰ ਦੂਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਕੋ ਪਰਿਲਕਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਲੇਖ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ:

“ਮਧਿਯੁਗੀਨ ਦੁਨੀਆ ਮੌਕੇ ਏਕ ਮਹਿਲਾ ਕੇ ਲਿਏ ਸ਼ਕਤਿ ਧਾਰਣ ਕਰਨਾ ਦੁਰਲੰਘ ਥਾ। ਦਿੱਲੀ ਕੀ ਰਜਿਆ ਕੀ ਕਹਾਨੀ ਪਢਨਾ ਅਵਿਸ਼ਵਸਨੀਧ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਨ ਕੇਵਲ ਇਸਲਿਏ ਕਿ ਉਸੇ ਏਕ ਦਾਧਰੇ ਕਾ ਨੇਤ੍ਰਤਵ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਚੁਨਾ ਗਿਆ ਥਾ, ਬਲਿਕ ਜਿਸ ਤਰਹ ਸੇ ਉਸਨੇ ਇਸੇ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਲਡਾਈ ਲਡੀ।”

ਭਾਰਤੀਧ ਇਤਿਹਾਸ ਮੌਕੇ ਰਜਿਆ ਸੁਲਤਾਨ ਕਾ ਨਾਮ ਸਵੰਧ ਅਕਸਰਾਂ ਮੌਕੇ ਦੰਡ ਹੈ ਕਿਸੀ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਕੇ ਉਸ ਦੌਰ ਮੌਕੇ ਜਿਥੇ ਮਹਿਲਾਓਂ ਕੋ ਮਹਲ ਸੇ ਸ਼ਵਚਛਦ ਰੂਪ ਸੇ ਬਾਹਰ ਆਨੇ ਕੀ ਅਨੁਮਤਿ ਨਹੀਂ ਥੀ ਤਥਾਕ ਰਜਿਆ ਮਹਲ ਸੇ ਬਾਹਰ ਆਕਰ ਨ ਕੇਵਲ ਸੱਤਾਸੀਨ ਹੁਈ ਵਰਨ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀ ਜਿਮੇਦਾਰੀ ਕਾ ਸਕੂਸ਼ਲ ਨਿਰਵਹਨ ਕਿਯਾ।

ਦੇਵੇਨਦ ਕੁਮਾਰ

ਭਾਰਤੀਧ ਇਤਿਹਾਸ ਮੌਕੇ “ਰਜਿਆ ਸੁਲਤਾਨ” ਕੇ ਨਾਮ ਸੇ ਪ੍ਰਸਿੰਧ ਸ਼ਾਸਿਕਾ ਕਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਾਮ ‘ਰਜਿਆ-ਅਲ-ਦਿਨ’ ਤਥਾ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਮ ‘ਜਲਾਲਾਤ ਉਦ-ਦਿਨ ਰਜਿਆ’ ਥਾ। ਰਜਿਆ ਨੇ 1236 ਈ. ਸੇ 1240 ਈ. ਤਕ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਪਰ ਸ਼ਾਸਨ ਕਿਯਾ। ਰਜਿਆ ਕੋ ਉਸਕੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਸ਼-ਉਦ-ਦਿਨ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਕੀ ਮੂਤ੍ਯੁ ਕੇ ਪੱਥਰ ਦਿੱਲੀ ਕਾ ਸੁਲਤਾਨ ਬਨਾਯਾ ਗਿਆ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਨੇ ਮੂਤ੍ਯੁਸੈਂਧਾ ਸੇ ਹੀ ਅਪਨੀ ਪੁਤੀ ਰਜਿਆ ਕੋ ਅਪਨਾ ਤਜਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਯਾ ਥਾ। ਇਸ ਨਿਰਣਿਆ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸ਼ਾਸ਼-ਉਦ-ਦਿਨ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਏਸਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸ਼ਾਸਕ ਬਨਾ ਜਿਸਨੇ ਕਿਸੀ ਮਹਿਲਾ ਕੋ ਅਪਨਾ ਤਜਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਯਾ ਥਾ। ਯਹ ਨਿਰਣਿਆ ਉਸ ਸਮਾਜ ਬੇਹਦ ਅਸਾਮਾਨੀ ਥਾ ਔਰ ਏਸਾ ਇਸਲਿਏ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਕਿਸੀ ਰਜਿਆ ਕੀ ਤੁਲਨਾ ਮੌਕੇ ਕੋਈ ਭੀ ਯੋਗ ਤਜਰਾਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰੂ਷ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਰਜਿਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਏਸੇ ਰਾਜਵਂਸ਼ ਕਾ ਹਿਸਸਾ ਥੇ ਜੋ ਜਨਮ ਕੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਯੋਗਤਾ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਥਾ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਕੋ ਲਗਾ ਕਿ ਉਨਕੇ ਬੇਟੇ ਕੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਉਨਕੀ ਪੁਤੀ ਰਜਿਆ ਦਿੱਲੀ ਕੀ ਗਈ ਪਰ ਬੈਠਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈ ਇਸਲਿਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨੀ ਪੁਤੀ ਰਜਿਆ ਕੋ ਅਪਨਾ ਤਜਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਯਾ।

ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼, ਮਧਿਯੁਗੀਨ ਦੁਨੀਆ ਸੇ ਭਾਰਤ ਲਾਏ ਗਏ ਤੁਰਕ ਗੁਲਾਮ ਥੇ ਜਿਸੇ ਕੁਤੁਬੁ-ਉਦ-ਦੀਨ ਏਕ ਨੇ ਖੁਰੀਦ ਲਿਆ। ਦਾਸ ਮੂਲ ਕੇ ਹੋਨੇ ਕੇ ਪੱਥਰ ਭੀ ਅਪਨੀ ਬਹਾਦੁਰੀ, ਕੌਸ਼ਲ, ਤੁਕ੍ਰਾਣ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਤਥਾ ਭਾਰਤ ਮੌਕੇ ਮੁਸਿਲਿਮ ਸ਼ਾਸਨ ਕੇ ਮਜਬੂਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ ਰਜਿਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਕੇ ਸ਼ਾਸਕ ਬਨਨੇ ਮੌਕੇ ਸਫਲ ਹੁਏ। ਏਕ ਤਰਕ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਦਾਸਤਾ ਸੇ ਪੂਰ੍ਬ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਯੂਰੇਸ਼ਿਆ ਮੌਕੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਜਨਜਾਤਿਆਂ ਮੌਕੇ ਥੇ ਜਹਾਂ ਮਹਿਲਾਓਂ ਕੇ ਅਧਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਥੇ ਔਰ ਸਮਾਜ ਮੌਕੇ ਉਨਕੀ ਬੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੋਤੀ ਥੀ। ਸੰਭਵਤ: ਇਸਲਿਏ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਕੀ ਤੁਲਨਾ ਮੌਕੇ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਕੋ ਮਹਿਲਾਓਂ ਕੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਮੂਲ੍ਹਿਆਂ ਕੀ ਅਧਿਕ ਵ ਵਧਾਕ ਪਰਖ ਥੀ।

ਰਜਿਆ ਕੀ ਜਨਮਤਿਥਿ ਕੇ ਲੇਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਮੌਕੇ ਏਕ ਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਥਾਪਿ ਯਹ ਸੰਭਵਮਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਰਜਿਆ ਕਾ ਜਨਮ 1205 ਈ. ਮੌਕੇ ਉਤਰਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਬਦਾਯੂਂ

ਸਾਬਕੇ ਕਮ ਉਮਰ (19 ਵਰ੍਷) ਮੌਕੇ ਏਵਰੇਸਟ ਪਰ ਚਢਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਧ ਮਹਿਲਾ - ਡਿਕੀ ਡੋਲਮਾ

में हुआ। रजिया की माँ का नाम तुरकानखातून था, कहीं कहीं इनका नाम कुतुब बेगम भी मिलता है। नाना कुतुब-उद-दीन ऐबक से रजिया को बहुत स्नेह मिलता था। रजिया के जन्म के समय उनके पिता इल्तुतमिश बदायूँ के सूबेदार थे। जन्म के समय रजिया का नाम रजिया-अल-दिन रखा गया। रजिया जब पाँच वर्ष की थी तभी इनके नाना का देहांत हो गया। रजिया को शिक्षित करने में उसके पिता ने व्यक्तिगत रुचि ली। रजिया के पिता के भरोसेमंद गुलाम जलालुद्दीन याकूत ने उन्हें युद्ध कला में पारंगत किया था। भरोसेमंद गुलाम होने के साथ-साथ याकूत रजिया का शिक्षक भी था। पिता इल्तुतमिश ने रजिया का पालन-पोषण आधुनिक तरीके से किया। रजिया को बचपन से ही सैनिक नेतृत्व तथा प्रशासनिक कार्यों का अभ्यास कराया गया ताकि आवश्यकता पड़ने पर उसका सहयोग लिया जा सके। अपने पिता के साथ प्रायः रजिया सैन्य उपक्रमों में जाया करती। रजिया की रुचि प्रशासनिक कार्यों में अपने पिता के समय से ही थी। मात्र 13 वर्ष की अल्पायु में ही रजिया एक कुशल धनुर्धर और घुड़सवार बन गयी थी।

इल्तुतमिश ने प्रारंभ में अपने बड़े बेटे नसीरुद्दीन महमूद को उत्तराधिकारी के रूप में तैयार किया था किंतु 1229 ई. में दुर्भाग्यवश कम उम्र में ही उसकी मृत्यु हो गई और सुल्तान के शेष पुत्र किसी प्रकार से शासन चलाने के योग्य नहीं थे। इल्तुतमिश ने पाया कि उसके सभी पुत्र विलासिता में लिप्त हैं जबकि उनकी पुत्री विभिन्न सैन्य प्रशिक्षण में बड़ी सक्रियता के साथ भाग ले रही है। सन 1231 ई. में जब पिता इल्तुतमिश ग्वालियर अभियान पर गए तो अपनी अनुपस्थिति तक उन्होंने दिल्ली के शासन की बागडोर रजिया को सौंपा। ग्वालियर अभियान से जब वे वापस आए तो वे रजिया के कार्यों से अत्यंत प्रसन्न और आश्चर्यचकित हुए तथा इस अवसर पर एक संस्मारक मुद्रा भी उन्होंने जारी कराया जिसमें रजिया का नाम अंकित था। तुर्क अमीरों ने इसका विरोध किया और अर्थ यह निकाला कि पिता इल्तुतमिश ने रजिया को अपना उत्तराधिकारी घोषित कर दिया है। इस पर इल्तुतमिश ने जवाब दिया “मेरे पुत्र भोग विलास में व्यस्त हैं और कोई भी शासन करने योग्य नहीं हैं, वे इस राज्य का शासन नहीं चला सकते। मेरी मृत्यु के पश्चात तुम्हें ज्ञात हो जाएगा कि रजिया के शासन के समान कोई शासन नहीं कर सकता।”

ऐसा नहीं था कि पिता द्वारा उत्तराधिकारी नियुक्त करने के साथ ही रजिया को दिल्ली की गदी पर अधिकार मिल गया। इल्लुतमिश ने अपने शासनकाल में ही 40 सरदारों का एक संगठन बनाया था जिसे

‘तुर्कान-ए-चिहालगानी’ कहा जाता था। यह संगठन सुल्तान को प्रशासनिक कार्यों में सहयोग देता था लेकिन कुछ समय बाद इनकी भूमिका किंग-मेकर की बन गई। तुर्क अमीरों के साथ-साथ मुस्लिम वर्ग को भी किसी महिला का दिल्ली का शासक बनना और उसके नीचे काम करना नापसंद था। इल्तुतमिश द्वारा अपनी पुत्री रजिया को अपना उत्तराधिकारी नियुक्त करने के बाद भी उसकी इच्छाओं को नजरांदाज किया गया। सन 1236 में इल्तुतमिश की मृत्यु पश्चात रजिया के सौतेले भाई रुकन-उद-दीन फिरोज को अप्रैल, 1236 ई. में दिल्ली का सुल्तान बना दिया गया। रुकन-उद-दीन फिरोज एक अयोग्य शासक था। राजकार्यों में उसकी बिलकुल रुचि नहीं थी। वह शासकीय धन का अपव्यय करता था। बदायूँ, मुल्तान, लाहौर, अवध और बंगाल में कंप्रीय सरकार की अवहेलना होने लगी। इस दौरान जनता में रुकनुदीन के प्रति आक्रोश और रजिया के प्रति सहानभूति बढ़ रही थी।

माहिर कूटनीति का परिचय देते हुए रजिया ने जनता को अपने शब्दों से प्रभावित कर अपने पक्ष में एक वातावरण निर्मित किया जिसका लाभ भी उसे मिला। इतिहासकार ख्वाजा अब्दुल्लाह मलिक इसामी अपनी किताब 'फतुहात-ए-सलातिन' में लिखते हैं कि "रजिया फटेहाल में, मैले-कूचेले कपड़े पहने हुए शुक्रवार के नमाज के लिए एकत्र लोगों के सामने आकर अपनी पीड़ा सुनाया करती थी। रजिया का कहना था कि उनकी सौतेली माँ शाह तुरकान अपने बेटे रुकनुदीन फिरोज के ताज के बहाने राज कर रही है। रजिया ने वहाँ मौजूद लोगों से अपनी सौतेली माँ की साजिशों का मुकाबला करने में अपने पिता के नाम पर मदद मांगी। रजिया को इस हालत में देकर और उनके प्रभावशाली शब्दों ने मौजूद लोगों पर तगड़ा प्रभाव डाला; इससे एक और आक्रमक कदम की शुरुआत हुई यानी दिल्ली के लोगों और रजिया के बीच एक संबंध की शुरुआत। इस घटना के बाद रजिया और आम लोगों के बीच एक सहमति बनी जिसके तहत उन्हें अपनी क्षमता प्रदर्शित करने का मौका मिलना था और अगर वो खुद को आदमियों से बेहतर साबित नहीं कर पाती तो उनका सिर कलम कर दिया जाना था।" अपने व्यक्तित्व की ताकत पर ही रजिया ने सुल्तान के पद पर स्थापित होने के लिए समर्थन प्राप्त किया। उसने तत्कालीन दिल्ली सुल्तान के विरुद्ध माहौल पैदा किया। बेहरवाह रुकन-उद-दीन के विरुद्ध जनता में आक्रोश इस हद तक बढ़ गया कि 9 नवंबर, 1236 में रुकन-उद-दीन फिरोज और उसकी माँ शाह तुरकिन की हत्या कर दी गई। रुकन-उद-दीन फिरोज का शासनकाल केवल ४ महिने का ही रहा।

अंतर्राष्ट्रीय तैराकी मैराथन को जीतने वाली प्रथम भारतीय महिला तैराक - अर्चना भारत कुमार पटेल (1988)

ਸੌਤੇਲੇ ਭਾਈ ਕੀ ਹਤਿਆ ਕੇ ਬਾਦ 10 ਨਵੰਬਰ, 1236 ਈਸ਼ਵੀ ਕੋ ਰਜਿਆ ਦਿਲਲੀ ਕੇ ਸਿਹਾਸਨ ਪਰ ਬੈਠੀ ਔਰ ਇਸਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਪ੍ਰਥਮ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਹੋਨੇ ਕੇ ਕਿਆਸ ਨੇ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਲੇ ਲਿਆ। ਸੁਲਤਾਨ ਬਨਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਰਜਿਆ ਕੀ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਮ 'ਜਲਾਲਤ-ਉਦ-ਦੀਨ' ਦਿਆ ਗਿਆ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਘੋ਷ਣਾ ਕੀ ਕਿ ਤੁਸੇ "ਸੁਲਤਾਨਾ" ਨਹੀਂ "ਸੁਲਤਾਨ" ਬੁਲਾਯਾ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਵੋ ਖੁਦ ਕੋ ਕਿਸੀ ਪੁਰਖ ਦੇ ਕਮ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤੀ ਥੀ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਸਾਸਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਸ਼ਵਤੰਤ੍ਰ ਰੂਪ ਦੇ ਸਾਸਨ ਚਲਾਯਾ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਕਕੇ ਭੀ ਬਨਵਾਏ ਜਿਨ ਪਰ ਲਿਖਾ ਹੁਆ ਥਾ "ਮਹਿਲਾਓਂ ਦਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ, ਸਮਯ ਦੀ ਰਾਨੀ, ਸ਼ਾਸ਼ਸ਼-ਉਦ-ਦਿਨ ਇਲਤੂਤਮਿਸ਼ ਦੀ ਬੇਟੀ"। ਰਜਿਆ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸਿਕਕਾਂ ਦੇ ਪਰ 'ਉਮਦਤ-ਉਲ-ਨਿਸ਼ਵਾਂ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਧਾਰਣ ਕਿਆ। ਇੱਕ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਭਾਵਿਤ ਰਜਿਆ ਨੇ ਕੁਭਾ (ਕੋਟ) ਔਰ ਕੁਲਹ (ਟੋਪੀ) ਪਹਨਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਿਆ। ਜਨਤਾ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸਾਥ ਸੀਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਰਜਿਆ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੁੱਹ, ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਸਤੂ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਰ ਮੈਂ ਜਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਿਆ ਲੇਕਿਨ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਔਰ ਤਥਾਕਥਿਤ ਮੌਲਿਖਿਆਂ ਦੇ ਹਥ ਪਈਂਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵੱਡੇ ਦਰਬਾਰੀ ਅਪਨੇ ਊਪਰ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੀ ਦੇ ਸਾਸਨ ਹੋਣੇ ਦੇਕਰ ਲਗਾਤਾਰ ਰਜਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਦ਼ ਘਡ੍ਯੁਂਤ੍ਰ ਕਰਨੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਰਜਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਸਾਰੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਪਹਲੇ ਦੀ ਤਰਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਜਿਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨਾਲ ਨਿਜਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਜੁਨੈਦੀ ਨੇ ਵਕਾਦਾਰੀ ਕਰਨੇ ਦੇ ਇੰਕਾਰ ਕਰ ਦਿਆ ਔਰ ਤੁਸੇ ਕੁਛ ਤੁਰਕ ਸਾਮਨਾਂ ਜੈਂਦੇ ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਇਜਾਤਵੀਨ ਮੁਹੱਮਦ ਸਲਾਰੀ, ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਅਧਾਜ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਮਲਿਕ ਅਧਾਤਵੀਨ ਜਾਨੀ ਦੇ ਸਾਥ ਮਿਲਕਰ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪਦ ਦੇ ਹਟਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਰਜਿਆ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਯੁਦਧ ਦੀ ਘੋ਷ਣਾ ਕਰ ਦੀ। ਰਜਿਆ ਦੇ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕਾਦਾਰ ਤੁਸੇ ਆਕਰਸ਼ਣ ਕਰਨੇ ਆਏਂਗੇ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਵਿਦ੍ਰੋਹਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਦਿਲਲੀ ਮੈਂ ਯਮੁਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਅਪਨਾ ਸ਼ਿਵਿਰ ਲਗਾਇਆ। ਇਸ ਸਮਾਂ ਰਜਿਆ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਾਸ਼ਕਤ ਨਹੀਂ ਥੀ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਇੱਕ ਬਾਰ ਫਿਰ ਕੂਟਨੀਤਿ ਦੇ ਪਰਿਚਿਤ ਦੇਤੇ ਹੁਏ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਅਧਾਜ ਦੀ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਦੇ ਅਪਨੀ ਔਰ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਜਿਸਦੀ ਖ਼ਬਰ ਬਾਕੀ ਤੁਰਕ ਸਾਮਨਾਂ ਦੇ ਮਿਲ ਗਿਆ ਔਰ ਵੇਂ ਅਪਨਾ ਸ਼ਿਵਿਰ ਛੋਡ ਕਰ ਭਾਗ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਮਲਿਕ ਅਲਾਤਵੀਨ ਜਾਨੀ ਮਾਰਾ ਗਿਆ ਔਰ ਕੁਛ ਤੁਰਕ ਸਾਮਨਾਂ ਪਕਢੇ ਗਏ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਇਸ ਛੋਟੇ ਦੇ ਯੁਦਧ ਦੀ ਜੀਤ ਲਿਆ ਜਿਸਦੇ ਤੁਸਕਾ ਪ੍ਰਤਿ਷ਠਾ ਮੈਂ ਭੀ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੀ ਭਾਰਤ ਵੱਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤਥਾਂ ਬਾਂਗਲ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਾਸਕਾਂ ਨੇ ਭੀ ਤੁਸਕਾ ਅਧਿਪਤਿ ਸ਼ਕਤਿ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਰਜਿਆ ਨੇ ਸਭੀ ਵਿਰੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹਟਾਕਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦੀ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਅਧਾਜ,

ਮਲਿਕ ਇਖਿਤਾਵਰ-ਉਦ-ਦੀਨ-ਈਤਗੀਨ, ਮਲਿਕ ਅਲਤੂਨਿਆ ਦੇ ਕਮਸ਼: ਲਾਹੌਰ, ਬਦਾਯੂਂ ਔਰ ਤਕਾਦਾਰ ਹਿੰਦ (ਬਟਿੰਡਾ) ਦੀ ਇੱਕਾਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਆ। ਇਸਦੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਮਲਿਕ ਜਲਾਲਵੀਨ ਯਾਕੂਤਖਾਨ ਦੀ ਅਮੀਰ-ਏ-ਆਖੂਰ (ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਧਾਨ/ਘੋਡੇ ਦੀ ਸਰਦਾਰ) ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਆ।

ਰਜਿਆ ਦੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਲੋਗ ਨਾਖੁਸ਼ ਹੋਣੇ ਲਈ ਔਰ ਤੁਹਾਨੀ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕੀ ਏਕ ਮਹਿਲਾ ਦੁਲਤਾਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮੈਂ ਇਜਾਫਾ ਕਿਵੇਂ। ਮਲਿਕ ਯਾਕੂਤ, ਰਜਿਆ ਦੀ ਸਾਬਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰ ਥਾਂ ਲੇਕਿਨ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਕੁਛ ਅਮੀਰ ਇਸ ਦੇ ਰਜਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਾਨਤੇ ਥੇ। ਯਾਕੂਤ ਖਾਨ ਗੈਰ ਤੁਰਕ ਥਾਂ। ਅਥਵਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਯਾਕੂਤ ਰਜਿਆ ਦੀ ਘੋਡੇ ਮੈਂ ਬੈਠਾਨੇ ਮੈਂ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਥਾ ਯਾਂ ਤੁਹਾਨੀ ਬੈਠਾਤਾ ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਯਾਕੂਤ ਦੇ ਰਜਿਆ ਦੀ ਛੁਨੇ ਦੀ ਇਜਾਜਤ ਥੀ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਤੁਰਕ ਸਾਮਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਕਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਿਛਿਨ ਕਰਨੇ ਔਰ ਗੈਰ ਤੁਰਕ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਵੱਡੇ ਪਦਾਨਤ ਦੇਣਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦਿਆ ਔਰ ਯਹੀ ਬਾਤ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗੀ। 'ਤੁਰਕਾਨ-ਏ-ਚਿਹਾਲਗਾਨੀ' ਨੇ ਯਹ ਧਾਰਣਾ ਬਨਾ ਲੀ ਥੀ ਕਿ ਸਭੀ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਪਦ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਨੇ ਚਾਹਿਏ। ਸਾਧਾਰਣਤਾ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਸਾਸਨ ਦੇ ਹਿੱਤ ਦਿਲਲੀ ਦੀ ਸਲਤਨਤ ਕਹਾ ਜਾਂਦਾ ਥਾ। ਰਜਿਆ ਦੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਔਰ ਗੈਰ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਰਜਿਆ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕਿਆਂ ਨੇ ਤੁਰਕੀ ਵਰਗ ਮੈਂ ਰਜਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਈਝਾ ਕੀ ਜਨਮ ਦਿਆ। ਤੁਹਾਨੀ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਇੱਕ ਸਾਜਿਥਾ ਕਿਵੇਂ। ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਅਧਾਜ ਔਰ ਬਟਿੰਡਾ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਮਲਿਕ ਅਲਤੂਨਿਆ ਦੇ ਸਾਥ ਮਿਲਕਰ ਰਜਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਦ਼ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦਿਆ। ਇਸ ਸਾਜਿਥਾ ਦੀ ਮੁਖਿਆ ਥਾ ਮਲਿਕ ਇਖਿਤਾਵਰ-ਉਦ-ਦੀਨ-ਈਤਗੀਨ। ਘਡ੍ਯੁਂਤ੍ਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 1240 ਈਸ਼ਵੀ ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਮੈਂ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕਰ ਦਿਆ। ਇਸ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਦੇ ਦਬਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਰਜਿਆ ਲਾਹੌਰ ਗਿਆ ਔਰ ਵਹਾਂ ਕਬੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਪਾਰਾਜਿਤ ਕਰ ਪੁਨ: ਰਾਜਧਾਨੀ ਲੌਟ ਆਈ। ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਹੀ ਮਾਤਰ 15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਭੀਤਰ ਏਕ ਔਰ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਹੁਏ ਜੋ ਬਟਿੰਡਾ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਅਲਤੂਨਿਆ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਕਿਆ ਥਾ। ਇਸ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਰਜਿਆ ਨੇ ਬਟਿੰਡਾ ਦੀ ਰੁਖ ਕਿਵੇਂ, ਰਜਿਆ ਦੀ ਬਟਿੰਡਾ ਜਾਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਦਿਲਲੀ ਮੈਂ ਕੁਛ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਨੇ ਯਾਕੂਤ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕਰ ਦਿਆ ਕਿਵੇਂ।

ਰਜਿਆ ਨੇ ਬਟਿੰਡਾ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਅਲਤੂਨਿਆ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਣ ਕਰ ਦਿਆ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਯੁਦਧ ਮੈਂ ਰਜਿਆ ਦੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਅਲਤੂਨਿਆ ਨੇ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1240 ਈਸ਼ਵੀ ਦੀ ਰਜਿਆ ਦੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਆ। ਇਸਦੇ ਸਾਥ ਹੀ ਮਹਿਲਾ ਦੀ ਸਾਸਨ ਦੀ ਅਧਿਆਧ ਔਪਚਾਰਿਕ ਰੂਪ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਬ ਯਹ ਖ਼ਬਰ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਮਿਲੀ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੀ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਔਰ ਰਜਿਆ ਦੀ ਭਾਈ ਬਹਾਰਾਮਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲਲੀ ਦੀ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਘੋ਷ਿਤ ਕਰ ਦਿਆ। ਬਹਾਰਾਮਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇੱਕਾਦਾਰ ਮਲਿਕ ਅਧਾਜ ਔਰ ਦਿਲਲੀ ਦੇ ਕੁਛ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਯਾਕੂਤ

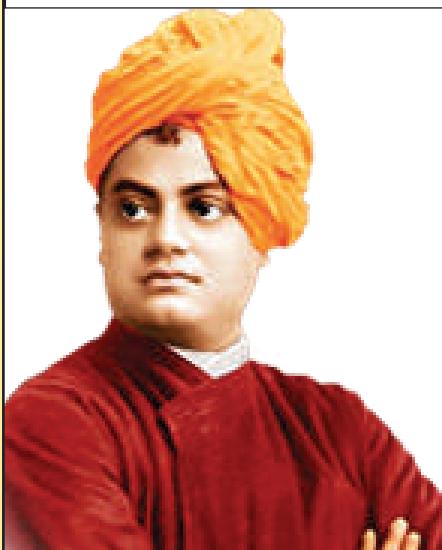
ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀਯ ਮਹਿਲਾ ਰੈਫਰੀ (ਮੁਕਕੇਬਾਜੀ) - ਰਜਿਆ ਸ਼ਹਨਮ

ਮहਤਵਪੂਰਨ ਪਦ ਸੇ ਨਵਾਜਾ ਲੋਕਿਨ ਮਲਿਕ ਅਲਤੁਨਿਆ ਕੋ ਕੋਈ ਪਦ ਨਹੀਂ ਦਿਯਾ ਜਿਸਦੇ ਅਲਤੁਨਿਆ ਨਾਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਇਸ ਨਾਰਾਜਗੀ ਕਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। ਅਗਸਤ 1240 ਈਸਵੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਰਜਿਆ ਕੋ ਕੈਡ ਸੇ ਮੁੱਕ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਔਰ ਰਜਿਆ ਨੇ ਅਲਤੁਨਿਆ ਦੇ ਨਿਕਾਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਵਿਵਾਹ ਦੇ ਪੱਥਰਾਤ ਰਜਿਆ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤ, ਜਾਟ ਔਰ ਖੋਖੇਰ ਜਾਤਿ ਦੇ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਸੇਨਾ ਦੇ ਸਾਥ ਮਿਲਕਰ ਦਿਸ਼ਾਬਾਹ, 1240 ਈਸਵੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬਹਾਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਪਰ ਆਕਰਸ਼ਣ ਕਰ ਦਿਯਾ। ਇਸ ਬਾਰ ਭੀ ਰਜਿਆ ਚੂਕ ਗਿਆ ਔਰ ਬਹਾਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਜਿਆ ਵੱਖੋਂ ਅਲਤੁਨਿਆ ਦੀ ਸੇਨਾ ਦੇ ਪਾਸ ਰਾਜਿਤ ਕਰ ਦਿਯਾ। ਇਸਦੇ ਬਾਅਦ ਰਜਿਆ ਔਰ ਅਲਤੁਨਿਆ ਵਾਪਸ ਬਟਿੰਡਾ ਲੈਟਾਂ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। 25 ਦਿਸ਼ਾਬਾਹ, 1240 ਈ. ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਲੈਟਾਂ ਸਮਝ ਕੈਥਲ (ਹਰਿਯਾਣਾ) ਦੇ ਪਾਸ ਰਜਿਆ ਔਰ ਅਲਤੁਨਿਆ ਇੱਕ ਪੇਡੇ ਦੇ ਨੀਚੇ ਵਿਸ਼ਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਥੇ ਤਥੀ ਕੁਛ ਢਾਕੂਆਂ ਨੇ ਇਨਕੀ ਹਤਿਆ ਕਰ ਦੀ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧੋਗ ਬਹਾਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਖੇਡੇ ਹੁੰਏ ਲੋਗ ਥੇ। ਇਸਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਦੋਨੋਂ ਵਿਸ਼ਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਥੇ ਤਥੀ ਇਨਕੀ ਸੇਨਾ ਇਨਸੇ ਦੂਰ ਥੀ ਯਾ ਸੇਨਾ ਨੇ ਇਨਕਾ ਸਾਥ ਛੋਡ ਦਿਯਾ ਥਾ।

ਰਜਿਆ ਦੇ ਸਫਲ ਸ਼ਾਸਕ ਹੋਨੇ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਇਸੀ ਬਾਤ ਦੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤੀਨ-ਤੀਨ ਜਗਹਾਂ ਕੈਥਲ, ਦਿੱਲੀ ਔਰ ਟੋਂਕ ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੁਕੜੀ ਹੋਨੇ ਦੀ ਦਾਵਾ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਵੀਰਾਂਗਨਾ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਦੇ ਸਮਰਣ ਕਰਾਤੇ ਹਨ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦੀ ਅਪਨੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦੇ ਲਿਏ ਯਹ ਕਥਨ ਕਿਤਨਾ ਵਧਾਪਕ ਔਰ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਥਾ ਕਿ “ਮੇਰੀ ਯਹ ਛੋਟੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਕੁਝ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਬੇਚਦਿਹਾਂ ਹੈ।” ਰਜਿਆ ਦੇ ਸਾਥਨਕਾਲ ਲਗਭਗ 3 ਸਾਲ ਵੇਂ 6 ਮਾਹ ਦੀ ਰਾਹੀਂ।

ਧ੍ਰਿਪ ਉਸਦੇ ਸਾਸਨਕਾਲ ਦੀ ਅਵਧਿ ਅਪੇਕਸ਼ਾਕ੃ਤ ਕਮ ਥੀ ਲੋਕਿਨ ਉਸਦੇ ਅਨੇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਪਹਲ੍ਹੀਆਂ ਹੋਏ। ਕਮ ਸਮਝ ਦੇ ਸਾਸਨਕਾਲ ਰਜਿਆ ਦੀ ਵਾਕਿਗਤ ਅਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਥੀ। ਰਜਿਆ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਲਤਾਨ ਥੀ ਜਿਸਦੇ ਅਨੇਕ ਸਕੂਲ, ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਕੇਨ੍ਦਰ ਔਰ ਪੁਸ਼ਟਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਜਿਸਦੇ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਕੁਰਾਨ ਰਖੇ ਗਏ। ਰਜਿਆ ਨੇ ਜਿਥੇ ਬਟਿੰਡਾ ਪਰ ਆਕਰਸ਼ਣ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਕੂਚ ਕਿਯਾ ਥਾ ਤਥੀ ਉਸਨੇ ਰੋਜਾ ਰਖਾ ਹੁਆ ਥਾ ਜਿਸਦੇ ਹਿੱਤ ਪਤਾ ਚਲਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸ਼ਾਸਕ ਹੋਨੇ ਦੇ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਵਹ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰੀਤ-ਰੀਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿ਷ਟਾਵਾਨ ਥੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਿਰਾਜ ਲਿਤੇ ਹਨ ਕਿ “ਸੁਲਤਾਨਾ ਰਜਿਆ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਥੀ। ਵਹ ਬੁਦਿਆਨ, ਨਿਆਅਧਿਕ ਤਥਾ ਤਦਰਾ, ਅਪਨੇ ਰਾਜਿਆ ਦੀ ਹਿਤੈਸ਼ੀ, ਨਿਆਅ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ, ਪ੍ਰਯਾ ਦੀ ਰਖਕ ਤਥਾ ਸੇਨਾ ਦੀ ਨੇਤਾ ਥੀ। ਉਸਦੇ ਏਕ ਸੁਧੋਗਿਆ ਰਾਜਾ ਦੇ ਸਾਥ ਗੁਣ ਥੇ ਪੱਧਰੂ ਵਹ ਪੁਰਖ ਵਰਗ ਦੇ ਨਹੀਂ ਥੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਦੂਢਿ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਧੋਗ ਸਾਥ ਗੁਣ ਵਰਥ ਥੇ।” ਦੋ ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਰਜਿਆ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਹੁਆ ਪ੍ਰਥਮ ਵਹ ਇੱਕ ਸਤੀ ਥੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਦੇ ਸਮਸਤ ਸਾਸਨ ਦੀ ਨਿਧਾਰਣ ਅਪਨੇ ਹਾਥ ਦੇ ਲੇ ਲਿਆ ਥਾ। ਰਜਿਆ ਨੇ ‘ਤੁਰਕ-ਈ-ਚਹਲਗਾਮੀ’ ਦੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਦੇ ਭੂਗੋਲ ਕੋ ਭੂਗੋਲ ਕਿਏ ਬੈਗੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਯਾ— ਤੇ ਪਿਰ ਯਾਹੀ ਦੇਕਿ ਰਿਟਨਿੰਗ ਚਾਰਜ ਕਿਸ ਲਿਏ?

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਅ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ

ਤਠੋ, ਜਾਗੋ ਔਰ
ਤਥੀ ਤਕ ਰੁਕੋ
ਨਹੀਂ ਜਿਥੇ ਤਕ
ਮੰਜਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਨ ਹੋ ਜਾਏ।

ਯੁਵਾ ਸੰਧਾਸੀ - ਸ਼ਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨਂਦ

ਕਾਂਢੂਨ ਕੋਨਾ

ਪ੍ਰਦੀਪ ਰਾਯ
ਸੇਵਾਨਿਵੱਤ ਮੁਖਾਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਪਾਵਰ ਲਿਪਿਟਾਂਗ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵ ਕੀਰਿੰਗ ਕਾਥ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਰਤੀ ਮਹਿਲਾ - **ਸੁਮਿਤਾ ਲਾਹਾ** (1989)

कायाकल्प

झारखण्ड राज्य के कोडरमा जिले के एक छोटे से गांव में रहने वाली 12 साल की बच्ची है प्रीति। प्रीति स्कूल में बैठकर टीचर की बातें बढ़े ही ध्यान से सुनती है क्योंकि अब वह स्कूल में पढ़ने लगी है लेकिन आज से ठीक 2 महीने पहले तक वह स्कूल का नाम तक नहीं जानती थी। आज से 2 महीने पहले प्रीति अपने गांव में बाकी सारे बच्चों के साथ मिलकर अभ्रक की खदानों में जाया करती थी। अभ्रक जिसे अंग्रेजी में माइका कहते हैं, बहुपयोगी खनिज है। अभ्रक का इस्तेमाल अक्सर मेकअप उत्पादों, पेंट एवं इंसुलेटर इत्यादि में किया जाता है। यह चमकीला खनिज पूर्वी भारत में बहुतायत में पाया जाता है।

झारखंड खनिज संपदा से भरा पूरा
राज्य है और समृद्ध राज्य की मार
झेल रहा है। इसी राज्य के एक
छोटे से गांव में प्रीति का बचपन
उससे छिनता जा रहा था। प्रीति
के गांव की तरह कोडरमा में
और भी बहुत से गांव हैं जो
गरीबी की मार झेल रहे हैं। प्रीति
के गांव में बिजली पानी भी नाम
मात्र के ही है। ना तो इनके घर में टीवी
है ना अखबार और ना ही अन्य साधन
इनके गांव में सड़क भी नहीं है। ऐसा

है जैसे ये दुनिया से और बाकी दुनिया इनसे कटी हुई है। बस एक कच्ची सड़क है जो गांव से बाहर निकल कर पक्की सड़क में मिल जाती है। घर की आमदनी बहुत ही मामूली है। बड़ी मुश्किल से इनका गुजारा चल पाता है। प्रीति के मां बाप कभी खान में तो कभी ईंट भट्टे पर काम करते और रोज कुंआ खोदना और पानी पीने की हालत से जुड़े थे। खान में काम करने के अलावा और कोई विकल्प नहीं है प्रीति के पास। कभी वह बेबसी से तो कभी खुशी से उसे खान में जाना ही

रिंकी कुमारी

पड़ता है। प्रीति हर रोज अपने दोस्तों के साथ अभ्रक की खानों में अभ्रक चुनने जाया करती थी। यह खान बहुत खतरनाक होती हैं। इन की गहराई कभी-कभी 10 फीट से भी ज्यादा होती है। बाल मजदूरी बहुत ही आम है इस राज्य के गांव में। इन गांवों में रहने वाले बच्चे अपने भविष्य की कभी कल्पना भी नहीं करते क्योंकि जब से इन सब ने होश संभाला है इन्होंने केवल और केवल चमकीली मिट्टी वाली खान ही देखी है। यहां की धरती ऐसी मानो आकाश के तारे जमीन पर आकर बिछ गये हों। लेकिन यहाँ रहने वाले लोग गरीबी से जूझते हुए, रुखी सूखी खाकर दहशत में जीते हुए। इन्हें हमेशा यही सिखाया जाता है कि सुबह उठते ही खान के अंदर जाना है और वहां से मिट्टी चुनकर बाहर लानी है और उन चुनी हुई मिट्टियों को अलग अलग छांट कर उनमें से अभ्रक चुनकर निकालना है। इन चुने हुए अभ्रकों को छोटी छोटी कंपनियां बड़ी कंपनियों को भारी दामों में बेच देते हैं जिनका बहत

रिंकी कुमारी

ही मामूली हिस्सा इन बच्चों को मिल पाता है। अभ्रक का 90% हिस्सा विदेश में निर्यात किया जाता है। बड़े बड़े शहरों में इस्टेमाल होने वाले सौंदर्य प्रसाधनों की कमी नहीं है, आप कुछ भी उठा कर देख लीजिए हर एक उत्पाद में अभ्रक का इस्टेमाल बहुत ही धड़ल्ले से किया जा रहा है चाहे वह लिपस्टिक हो या फिर आईशैडो या कॉन्फैक। हमें चमकीली चीजें कुछ ज्यादा ही आकर्षित करती हैं इसलिए हमने कुछ भी नहीं छोड़ा है जिनमें चमकीला ना हो।

बर्लिन फिल्मोत्सव में पुरस्कार पानी वाली प्रथम भारतीय महिला - मधुर जाफरी

और हम यह नहीं जानते की इस चमक के पीछे न जाने कितने बाल मजदूरों का खून पसीना लगा हुआ है और न जाने कितने बच्चों की जाने उन अभ्रक की खदानों ने ली है। प्रीति भी इस अभिशाप से बची नहीं है। प्रीति के घर में उसके मां बाप के अलावा उसकी एक बड़ी बहन भी हुआ करती थी। प्रीति अक्सर उसके साथ अभ्रक की खदानों में जाया करती थी। उसकी बड़ी बहन ने ही उसे सिखाया कि किस तरह उसे खान के अंदर जाना है मिट्टी निकालनी है और बाहर आना है और किस तरह अपने आप को उन खानों में दबने से बचाना है क्योंकि आए दिन वहां कोई ना कोई घटना होती ही रहती थी कभी किसी बच्चे की पैर की हड्डी टूटती तो किसी का सरफटता था लेकिन इन खानों में जाना कम नहीं होता था। प्रीति अपनी बड़ी बहन के साथ काम करती, खेलती और सारा दिन गुजार देती। यही उनकी हर रोज की दिनचर्या थी। उस दिन भी प्रीति अपनी बड़ी बहन के साथ खान के अंदर गई हुई थी प्रीति की बहन ने उसे एक बड़ी टोकरी मिट्टी से लादकर थमा दी और उसे बाहर निकलने के लिए कह दिया और खुद अंदर खुदाई करने लगी प्रीति की बहन ने यह ध्यान ही नहीं दिया उसके ऊपर जो टेढ़ी-मेढ़ी मिट्टी की छत है वह गिरने की हालत में है। प्रीति की बड़ी बहन को बस इतना पता था कि जितना ज्यादा वह मिट्टी निकालेंगी उतना ज्यादा वह दोनों उनमें से अभ्रक निकाल पाएंगे और उन्हें ज्यादा पैसे मिल जाएंगे। प्रीति खान के बिल्कुल बाहर जा चुकी थी और उसने थके हुए हाथों से टोकरी नीचे फेंकी तभी उसे चिल्लाने की आवाज आई और उसने पीछे मुड़कर देखा तो उसकी बहन मदद के लिए आवाज लगा रही थी। प्रीति की बहन आधे से ज्यादा मिट्टी में दबी हुई थी और लगातार मदद की गुहार लगा रही थी प्रीति को कुछ भी समझ नहीं आ रहा था कि वह क्या करें तभी उसकी पड़ोसन ने उन दोनों की आवाज सुनी और दौड़ते हुए खान की तरफ आई उसने बहुत ही दम लगा कर प्रीति की बहन को बाहर निकाला और आस-पास के लोगों को इकट्ठा करके प्रीति की बहन को पास के अस्पताल में ले गये लेकिन तब तक बहुत देर हो चुकी थी वहां उसे मृत घोषित कर दिया गया। प्रीति का परिवार 2 दिन तक सदमे में रहा पर तीसरे दिन से उन्हें पता था

कि उन्हें वापस उन्ही खानों में जाना है। प्रीति ने डरते डरते खान में जाना शुरू किया क्योंकि अब वह पहले की तरह निडर नहीं थी अब उसके मन में एक डर समा गया था वह अब खान में जाना नहीं चाहती थी। वह यह काम करना नहीं चाहती थी। वह चाहती थी कि कुछ ऐसा चमत्कार हो जाए कि उसे कभी भी उन मिट्टी की खानों में जाना ना पड़े। उसकी यह मासूਮ इच्छा कहीं तो स्वीकार हो चुकी थी। झारखंड राज्य की सरकार ने कैलाश सत्यार्थी की गैर सरकारी संस्था के साथ समझौता किया। कैलाश सत्यार्थी चिल्ड्रन फाउंडेशन (केएससीएफ) ने झारखंड में बाल मजदूरी के उन्मूलन के लिए प्रदेश सरकार और राष्ट्रीय बाल अधिकार संरक्षण आयोग (एनसीपीसीआर) के साथ हाथ मिलाया। कैलाश सत्यार्थी एक भारतीय बाल अधिकार कार्यकर्ता और बाल-श्रम के विरुद्ध पक्षधर है। उन्होंने 1980 में 'बचपन बचाओ' आन्दोलन की स्थापना की। इस संस्था ने बालमित्र गांव की स्थापना की जिसके तहत उन्होंने 100 से भी ज्यादा गांव का कायाकल्प कर दिया। प्रीति का गांव भी इन्हीं गांवों में से एक है।

इस संस्था ने प्रीति के गांव में भी स्कूल बनवाया है और सभी बच्चों को स्कूल में दाखिला दिलाया। अब इस गांव में कोई भी बच्चा बाल मजदूरी नहीं करता है। अब इस गांव के बच्चे एक अच्छे भविष्य की कल्पना कर सकते हैं। प्रीति भी अब बड़ी होकर शिक्षिका बनना चाहती है। वह चाहती है अपनी तरह बाल मजदूरी करने वाले बच्चों की सहायता करना। अभी प्रीति ने केवल अक्षरों का ज्ञान ही लिया है पर वह खुश है क्योंकि उसे पता है कि वह बहुत जल्द लिखना पढ़ना सीख जाएगी और उसे वापस अब उन अभ्रक की खान में जाने की आवश्यकता नहीं है। प्रीति अपनी कक्षा की बेंच पर अकेली बैठी अपनी बड़ी बहन को बहुत ही याद करती है और सोचती है कि आज अगर उसकी बड़ी बहन उसके साथ होती तो दोनों साथ-साथ पढ़ रही होती। लेकिन इतनी छोटी सी उम्र में ही प्रीति को इतना पता है कि जीवन अमूल्य है। वह खुश है कि उसके जीवन का कायाकल्प हुआ। आज ना सिर्फ उसका बल्कि संपूर्ण गांव में परिवर्तन होना शुरू हो गया है।

प्रधान कार्यालय, अनुपालन विभाग

ਬੰਜਾਰਾ

ਕਈ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਸਫਰ ਔਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੀ ਮੰਜਿਲ ਕੀ ਚਾਹ ਕੇ ਬੰਜਾਰੇ ਅਪਨੀ ਪੂਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਲਾਖਾਂ-ਲਾਖ ਮੀਲ ਤਕ ਸਫਰ ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ ਅਪਨੀ ਪੂਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਯਾਧਾਰੀ ਮੌਨ ਨਿਕਾਲ ਦੇਤੇ ਹਨ। ਬੰਜਾਰਾਂ ਕਾ ਨ ਅਪਨਾ ਕੋਈ ਠੌਰ-ਟਿਕਾਨਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਘਰ-ਬਾਰ..... ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਨਕਾ ਅਪਨਾ ਕਾਰਵਾਂ ਜਿਸਮੇਂ ਬਚ੍ਚੇ, ਬੂਢੇ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਹੋਤੇ ਹਨ ਜਿਨਕੋ ਲੇਕਰ ਯੇ ਦਰ-ਬ-ਦਰ ਘੂਮਤੇ ਹਨ। ਇਨ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਕਿਸੀ ਜਗਹ ਸੇ ਕੋਈ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ। ਇਨਕੀ ਅਪਨੀ ਇੱਕ ਅਲਗ ਦੁਨਿਆ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਸਦਿਯਾਂ ਸੇ ਯੇ ਸਮੁਦਾਯ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਦੂਰ-ਦਰਾਜ ਇਲਾਕਾਂ ਮੈਂ ਘੁਮਕਕਡ ਜੀਵਨ ਵਧੀਤ ਕਰਤਾ ਆ ਰਹਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਭਰ ਚਲਤੇ-ਚਲਤੇ ਸੌਝਾ ਹੋਤੇ ਹੀ ਕਹੀਂ ਭੀ ਡੇਰਾ ਡਾਲਕਰ ਰਾਤ ਬਿਤਾ ਦੇਨਾ ਇਨਕੇ ਜੀਵਨ ਕੀ ਸਾਧਾਰਣ ਸੀ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਹੈ। ਬੰਜਾਰਾਂ ਕਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਸੇ ਬੇਹਦ ਲਗਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੋ ਅਪਨੇ ਕਾਰਵਾਂ ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਪਾਲਤੂ ਪਸ਼ੁ ਜੈਂਸੇ ਬੈਲ, ਬਕਰਿਆਂ, ਗਾਅ ਵ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁਤੂਹਾਂ ਕੀ ਰਖਤੇ ਹਨ। ਬੈਲਗਾਡਿਆਂ ਇਨਕੇ ਕਾਫਿਲੇ ਕਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਾਹਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜਿਨਮੇਂ ਕੋ ਏਕ ਸਥਾਨ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਘੂਮਤੇ ਹਨ ਵ ਉਨਮੇਂ ਅਸਥਾਈ ਘਰ ਬਨਾਕਰ ਰਖਤੇ ਹਨ। ਇਸਮੇਂ ਰੋਜਾਨਾ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਕੀ ਜਾਨੇ ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਨ ਵੇਂ ਰਖਤੇ ਹਨ। ਬੰਜਾਰੇ ਕੁਛ ਖਾਸ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੀ ਲਿਏ ਬੇਹਦ ਪ੍ਰਸਿੰਛ ਹੈ ਜੈਂਸੇ ਨ੃ਤ੍ਯ, ਸੰਗੀਤ, ਰੰਗੋਲੀ, ਕਸ਼ੀਦਾਕਾਰੀ, ਗੋਦਨਾ ਅਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ; ਜੋਕਿ ਇਨਕੀ ਆਜੀਵਿਕਾ ਮੈਂ ਭੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹਦ ਤਕ ਸਹਾਯਕ ਹੈ। ਸ਼ਹਰ ਮੈਂ ਆਮ ਤੌਰ ਪਰ ਸਡਕ ਕਿਨਾਰੇ ਟੇਂਟ ਮੈਂ ਕੋ ਫਿਰ ਖੁਲੇ ਮੈਂ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਪਰ ਕੁਛ ਲੋਗ ਰਹਤੇ ਦਿਖ ਜਾਏਂਗੇ। ਕਈ ਬਾਰ ਯੇ ਲੋਗ 2 ਸੇ 3 ਦਿਨ ਤੋਂ ਕਈ ਬਾਰ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਏਥੇ ਹੀ ਸਮਯ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਤੇ ਹਨ। ਯੇ ਬੰਜਾਰੇ ਲੋਗ ਏਥੇ ਹੀ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਘੂਮਤੇ ਹੁਏ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਤੇ ਹਨ। ਮਹਿਲਾਏਂ ਤੋਂ ਇਨ ਜਗਹਾਂ ਪਰ ਪੂਰਾ ਦਿਨ ਰਹਤੀ ਹੈ, ਜਕਿ ਪੁਰੁ਷ ਮੇਹਨਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਆਸ-ਪਾਸ ਕੀ ਇਲਾਕਾਂ ਮੈਂ ਚਲੇ ਜਾਤੇ ਹਨ; ਕੁਛ ਪੈਸੇ ਇਕਟੂਾ ਕਰ ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਪਡਾਵ ਕੀ ਓਰ ਬਢ ਜਾਤੇ ਹਨ।

ਆਮ ਤੌਰ ਪਰ ਬੰਜਾਰੇ ਪੁਰਖ ਸਿਰ ਪਰ ਪਗਡੀ ਬਾਂਧਦੇ ਹਨ। ਕਮੀਜ ਯਾ ਝੜ੍ਹਾ ਪਹਨਦੇ ਹਨ। ਧੋਤੀ ਬਾਂਧਦੇ ਹਨ। ਹਾਥ ਮੈਂ ਨਾਰਮੁਖੀ ਕੱਡਾ, ਕਾਨਾਂ ਮੈਂ ਮੁਰਕਿਆ ਵ ਝੜ੍ਹੇ ਪਹਨਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਕਤਰ ਯੇ ਹਾਥਾਂ ਮੈਂ ਲਾਠੀ ਲਿਏ ਰਹਤੇ ਹਨ। ਬੰਜਾਰਾ ਮਹਿਲਾਏਂ ਬਾਲਾਂ ਕੀ ਫਲਿਆਂ ਗੁੱਥਕਰ ਤਨਵੇਂ ਧਾਗਾਂ ਮੈਂ ਪਿਰੋਕਰ ਚੋਟੀ ਸੇ ਬਾਂਧ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਿਲਾਏਂ ਗਲੇ ਮੈਂ ਸੁਹਾਗ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੋਹੜਾ ਪਹਨਦੀ ਹੈ। ਹਾਥਾਂ ਮੈਂ ਚੂਡਾ, ਨਾਕ ਮੈਂ ਨਥ, ਕਾਨ ਮੈਂ ਚਾਂਦੀ ਕੀ ਓਗਨਾ, ਗਲੇ ਮੈਂ ਖੱਗਲਾ, ਪੈਰਾਂ ਮੈਂ ਕਡਿਆ, ਨੇਬਰਿਆਂ, ਲਾਂਡ, ਅਂਗੂਲਿਆਂ ਮੈਂ ਬਿਛਿਆ, ਅਂਗੂਠੇ ਮੈਂ ਗੁਛਲਾ, ਕਮਰ ਪਰ ਕਰਧਨੀ ਯਾ ਕੰਦੀਗਾ, ਹਾਥਾਂ ਮੈਂ ਬਾਜੂਬੰਦ, ਡੋਡਿਆ, ਹਾਥ-ਪਾਨ ਵ ਅਂਗੂਠਿਆਂ ਪਹਨਦੀ ਹੈ। ਕੁਛ ਮਹਿਲਾਏਂ ਘਾਘਰਾ

ਅੱਤੇ ਲਹਾਂਗਾ ਭੀ ਪਹਨਦੀ ਹੈ। ਲੁਗਡੀ ਓਫ਼ਨੀ ਓਫ਼ਤੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਡੀ ਮਹਿਲਾਏਂ ਕਾਂਚਲੀ ਪਹਨਦੀ ਹੈ। ਮਧ੍ਯ ਭਾਰਤ ਕੇ ਬੰਜਾਰਾਂ ਮੈਂ ਏਕ ਵਿਚਿਤ੍ਰ 'ਵ੃਷ਪੂਜਾ' (ਬੈਲ ਕੀ ਪੂਜਾ) ਕੀ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੈ। ਬੰਜਾਰੇ ਇਸ ਜਾਨਵਰ ਕੀ 'ਹਤਾਦਿਯਾ' (ਅਵਧਾਰ) ਤਥਾ 'ਬਾਲਾਜੀ' ਕੀ ਸੇਵਕ ਮਾਨਕਰ ਪੂਜਤੇ ਹਨ, ਕਿਥੋਂਕਿ ਬੈਲਾਂ ਕੀ ਕਾਰਵਾਂ ਹੀ ਇਨਕੇ ਵਧਵਸਾਧ ਕੀ ਆਧਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਬੈਲਾਂ ਕੀ ਪੀਠ ਪਰ ਬੋਰਿਯਾਂ ਲਾਦਕਰ ਚਲਨੇ ਵਾਲੇ 'ਲਕਖੀ ਬੰਜਾਰੇ' ਕਹਲਾਤੇ ਥੇ। ਲੋਕਗੀਤ ਵ ਲੋਕਨ੃ਤ੍ਯ ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਜੀਵਨ ਕੀ ਅਭਿਨਨ ਹਿਸਸਾ ਹੈ। ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਬੰਜਾਰਾਂ ਪਰ ਗਾਨੇ ਫਿਲਮਾਏ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਨਮੇਂ ਕੋ ਹੀ ਗੀਤ ਤੋਂ ਸੁਪਰਹਿਟ ਭੀ ਹੁਏ ਹਨ ਜੋ ਆਜ ਭੀ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਜੁਬਾਨ ਪਰ ਹਨ। ਫਿਲਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੀ ਫਿਲਮੇਂ ਤੋਂ ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਪ੃ਥਿਭੂਮਿ ਪਰ ਹੀ ਬਨੀ ਹਨ। ਕਹਹਤੇ ਹਨ ਕਿ ਜਹਾਂ ਬੰਜਾਰੇ ਅਪਨਾ ਡੇਰਾ ਡਾਲਤੇ ਥੇ, ਉਨਮੇਂ ਕੋ ਕੁਛ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਵੇਂ ਅਪਨੇ ਧਨ ਕੀ ਸੁਰਕਿਤ ਰਖਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਜ਼ਮੀਨ ਮੈਂ ਗਾਡ ਦੇਤੇ ਥੇ। 'ਬਡਾ' ਬੰਜਾਰੇ ਅਧਿਕਤਰ ਅਪਨਾ ਪੈਸਾ ਗਾਡ ਕਰ ਰਖਤੇ ਥੇ। ਕਿਸੀ ਜਮਾਨੇ ਮੈਂ ਬੰਜਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਅਧਿਕਾਂਸ ਭਾਗਾਂ ਮੈਂ ਪਰਿਵਹਨ, ਵਿਤਰਣ, ਵਾਣਿਜਿਆ, ਪਸ਼ੁਪਾਲਨ ਅਤੇ ਦਸ਼ਕਾਰੀ ਸੇ ਅਪਨਾ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਥੇ। ਛੱਤੀਸਗਢ ਕੀ ਬੰਜਾਰੇ 'ਬੰਜਾਰਾ' ਦੇਵੀ ਕੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਤੀ ਕੀ ਮਾਤ੍ਰਸ਼ਕਤੀ ਕੀ ਦ੍ਰਿੜਕ ਹਨ। ਸਾਮਾਨਿਤ: ਯੇ ਲੋਗ ਹਿਨ੍ਦੁਆਂ ਕੀ ਸਭੀ ਦੇਵਤਾਓਾਂ ਕੀ ਆਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਧਰਮ ਜਾਦੂਗਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਾਨਦੇ ਹਨ। ਇਨਕੇ ਪੁਰੋਹਿਤ 'ਭਗਤ' ਕਹਲਾਤਾ ਹੈ। ਸਭੀ ਬੀਮਾਰਿਆਂ ਕੀ ਕਾਰਣ ਇਨਮੇਂ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਕੀ ਬਾਧਾ, ਜਾਦੂ-ਟੋਨਾ ਆਦਿ ਮਾਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਕੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਾਓਾਂ ਕੀ ਲਾਲ੍ਬੀ ਤਾਲਿਕਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਥਾਨ ਮਰਿਆਈ ਯਾ ਮਹਾਕਾਲੀ ਕੀ ਹੈ (ਮਾਤ੍ਰਦੇਵੀ ਕੀ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ)। ਯਹ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਕੀ ਸ਼ਾਰੀਰ ਮੈਂ ਤਤਕਾਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਹ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਨ੍ਯ ਹਨ- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਬਾਲਾਜੀ ਯਾ ਕ੃ਣ ਕੀ ਬਾਲਰੂਪ, ਤੁਲਜਾ ਭਵਾਨੀ (ਦਕਖਿਣ ਭਾਰਤ ਕੀ ਪ੍ਰਸਿੰਛ ਤੁਲਜਾਪੁਰ ਕੀ ਭਵਾਨੀ ਮਾਤਾ), ਸ਼ਿਵ ਭੈਂਧਾ, ਸਤੀ, ਮਿਠੂ ਭੂਕਿਆ ਆਦਿ।

ਹੈਂਦਰਾਬਾਦ ਕੀ ਬੰਜਾਰਾ ਹਿਲਸ ਮੈਂ ਕਿਥੀ ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਬਸਤੀ ਹੁਆ ਕਰਦੀ ਥੀ। ਯਹਾਂ ਅਥ ਸੇਠੀਂ, ਰਾਜਨੇਤਾਓਾਂ, ਫਿਲਮੀ ਹਸ਼ਟਿਆਂ ਕੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਬਗਲੇ ਹਨ। ਸਾਂਪੂਰਣ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਕਈ ਤਪਜਾਤਿਆਂ ਭੀ ਹਨ, ਜਿਨਮੇਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਮੈਂ ਬਾਮਣਿਆ, ਲਾਵਾਨਾ, ਮਾਰੂ ਭਾਟ ਅਤੇ ਗਵਾਰਿਆਂ ਤਪਜਾਤਿ ਹਨ। ਜਨਸੱਖਾ ਕੀ ਲਿਹਾਜ ਸੇ 'ਬਾਮਣਿਆ' ਬੰਜਾਰਾਂ ਕੀ ਸਬਸੇ ਬਡਾ ਸਮੁਦਾਯ ਮਾਨਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੰਜਾਰਾ ਸਮੁਦਾਯ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਪੀਡਨ ਕੀ ਸ਼ਿਕਾਰ

ਧਵਲ ਸੋਲਾਂਕੀ

ਮਹਿਲਾਓਾਂ ਮੈਂ ਸਰਵਾਧਿਕ ਬਾਰ ਸਰਵਸ਼੍ਰੋ਷ ਅਭਿਨੇਤੀ ਕੀ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪਾਨੇ ਵਾਲੀ ਮਹਿਲਾ - ਸ਼ਾਬਾਨਾ ਆਜਸ਼ੀ

होता रहा है चाहे सामंतशाही व्यवस्था हो या अंग्रेजों का शासनकाल या फिर आजादी के बाद की सरकारी नीतियाँ हों। पहले बंजारा समाज का मुख्य व्यवसाय नमक का था। आजादी की लड़ाई में बंजारों के योगदान को हमेशा कमतर आंका गया है। घुमंतू होने की वजह से ये सूचनाओं के आदान-प्रदान का बेहद विश्वसनीय जरिया थे। बाद में अंग्रेजों ने बंजारा समुदाय को आर्थिक रूप से कमज़ोर करने के लिए 31 दिसंबर 1859 को 'नमक कर विधेयक' थोप दिया। बंजारा समुदाय ने इसका विरोध प्रदर्शन किया। गांधी जी के साथ 1930 में उन्होंने विरोधस्वरूप दांड़ी मार्च भी किया। अंग्रेजों के इस फैसले से नमक के व्यापारी बंजारों की कमर टूट गई। आखिरकार उन्हें अपना पैतृक नमक का व्यवसाय बदलना पड़ा। उसके बाद से बंजारा समाज आज तक छोटे-मोटे काम करके ही जीवन-यापन करते हैं। बंजारा समुदाय के महिला-पुरुष गोंद, कंबल और चारपाई जैसे सामान बेचने को मजबूर हुए। कई को शहरों का रुख करना पड़ा। बंजारा समाज के लिए हर राज्य में अलग-अलग कानून बने हुए हैं। इसके चलते किसी राज्य में ये 'अनुसूचित जनजाति' में तो किसी में 'पिछड़ा वर्ग' में शामिल हैं। पूरे देश में एक समान कानून व्यवस्था न होने से ये समाज आज भी अलग-थलग पड़ा हुआ है। बंजारा समाज का इतिहास सदियों पराना है।

बंजारा समाज की संख्या महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, राजस्थान, गुजरात, उत्तर प्रदेश तथा मध्य प्रदेश में सर्वाधिक है। एक अलग ही संस्कृति में जीने वाले इस समाज को अपनी विशिष्ट पहचान के लिए ही जाना जाता है। बंजारा राजस्थान का ऐसा घुमंतु समुदाय है जो अन्य क्षेत्रों में भी पहुंचकर अपनी परंपरा को बहुत कुछ सुरक्षित रखे हुए हैं। उत्तर प्रदेश के शाहजहांपुर, बिजनौर, पीलीभीत, बरेली, अलीगढ़, मुजफ्फरनगर, इटावा, मुरादाबाद, मथुरा, एटा, आगरा और मध्य प्रदेश के जबलपुर, छिन्दवाड़ा, मंडला तथा गुजरात के पंचमहाल, खेड़ा, अहमदाबाद व सावरकांठा क्षेत्रों में बंजारे काफी संख्या में दिख जाएंगे। कहते हैं कि

सबसे पहले राजस्थान से बंजारे बाहर निकले जो गुजरात, महाराष्ट्र, आन्ध्र-तेलंगाना होते हुए कर्नाटक तक गए। कुछ बंजारे मध्य प्रदेश होते हुए उत्तर प्रदेश, पंजाब तक गए। बंजारों का इतिहास देखा जाए तो यह कौम निडर, निर्भीक, साहस्रिक, लड़ाकू और जुझारू रही है। इस समुदाय ने खुद को अन्य समुदाय से अलग रखा है। बंजारों की खासियत यह होती है कि ये किसी स्थान की सीमा को स्वीकार नहीं करते। बेधड़क, बेहिचक ये बढ़ते जाते हैं। बंजारों ने व्यापार के जरिए देश को विभिन्न भागों से जोड़ा है। राजस्थान में बंजारा समाज की दो प्रमुख खापें हैं, बड़द और लमाना। बड़द बंजारे यानि बैलों का व्यापार करते थे। दूसरे लमाना जिन्हें लम्बाना या लम्बानी भी कहते हैं। ये लवण यानि कि नमक का कारोबार वस्तु

The image shows a circular portrait of a person, likely a historical figure or a saint, wearing a traditional Indian turban and shawl. The person is depicted from the chest up, with their arms crossed. The background is a soft, out-of-focus blue.

स्त्री का शारीरिक सामर्थ्य भले ही कम हो, उसकी वाणी में असीम सामर्थ्य है। - **लक्ष्मीबाई कलकर**

बंजारे ही नहीं भारत में और भी समुदाय/जनजातियाँ हैं जो ऐसे ही घुमातूं जीवन बिताते हैं। ऐसे ही हमें किसी न किसी शहर के किनारे तंबू डाले कुछ परिवार दिख जाते हैं जिनका आज यहां, कल कहाँ और बिस्तर के नाम पर जमीन, छत आसमान महीने-दो-महीने पर शहर बदल जाता है और शायद जिंदगी के रंग भी, लेकिन यह कहानी सैकड़ों सालों से बदस्तूर जारी है। यह कहानी है भारत के उन 6 करोड़ घुमातूं और विमुक्त जनजातियों की, जिन्हें आम बोलचाल की भाषा में यायावर कहते हैं।

अंग्रेजों के जमाने से ही इनकी छवि अपराधियों जैसी बनी हुई है। अंग्रेजी शासनकाल में तो इन्हें प्रतिदिन थाने में हाजिरी लगानी पड़ती थी। इनके लिए एक काला कानून अंग्रेजों ने बनाया था, जिसका नाम था ‘क्रिमिनल ट्राइब्स एक्ट 1871’। आजादी के बाद भी दो सालों तक इनकी सुध किसी ने नहीं ली। दो साल बाद इस कानून में संशोधन तो हुआ, लेकिन इनकी जिंदगी में संशोधन के नाम पर कुछ नहीं हुआ। 1949-50 में अनंतसयाम अयंगर के नेतृत्व में ‘क्रिमिनल ट्राइब्स एक्ट’ के लिए इंक्वायरी कमेटी बनी, जिसने इस एक्ट को खत्म करने की सिफारिश की थी। 1953 में लालबहादुर शास्त्री यवतमाल के बंजारा अधिवेशन में शामिल हुए थे, जहां उन्होंने इस समुदाय के बच्चों को निःशुल्क शिक्षा व स्कॉलरशिप देने की बात कही थी। 1966 में दिल्ली में हुए बंजारा अधिवेशन में इंदिरा गांधी ने भी शिरकत की थी और यह आश्वासन दिया था कि इस समुदाय को अनुसूचित जनजाति की सूची में शामिल किया जाएगा, लेकिन ऐसा नहीं हो सका। फिर 31 मार्च, 1989 को तत्कालीन प्रधानमंत्री राजीव गांधी महाराष्ट्र के सोलापुर में विमुक्त एवं घुमंतू जनजाति समुदाय की एक बैठक में शरद पवार के साथ शामिल हुए। इस बैठक में राजीव गांधी ने इस समुदाय को केंद्र सरकार की नौकरियों में आरक्षण और शैक्षणिक सुविधा देने का आश्वासन दिया। हालांकि यह आश्वासन भी मात्र आश्वासन ही बनकर रह गया।

राष्ट्रीय जनतान्त्रिक गठबंधन के शासनकाल में तात्कालिक प्रधानमंत्री अटल बिहारी वाजपेयी भी महाराष्ट्र के पंद्रहपुर में विमुक्त एवं घुमतू जनजातियों के लाखों लोगों की एक रैली में पहुंचे, जहां उन्होंने नेशनल कमीशन फॉर डिनोटिफाइड एंड नोमाडिक ट्राइब्स (विमुक्त एवं घुमतू जनजातियों के लिए राष्ट्रीय आयोग) बनाने की घोषणा की। यह आयोग बना भी, लेकिन इसके अस्तित्व में आने के बावजूद इस समुदाय का कोई भला हुआ हो, ऐसा कोई उदाहरण

नहीं मिलता। यह खुद आयोग की कार्यप्रणाली और उसकी रिपोर्ट पर सरकार के रवैये से ही पता चल जाता है। विमुक्त एवं घुमंतू जनजातियों की सामाजिक-आर्थिक स्थिति पर इस आयोग ने एक रिपोर्ट तैयार की, जिसमें बताया गया है कि इस समुदाय के लोग देश के अलग-अलग हिस्सों में अस्थायी आश्रय स्थल, तंबू या खाली जमीन पर रहते हैं। इनके पास स्थायी पता नहीं है, जिसकी वजह से इन्हें घर के लिए जमीन आर्बंटित करने में भी मुश्किलें आती हैं। इनके पास न तो अपने परिचय का कोई सबूत है और न संपत्ति का स्वामित्व का; नतीजन इनका राशनकार्ड भी नहीं बन पाता है और न ही ये बीपीएल कोटे में शामिल हो पाते हैं। जाति-प्रमाणपत्र मिलने में भी इन्हें काफी मुश्किलें आती हैं और इसी कारण ये सरकार की किसी भी कल्याणकारी योजना का लाभ नहीं उठा पाते। यह रिपोर्ट सरकार को सौंपी गई, लेकिन इस पर सरकार ने अब तक क्या किया है, इसका कुछ अता-पता नहीं। खुद इस आयोग के पूर्व चेयरमैन ने कहा है कि डेढ़ साल बाद भी इस रिपोर्ट पर सरकार ने कोई ठोस कार्रवाई नहीं की। जाहिर है, इनकी भलाई के लिए जो थोड़े-बहुत प्रयास हुए, घोषणाएं हुई, वे सब कागजों तक सीमित रह गए। इनकी बदनसीबी का आलम तो यह है कि आजादी के 73 सालों के बाद भी न तो इनकी जनगणना हुई है और न ही इन्हें कोई सरकारी सुविधा मिली। उल्टे पुलिस-प्रशासन की निगाहों में इनकी छवि अपराधियों की बनी हुई है।

सुप्रीम कोर्ट ने भी विमुक्त एवं घुमंतू जनजाति समुदाय की अलग से जनगणना के मुद्दे पर सरकार से जवाब मांगा था, इसके अलावा यह भी सवाल उठता है कि देश के अलग-अलग हिस्सों में फैले विमुक्त एवं घुमंतू जनजातियों के 6.50 करोड़ लोगों की जनगणना आखिर सरकार कैसे कराएगी, क्योंकि अब तक सरकार यह साफ नहीं कर सकी है कि इस तरह की जनगणना की रूपरेखा क्या होगी। बहरहाल, अगर सरकार सचमुच विमुक्त एवं घुमंतू जनजाति समुदाय के 6.50 करोड़ लोगों की भलाई के लिए चिंतित है और 2021 की जनगणना के उन्हें शामिल करती है तो यह स्वागतयोग्य कदम माना जाएगा। लेकिन सवाल सिर्फ जनगणना कराने भर का नहीं है। सवाल उस मानसिकता का भी है, जिसकी वजह से पुलिस हो या आम आदमी, इस समुदाय विशेष को एक अलग नजरिए से देखता है। जरूरत इस नजरिए में बदलाव लाने की भी है।

आँचलिक कार्यालय, बठिण्डा

शिक्षा ही स्त्री का गहना है - सावित्रीबाई फुले

ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਯ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਮੇਂ ਸਹਭਾਗੀਯਾਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ ਸੁਖਵਿੰਦੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ।

ਮਾਨਵ ਕੀ ਵਧਥਾ

ਸੁਲਭ ਜੀਵਨ, ਕਾਂਤਿਮਯ ਕਾਦਾ,

ਸਨੇਹ ਕੀ ਸ਼ੀਲਨਤਾ, ਨਮ੍ਰਤਾ ਕੀ ਛਾਦਾ।

ਵਾਹ ਰੇ ਮਾਨਵ, ਕਿਆ ਤੂਨੇ ਜੀਵਨ ਪਾਵਾ।

ਬਾਲ-ਕਾਲ ਕੀ ਚੰਚਲਤਾ ਸੇ,

ਅਪਨੀ ਜਨਨੀ ਕੀ ਹੱਸਾਧਾ,

ਔਰ ਮਾਤ੍ਰ ਸੁਖ ਕੀ ਖਾਤਿਰ,

ਅਪਨੀ ਹੀ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਕੇ ਰੁਲਾਧਾ।

ਵਾਹ ਰੇ ਮਾਨਵ, ਕਿਆ ਤੂਨੇ ਜੀਵਨ ਪਾਵਾ।

ਮਮਤਾ ਕੀ ਛੱਡੀ ਸੇ ਨਿਕਲਕਰ, ਜਬ ਯੁਵਾ-ਮਨ ਭ੍ਰਮਾਧਾ।

ਤਥ ਹਵਦਾਹ, ਕੀ ਅਨਤःਸਥਿਤੀ ਪਰ, ਪਡੀ ਕਿਸੀ ਨੇਤ੍ਰ ਕੀ ਮਾਵਾ।

ਵਾਹ ਰੇ ਮਾਨਵ, ਕਿਆ ਤੂਨੇ ਜੀਵਨ ਪਾਵਾ।

ਸੁਖ ਔਰ ਦੁਖ ਕੀ ਤੁਲਾ ਪਰ,

ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਧੂੰ ਹੀ ਗੰਵਾਧਾ।

ਜੀਵਨ ਕੇ ਅਵਸਾਨ ਘੜੀ ਪਰ, ਧਾਦ ਆ ਗਈ ਬ੍ਰਹਦੀ ਕੀ ਮਾਵਾ।

ਵਾਹ ਰੇ ਮਾਨਵ, ਕਿਆ ਤੂਨੇ ਜੀਵਨ ਪਾਵਾ।

ਸ਼ਿਥਿਲ ਦੇਹ ਔਰ ਕ੍ਰਨਦਨ ਸੇ,

ਜਬ ਛੂਟੀ ਯੇ ਜਗਤ ਕੀ ਛਾਦਾ, ਸ਼ਵਕਮੌਂ ਕੇ ਸਾਥ ਚਲ ਪਡੀ,

ਅਥ ਤੇਰੀ ਯੇ ਨਿਰਮਲ ਕਾਦਾ। ਵਾਹ ਰੇ ਮਾਨਵ, ਕਿਆ ਤੂਨ ਜੀਵਨ ਪਾਵਾ।

ਸਤਿਆਂਸ਼ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਯ ਫਰੀਦਕੋਟ

ਨਾਰੀ ਸਦੈਵ ਅਜੇਧ ਰਹੀ ਹੈ - ਮਹਾਦੇਵੀ ਕਰਮਾ

ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ

ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਕੋ ਬੇਹਦ ਆਸਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਮੋਂ ਪਰਿਆਖਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਮਹਿਲਾਏਂ ਵਿਚਲੀ ਬਨਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਵੇਂ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਜੁੜੇ ਹੋ ਫੈਸਲੇ ਸ਼ਵਧਾਂ ਲੇ ਸਕਤੀ ਹੈ ਔਰ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਅਛੇ ਦੇ ਰਹ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਉਨਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਤੱਤੀਂ ਸ਼ਕਤਿ ਬਨਾਨਾ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਹੈ।

ਸਾਰੀਆਂ ਕੋ ਉਤਥਾਨ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਮੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਮਹਿਲਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬੀਚ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕਿਵੇਂ ਸਮਸ਼ਾਓਂ ਕੋ ਜਨਮ ਦੇਤੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਮੋਂ ਬਡੀ ਬਾਧਾ ਦੀ ਰੂਪ ਮੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਆ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਯੇ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਜਨਮਸਿੰਫਲ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਤੱਤੀਂ ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਾਰਾਬਰ ਮਹਤਵ ਮਿਲੇ। ਵਾਸਤਵ ਮੋਂ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਕੋ ਲਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਅਪਨੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਵਗਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਨਕੇਲੇ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਜਿਮੇਦਾਰਿਆਂ ਬਲਕਿ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਹਰ ਕ੍ਸੇਤਰ ਮੋਂ ਸਕਿਯ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਨੀ ਚਾਹਿਏ। ਤੱਤੀਂ ਅਪਨੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਮੋਂ ਹੋਨੇ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾਓਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਨੀ ਚਾਹਿਏ।

ਭਾਰਤ ਮੋਂ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਿਥੋਂ ਹੈ ?

ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸਲਿਏ ਪਢੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਾਰਤ ਮੋਂ ਲੈਂਗਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਥੀ ਅਤੇ ਪੁਰਖ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਥਾ। ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਉਨਕੇ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਦਬਾਵ ਗਿਆ ਤਥਾਂ ਉਨਕੇ ਸਾਥ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਭੇਦਭਾਵ ਭੀ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਐਸਾ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਮੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਮੋਂ ਭੀ ਵਿਖਾਈ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਲਿਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੀ ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਗਲਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਨੇ ਚਲਨ ਦੀ ਨਾ ਰੀਤ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਪਰਾ ਮੋਂ ਢਾਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਥਾ। ਭਾਰਤੀਯ ਸਮਾਜ ਮੋਂ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੀ ਰੂਪ ਮੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਲੈਕਿਨ ਇਸਕਾ ਯੇ ਕਿਵੇਂ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣ ਭਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਜ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਧੀ ਆਬਾਦੀ ਯਾਨੀ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਹਰ ਕ੍ਸੇਤਰ ਮੋਂ ਸ਼ਕਤਿ ਕਿਯਾ ਜਾਏ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਆਧਾਰ ਬਣੇਂਦੀ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਛ ਵਰ੍਷ਾਂ ਮੋਂ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਲੈਂਗਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਬੁਰੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੀ ਹਟਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਸਵੈਧਾਨਿਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਿਏ ਗਏ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਹਿਲਾਏਂ ਦੀ ਸੁਲਝਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਸਹਿਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸਹਯੋਗ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਲੋਕ ਜਾਗਰੂਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪਰਿਆਖਾਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਵਧਾਂ-ਸੇਵੀ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਏਨਜੀਓਂ ਆਦਿ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਹਿਲਾਏਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਿਮਾਗ ਦੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਪਨੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸਾਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਤੋਡ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਪਰਾਧ ਇਸ ਦੀ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਚਲ ਰਹਾ ਹੈ।

ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਸਾਥ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਬਣਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸਾਂਸਦ ਦੀ ਪਾਸ ਕਿਯੇ ਗਏ ਕੁਛ ਅਧਿਨਿਯਮ ਹਨ - ਸਮਾਨ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਏਕਟ 1976, ਦਫ਼ੇਜ ਨਿ਷ੇਧ ਅਧਿਨਿਯਮ 1961, ਅਨੈਤਿਕ ਵਿਆਪਾਰ (ਰੋਕਥਾਮ) ਅਧਿਨਿਯਮ 1956, ਮੇਡਿਕਲ ਟਰਮੋਸ਼ਨ ਅੱਫ ਪ੍ਰੈਨੇਂਸੀ ਏਕਟ 1987, ਬਾਲ ਵਿਵਾਹ ਰੋਕਥਾਮ ਏਕਟ 2006, ਲਿੰਗ ਪਰੀਕਸ਼ਣ ਤਕਨੀਕ (ਨਿਯੰਤਰ) ਅਤੇ ਗਲਤ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਏਕਟ 1994, ਕਾਰਥਾਲ ਦੀ ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਯੌਨ ਸ਼ੋ਷ਣ ਏਕਟ 2013.

ਭਾਰਤ ਮੋਂ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤਿਕਰਣ ਦੀ ਮਾਰਗ ਮੋਂ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਬਾਧਾਏਂ ਨਿਮ੍ਨ ਹਨ -

- 1) ਸਾਮਾਜਿਕ ਮਾਪਦੰਡ
- 2) ਕਾਰਾਕ੍ਸੇਤਰ ਮੋਂ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਸ਼ੋ਷ਣ
- 3) ਲੈਂਗਿਗ ਭੇਦਭਾਵ
- 4) ਭੁਗਤਾਨ ਮੋਂ ਅਸਮਾਨਤਾ
- 5) ਅਸ਼ਿਕਸ਼ਾ
- 6) ਬਾਲ ਵਿਵਾਹ
- 7) ਮਹਿਲਾਓਂ ਦੀ ਵਿਰੁਦਧ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧ
- 8) ਕਨ੍ਯਾ ਭ੍ਰਾਣਹਤਾ

ਇਤਿਹਾਸ ਮੋਂ ਜੋ ਕੁਛ ਅਨਾਮ ਹੈ, ਵਹ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਨਾਮ ਹੈ - ਵਰੰਨਿਆ ਕੁਲਕ

भारत में महिला सशक्तिकरण के लिए सरकार की भूमिका

भारत सरकार द्वारा महिला सशक्तिकरण के लिए कई सारी योजनाएं चलायी जाती हैं। महिला एवं बाल विकास कल्याण मंत्रालय और भारत सरकार द्वारा भारतीय महिलाओं के सशक्तिकरण के लिए कई योजनाएं चलायी जा रही हैं। इन्हीं में से कुछ मुख्य योजनाओं के विषय में नीचे बताया गया है।

1) बेटी बचाओ बेटी पढ़ाओं योजना 2015

इस कार्यक्रम का समग्र लक्ष्य लिंग के आधार पर लड़का और लड़की में होने वाले भेदभाव को रोकने के साथ साथ प्रत्येक बालिका की सुरक्षा, शिक्षा और समाज में स्वीकृति सनिश्चित करना है।

2) महिला हेल्पलाइन योजना

३) प्रधानमन्त्री उज्ज्वला योजना 2016

इस योजना के अंतर्गत गरीब महिलाओं को मुफ्त एलपीजी गैस कनेक्शन मिलते हैं। योजना का मुख्य उद्देश्य महिला सशक्तिकरण को बढ़ावा देना और उनकी सेहत की सुरक्षा करना है।

4) महिला शक्ति केंद्र

5) पंचायाती राज योजनाओं में महिलाओं के लिए आरक्षण

6) किशोरियों के सशक्तिकरण के लिए राजीव गांधी योजना (सबला) अप्रैल 2011

इस कार्यक्रम के तहत भारत के 11-18 आयु वर्ग की किशोरियों की देखभाल 'समेकित बाल विकास परियोजना' के अंतर्गत की जा रही है।

7) इंदिरा गांधी मातृत्व सहयोग योजना 2010

इस कार्यक्रम का मुख्य उद्देश्य 19 साल या उससे अधिक उम्र की गर्भवती और स्तनपान कराने वाली माताओं को पहले दो बच्चों के जन्म तक वित्तीय सहायता प्रदान करना है।

8) स्वाधार घर योजना 2001-02

इस योजना का उद्देश्य वेश्यावृत्ति से मुक्त महिलाओं, रिहा कैदी, विधवाओं, तस्करी से पीड़ित महिलाओं, प्राकृतिक आपदाओं,

मानसिक रूप से विकलांग और बेसहारा महिलाओं के पुनर्वास की व्यवस्था करना है।

9) महिलाओं के लिए प्रशिक्षण और रोजगार कार्यक्रम
1986-87

इस योजना को महिला एवं बाल विकास मंत्रालय के माध्यम से चलाया जा रहा है। योजना का मुख्य उद्देश्य महिलाओं का कौशल विकास कराकर उनको इस लायक बनाना है कि वे स्व-रोजगार या उद्यमी बनने का हुनर प्राप्त कर सकें। इस योजना के अंतर्गत 16 वर्ष या उससे अधिक की लड़कियों/महिलाओं का कौशल विकास करना है।

10) कस्तूरबा गाँधी बालिका विद्यालय योजना 2004

यह योजना वर्ष 2004 से उन सभी पिछड़े क्षेत्रों में क्रियान्वित की जा रही है जहाँ ग्रामीण महिला साक्षरता की दर राष्ट्रीय स्तर से कम हो।

उपर्युक्त योजनाओं के माध्यम से इतना तो स्पष्ट हो जाता है कि सरकार महिलाओं के समग्र विकास के लिए हर तरह के प्रयास काफी लम्बे समय से करती आ रही है और यही कारण है कि आज समाज में महिलाओं की भूमिकाओं में बहुत तरह के बदलाव भी

दिखायी देने लगे हैं। आज शायद ही कोई ऐसा क्षेत्र होगा जहाँ पर महिलाओं ने अपनी उपस्थिति दर्ज ना करायी हो। यह उम्मीद भी की जाती है कि आगे आने वाले समय में बेटी बचाओ-बेटी पढ़ाओ, प्रधानमन्त्री उज्ज्वला योजना, कस्तूरबा गाँधी बालिका विद्यालय योजना और किशोरियों के सशक्तिकरण के लिए राजीव

गांधी योजना (सबला) के सकारात्मक परिणाम सभी के सामने आयेंगे। जिस तरह से भारत तेजी से आर्थिक तरक्की प्राप्त करने वाले देशों में शुमार हुआ है, उसे देखते हुए निकट भविष्य में भारत को महिला सशक्तिकरण के लक्ष्य को प्राप्त करने पर भी ध्यान केंद्रित करने की आवश्यकता है। हमें महिला सशक्तिकरण के इस कार्य को समझने की आवश्यकता है क्योंकि इसी के द्वारा ही देश में लैंगिंग समानता और आर्थिक तरक्की को प्राप्त किया जा सकता है।

अलीमुद्दीन सिद्दीकी शारवा हाथरस (उप)

जहाँ तक स्त्रियों के अधिकारों का सवाल है मैं कोई समझौता नहीं करूँगा - **महात्मा गांधी**

ਹਮਾਰੀ ਪਰਾਂਪਰਾ ਹਮਾਰੀ ਪਹਚਾਨ

ਸਭੀ ਜਾਨਤੇ ਹਨ ਕਿ 14 ਫਰਵਰੀ ਕੋ ਕੇਲੋਨਟਾਇਨ ਡੇ ਮਨਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਨੇ ਭੀ ਇਸ ਪਰਾਂਪਰਾ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਏਕ ਨਿਯਮੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀ ਔਰ ਇਸ ਦਿਨ ਕੋ ਅਪਨੇ ਐਥੇ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਮਨਾਯਾ ਜੋ ਕਿ ਵਰਿ਷਼ਟ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਕੀ ਤ੍ਰੈਣੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਤੇ ਹਨ। ਤਕਰੀਬਨ 30 ਐਥੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਜੋ ਕਿ ਵਰ਷ੀ ਸੌ ਬੈਂਕ ਸੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਮੇਂ ਕੁਛ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਕਰਮਚਾਰੀ ਭੀ ਥੇ, ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ।

(ਸਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮਸ਼ਾਂਕਰ ਸਿੰਘ ਸਭੀ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ, ਮਧ੍ਯ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬੈਂਕ ਕੇ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਡਾਕਾਂ ਫਰੀਦ ਅਹਮਦ ਜੀ ਤਥਾ ਦਾਯੀਂ ਓਰੇ ਹਨ ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਕ੃ਣ ਜੀ)

ਕਾਰਕ੍ਰਮ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਬੈਂਕ ਕੀ ਰਾਜੇਨਦ੍ਰ ਪਲੇਸ ਸਾਖਾ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸ਼ਾਂਕਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਬੈਂਕ ਕੇ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਡਾਕਾਂ ਫਰੀਦ ਅਹਮਦ ਜੀ ਤਥਾ ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਕ੃ਣ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਸਹਭਾਗਿਤਾ ਕੀ ਅਤੇ ਅਪਨੇ ਸੱਸ਼੍ਮਰਣ ਸਾਝਾ ਕਿਏ।

ਸਭੀ ਵਰਿ਷਼ਟ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਕੋ ਸ਼ਵਾਗਤ ਫੂਲਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਿਆ। ਕੋਕ ਕਾਟਾ ਗਿਆ ਤਥਾ ਨਾਸ਼ਤੇ ਕਾ ਭੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਗਰ ਰੇਜਿਂਡੇਂਟ ਵੇਲਫੇਅਰ ਵਰਿ਷਼ਟ ਨਾਗਰਿਕ ਕਲਾਬ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਗੋਸ਼ਵਾਮੀ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਗਰ ਰੇਜਿਂਡੇਂਟ ਵੇਲਫੇਅਰ ਏਸੋਸਿਏਸ਼ਨ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਚਮਨ ਸਰਦਾਨਾ ਨੇ ਭੀ ਬੈਂਕ ਸੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਅਪਨੇ ਸੱਸ਼੍ਮਰਣ ਸਾਝਾ ਕਿਏ। ਸੁਸ਼੍ਰੀ ਅਚਲਾ ਆਹੂਜਾ (ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਅਧਿਕਾਰੀ) ਨੇ ਭਜਨ ਭੀ ਸੁਨਾਇਆ। ਸਭੀ ਨੇ ਬੈਂਕ ਕੀ ਇਸ ਪਹਲ ਕੀ ਔਰ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮਸ਼ਾਂਕਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਸੱਧੀ ਸਾਂਝੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਸਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸ਼ਾਂਕਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭੀ ਅਤਿਥਿਆਂ ਤਥਾ ਉਚਚਾਧਿਕਾਰਿਆਂ ਕਾ ਧਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭੀ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੋ ਯਹ ਆਸਵਾਸਨ ਭੀ ਦਿਤਾ ਕਿ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਧੀਜਿਤ ਯਹ ਕਾਰਕ੍ਰਮ ਹਰ ਵਰ਷ ਇਸੀ ਦਿਨ ਸਾਖਾ ਕੇ ਸਮਸ਼ਟ ਕਾਰਮਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਥੌਲਲਾਸ ਕੇ ਸਾਥ ਮਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ।

(ਡਾਕਾਂ ਫਰੀਦ ਅਹਮਦ, ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਮਹੋਦਿਆਂ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ, ਸਾਥ ਹੈਂ ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਕ੃ਣ ਜੀ ਤਥਾ ਸਹਾਯਕ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਸਾਮਾਨ੍ਯ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿਭਾਗ) ਸ਼੍ਰੀ ਅਸ਼ੋਕ ਅਰੋੜਾ ਜੀ)

ਨਾਰੀ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਔਰ ਸਮਾਜ ਕੀ ਕੇਨਦਰੀਤ ਹੈ - ਸ਼ਾਮਲੀ ਵਿਵੇਕਾਨਾਂਦ

प्रधान कार्यालय में पुस्तकालय का शुभारंभ

प्रधान कार्यालय में पुस्तकालय का शुभारंभ किया गया जिसका उद्घाटन कार्यकारी निदेशक श्री गोविंद एन. डॉग्रे जी ने किया। इस अवसर पर प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री एस. हरिशंकर जी, कार्यकारी निदेशक डॉ. फरीद अहमद जी, महाप्रबंधक (मा.सं.वि. विभाग) श्री जयंत कुमार नायक के साथ बैंक के उच्चाधिकारी भी उपस्थित रहे।

आंचलिक कार्यालय दिल्ली - II

बैंक के आंचलिक कार्यालय दिल्ली-2 में नवीनीकरण/सुसज्जिकरण कार्य संपन्न होने के बाद सुसज्जित परिसर का उद्घाटन करते हुए बैंक के प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी तथा अन्य उच्चाधिकारीगण।

ਜਹਾਂ ਸੇਵਾ ਹੀ ਜੀਵਨ - ਧ੍ਯੇਯ ਹੈ

ਬੈਂਕ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਉਤਪਾਦ, ਹਰ ਆਵਸ਼ਿਕਤਾ ਕੇ ਲਿਏ

- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਅਪਨਾ ਘਰ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਅਪਨਾ ਵਾਹਨ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਦੇਸ਼ ਤਥਾ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇ ਲਿਏ ਪੀਏਸਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਮਾਰ੍ਗੇਜ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਵਾਹਨ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਏਸਏਮਈ ਲਿਕਿਵਡ ਪਲਸ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਕਾਨੱਟ੍ਰੋਕਟਰ ਪਲਸ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਕ੃਷ਿ ਵਿਕਾਸ ਮਿਤ੍ਰ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀ ਏਣਡ ਏਸ ਬੈਂਕ ਵਾਣਿਜਿਕ ਵਾਹਨ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਸਵਣ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਵੇਤਨ ਤਥਾ ਪੇਂਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਪੀਏਸਬੀ ਵਿਕਿਤਗਤ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਵਰਿ਷਼ਠ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਸੁਖਮਨੀ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਉਤਕੁਛ - ਪ੍ਰੀਮਿਯਮ ਸੰਸਥਾਓਂ (ਆਈ.ਆਈ.ਏਮ. , ਆਈ.ਆਈ.ਟੀ ਤਥਾ ਆਈ.ਏਸ.ਬੀ. (ਹੈਦਰਾਬਾਦ)) ਕੇ ਵਿਦ्यਾਰਥੀਯਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਸਿੱਖਿਆ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਸਿੱਖਿਆ ਤਥਾ ਪ੍ਰਸ਼ਿੱਖਿਆ ਕੇ ਲਿਏ ਮਾਡਲ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ
- ❖ ਪੀਏਸਬੀ ਰੇਂਟ ਰਿਸੀਵੇਬਲ ਯੋਜਨਾ

ਕਿਸੀ ਭੀ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਅੰਤਰ੍ਗਤ ਕ੍ਰਹਣ ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਹੇਤੁ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਪਥਾਰੋਂ।